

TRINKOV KOLEDAR 2012

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

TK
12

TRINKOV KOLEDAR za leto 2012

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" – Čedad

Zanj: predsednik Michele Obit

registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št.30

Tisk: Juliagraf (Premariacco – UD) 2011

kdivantrinko@libero.it

tel., fax.: +39 0432.731386

Uredili: Lucia Trusgnach, Iole Namor (odgovorna urednica)

Prevodi: Jadranka Križman

Slika na platnici: Zemljevid župnije Nemški Rut iz 18. stoletja (detajl), arhiv Kapitlja v Čedadu;

foto: Promocijski odbor Projekta o Oglejskem patriarhatu

Likovni vložek: Elisa Morandini, Svet arhivistike

Izdajo sta omogočila:

Dežela Furlanija Julijska krajina

Urad za Slovence v zamejstu in po svetu

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO – ČEDAD

TRINKOV KOLEDAR

2012

KOLEDAR

Januar

1	N	Mati Božja Marija - Novo leto	●
2	P	Bazilij	
3	T	Presveto Jezusovo ime	
4	S	Angela Folinjska	
5	Č	Milena - Simeon - Emilijana	
6	P	Sveti trije kralji	
7	S	Lucijan - Rajmund	
8	N	1. nav. nedelja - Jezusov krst	
9	P	Julijan - Hadrijan	○
10	T	Aldo	
11	S	Pavlin Oglejski, ap. Slovencev	
12	Č	Cezira	
13	P	Veronika	
14	S	Odorik iz Pordenona - Feliks	
15	N	2. nav. nedelja - Pavel Puščavnik	
16	P	Marcel	●
17	T	Anton Puščavnik	
18	S	Marjeta Ogrska - Priska	
19	Č	Marij, Pij	
20	P	Fabijan, Sebastijan	
21	S	Neža (Jana)	
22	N	3. nav. Nedelja - Vincencij - Anastazij	
23	P	Emerencijana	●
24	T	Francišek Saleški	
25	S	Spreobrnitev sv. Pavla	
26	Č	Timotej	
27	P	Angela Merici	
28	S	Tomaž Akvinski - Valerij	
29	N	4. nav. nedelja - Konstanc	
30	P	Martina	
31	T	Janez Bosko	●

Februar

1	S	Brigita Irska	
2	Č	Darovanje Jezusa - Svečnica	
3	P	Blaž	
4	S	Gilbert - Andrej Corsini	
5	N	5. nav. nedelja - Agata	
6	P	Pavel Miki in tovariši	
7	T	Rihard	○
8	S	Hieronim Emiliani	
9	Č	Apolonija	
10	P	Sholastika - Viljem - Alojziji	
11	S	Lurška Mati božja	
12	N	6. nav. nedelja - Damijan - Julijan	
13	P	Foska - Jordan	
14	T	Ciril in Metod -Valentin (Zdravko)	●
15	S	Favstin - Klavdij - Georgija	
16	Č	Julijana	
17	P	Silvin	
18	S	Janez iz Fiesole	
19	N	7. nav. nedelja - Konrad - debelinca	
20	P	Leon - Silvan	
21	T	Eleonora - Peter Damiani - Irena - pust	●
22	S	Sedež apostola Petra - Marjeta Kortonska - pepelnica	
23	Č	Romana - Polikarp	
24	P	Matija	
25	S	Konstancij	
26	N	1. post. nedelja - Paola - Romeo - Aleksander	
27	P	Gabrijel	
28	T	Roman	
29	S	Agostin	

Marec

1	Č	Albin	●
2	P	Karel	
3	S	Ticijan - Kunigunda	
4	N	2. post. nedelja - Kazimir - kvatrnica	
5	P	Janez Jožef	
6	T	Miroslav	
7	S	Perpetua in Felicita	
8	Č	Janez od Boga	○
9	P	Frančiška Rimska	
10	S	40 mučencev iz Sebaste - Makarij - Emilijan	
11	N	3. post. Nedelja - Konstantin	
12	P	Maksimilijan - Alojzij Orione	
13	T	Patricija - Leander	
14	S	Matilda	
15	Č	Klemen M. Dvoržak	●
16	P	Hilarij Oglejski - Herbert	
17	S	Patricij	
18	N	4. post. nedelja - Ciril Jeruzalemski	
19	P	Sveti Jožef	
20	T	Klavdija - Marija Srca Jezusa	
21	S	Nikolaj iz Flüe	
22	Č	Lea - Bernard	●
23	P	Turibij iz Mongr. - Rebeka	
24	S	Katarina Svedška	
25	N	5. post. nedelja - tiha nedelja	
26	P	Emanuel - Gospuodovo oznanjenje	
27	T	Rupert - Lidija	
28	S	Sikst III	
29	Č	Sekund	
30	P	Amedej Savojski - Janez Klimak	●
31	S	Gvido - Benjamin	

April

1	N	Cvetna nedelja - Ojčinca	
2	P	Francišek Pavelski	
3	T	Rihard - Luigi Scrosoppi	
4	S	Izidor	
5	Č	Veliki četrtek	
6	P	Veliki petek	○
7	S	Velika sobota	
8	N	Velika noč	
9	P	Velikonočni ponedeljek	
10	T	Ezekijel prerok - Apolonij	
11	S	Stanislav	
12	Č	Julij	
13	P	Hermenegild - Ida	●
14	S	Lambert - Valerijan	
15	N	2. velik. nedelja - Anastazija - bela nedelja	
16	P	Bernardeta Lurška	
17	T	Simon - Rudolf	
18	S	Evzebij - Apolonij	
19	Č	Ema - Marcel	
20	P	Sara	
21	S	Silvio	●
22	N	3. velik. nedelja - Kajo	
23	P	Juri	
24	T	Gastone	
25	S	S. Marko Evangelist - dan osvoboditve	
26	Č	Marija, mati dobrega sveta	
27	P	Cita	
28	S	Peter Chanel	
29	N	4. velik. nedelja - Katarina Sienska	●
30	P	Pij V. - Jožef Cottolengo	

Maj

1	T	Jožef delavec - praznik dela	
2	S	Atanazij	
3	Č	Filip in Jakob, apostola	
4	P	Florijan	
5	S	Gotard - Angel - Leo	
6	N	5. velik. nedelja - Dominik Savio	○
7	P	Flavij - Gizela - Gušto	
8	T	Viktor	
9	S	Pahomij	
10	Č	Antonin	
11	P	Ignacij - Odo	
12	S	Leopold Mandič	●
13	N	6. velik. nedelja - Fatimska Mati Božja	
14	P	Matija ap. - Bonifacij	
15	T	Torkuat	
16	S	Ubald	
17	Č	Paskal Baylon	
18	P	Feliks - Erik	
19	S	Peter Celestin - Ivo	
20	N	Bernardin Sienski - Vnebohod	●
21	P	Dino - Teobald	
22	T	Rita	
23	S	Janez Rossi - Renata	
24	Č	Marija pomočnica kristjanov	
25	P	Beda - Gregor VII	
26	S	Filip Neri	
27	N	Avguštin Canterb. - Majenca	
28	P	Emilij - Ignacij	●
29	T	Maksim Emonski	
30	S	Ferdinand	
31	Č	Marijino obiskanje	

Junij

1	P	Justin	
2	S	Marcelin - Peter - Dan Republike	
3	N	Presveta Trojica - kvatrnica	
4	P	Kvirin	○
5	T	Igor - Bonifacij	
6	S	Norbert - Pavlina - Gizela	
7	Č	Robert	
8	P	Medard	
9	S	Efrem - Primož in Felicijan	
10	N	Presveto telo	
11	P	Barnaba, sodelavec ap.	●
12	T	Jolanda	
13	S	Anton Padovanski	
14	Č	Elizej prerok - Valerij	
15	P	Srce Jezusovo	
16	S	Srce Marijino - Avrelijan	
17	N	Gregor - Ranierij	
18	P	Marina	
19	T	Gervasij	●
20	S	Silverij - Ettore	
21	Č	Alozij Gonzaga	
22	P	Pavlin iz Nole	
23	S	Jožef Cafasso	
24	N	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	P	Viljem	
26	T	Vigiljio	
27	S	Ciril Aleks. - Hema Krška	●
28	Č	Irenej - Ada	
29	P	Peter in Pavel ap.	
30	S	Prvi rimski mučenci	

Julij

1	N	Ester	
2	P	Srce Marijino - Oton	
3	T	Tomaž ap.	○
4	S	Elizabeta Port. - Urh	
5	Č	Ciril in Metod	
6	P	Marija Goretti	
7	S	Klavdij - Izaija prerok	
8	N	14. nav. nedelja - Hadrijan	
9	P	Veronika Giuliani	
10	T	Amalija - Ljuba	
11	S	Benedikt - Olga	●
12	Č	Mohor in Fortunat	
13	P	Henrik - Evgen škof	
14	S	Kamil de Lellis	
15	N	15. nav. nedelja - Bonaventura (Bogdan)	
16	P	Karmelska Mati Božja	
17	T	Aleš	
18	S	Friderik	
19	Č	Zlatka	●
20	P	Marjeta - Elija prerok	
21	S	Lovrenc iz Brindisija - Danijel	
22	N	16. nav. nedelja - Marija Magdalena	
23	P	Brigita - Apolinarij	
24	T	Kristina - Krištof	
25	S	Jakob Starejši ap.	
26	Č	Joahim in Ana	●
27	P	Natalija	
28	S	Nazarij in Celzij	
29	N	17. nav. nedelja - Marta	
30	P	Peter Krizolog	
31	T	Ignacij Lojolski	

Avgust

1	S	Alfonz	
2	Č	Evzebij iz Vercellija	○
3	P	Lidija	
4	S	Janez M. Vianney	
5	N	18. nav. nedelja - Marija Snežna (Nives)	
6	P	Jezusovo spremenjenje na gori Tabor	
7	T	Kajetan	
8	S	Dominik	
9	Č	Roman	●
10	P	Lovrenc - Hugo	
11	S	Klara - Jasna	
12	N	19. nav. nedelja - Ivana F. Chantal	
13	P	Poncijan in Hipolit	
14	T	Maksimilijan Kolbe	
15	S	Rožinca - Marijino Vnebovzetje	
16	Č	Rok - Štefan	
17	P	Hijacint	●
18	S	Helena	
19	N	20. nav. nedelja - Janez Eudes	
20	P	Bernard	
21	T	Pij X	
22	S	Devica Marija kraljica	
23	Č	Roža iz Lime	
24	P	Jernej ap. (Bartolomej)	●
25	S	Ludvik IX	
26	N	21. nav. nedelja - Aleksander	
27	P	Monika	
28	T	Avguštin	
29	S	Janezov glavosek - Sabina	
30	Č	Feliks (Srečko)	
31	P	Rajmund - Rajko	○

September

1	S	Egidij (Tilh)	
2	N	22. nav. nedelja - Ingrid	
3	P	Gregor Veliki	
4	T	Rozalija - Ida	
5	S	Mati Terezija	
6	Č	Eva - Zaharija prerok	
7	P	Regina	
8	S	Rojstvo Device Marije (bandimica)	●
9	N	23. nav. nedelja - Peter Klaver	
10	P	Nikolaj Tolentinski	
11	T	Prot in Hijacint	
12	S	Marijino ime	
13	Č	Janez Križ. Zlatousti	
14	P	Povišanje svetega Križa	
15	S	Žalostna Mati božja (Dolores)	
16	N	24. nav. Nedelja - Kornelij in Ciprijan	●
17	P	Robert Belarmin	
18	T	Sofija	
19	S	Januarij	
20	Č	Suzana - Evstahij - Agata	
21	P	Matej ap. in ev.	
22	S	Mavricij	●
23	N	25. nav. nedelja - kvatrnica	
24	P	Marija rešiteljica jetnikov	
25	T	Aurelija	
26	S	Kozma in Damijan	
27	Č	Vincencij Pavelski	
28	P	Venčeslav	
29	S	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli	
30	N	26. nav. nedelja - Hieronim	○

Oktober

1	P	Terezija	
2	T	Angeli varuhi	
3	S	Romana - Evald	
4	Č	Frančišek Asiški	
5	P	Favština - Placid	
6	S	Bruno	
7	N	27. nav. nedelja - Rožarska Devica Marija	
8	P	Demetrij	●
9	T	Dionizij	
10	S	Danijel	
11	Č	Filip - Janez XXIII.	
12	P	Firmin	
13	S	Edvard	
14	N	28. nav. nedelja - Kalist I.	
15	P	Terezija V. Avilska	●
16	T	Hedvika - Marjeta Alacoque	
17	S	Ignacij Antiohijski	
18	Č	Luka evangelist	
19	P	Pavel od Križa - Laura	
20	S	Marija Bertilla Bosc. - Irena	
21	N	29. nav. nedelja - Uršula	
22	P	Donat	●
23	T	Janez Kapistran	
24	S	Anton Klaret	
25	Č	Darija - Gvdencij	
26	P	Lucijan - Evarist	
27	S	Sabina	
28	N	30. nav. Nedelja - Simon in Juda Tadej ap.	
29	P	Narcis	○
30	T	Marcel - Alfonz Rodriguez	
31	S	Volfgang	

November

1	Č	Vsi sveti	
2	P	Verne duše	
3	S	Martin de Porres	
4	N	31. nav. nedelja - Karel Boromejski (Drago)	
5	P	Zaharija - Elizabeta	
6	T	Lenart	
7	S	Ernest	●
8	Č	Bogomir	
9	P	Orest - Teodor	
10	S	Leon Veliki	
11	N	32. nav. nedelja - Martin iz Toursa	
12	P	Jozafat	
13	T	Diego - Stanislav Kostka	●
14	S	Nikolaj Tavelić	
15	Č	Albert Veliki	
16	P	Marjeta Škotska	
17	S	Elizabeta Ogrska	
18	N	33. nav. nedelja - Posvetitev bazilike sv. Petra	
19	P	Matilda	
20	T	Edmund	●
21	S	Darovanje Device Marije	
22	Č	Cecilija	
23	P	Klemen	
24	S	Firmina	
25	N	34. nav. nedelja - Kristus kralj	†
26	P	Leonard Port.	
27	T	Virgil - Modest	
28	S	Jakob	○
29	Č	Saturnin	
30	P	Andrej ap. (Štandrež)	

December

1	S	Eligij - Natalija	
2	N	1. adv. nedelja - Bibijana (Živa)	
3	P	Frančišek Ksaver	
4	T	Barbara	
5	S	Avrelijan	
6	Č	Nikolaj - Miklauž	●
7	P	Ambrož	
8	S	Brezmadežno spočetje Device Marije	
9	N	2. adv. nedelja - Sirij	
10	P	Loretska Mati Božja	
11	T	Damaz I.	
12	S	Amalija - Guadalupska Mati Božja	
13	Č	Lucija	●
14	P	Janez od Križa	
15	S	Silvija - Virginija	
16	N	3. adv. nedelja - Adela - Albina	
17	P	Lazar iz Betanije	
18	T	Gracijan	
19	S	Favsta	
20	Č	Dominik	●
21	P	Peter Kanizij	
22	S	Frančiska Cabrini - Demetrij	
23	N	4. adv. nedelja Janez Kancij - kvatrnica	
24	P	Sveti večer - Adam in Eva	
25	T	Božič	
26	S	Štefan	
27	Č	Janez ap. in ev. - Fabijola	
28	P	Nedolžni otroci, mučenci	○
29	S	Tomaž Beckett - David	
30	N	Sveta družina - Evgen - Ruggero	
31	P	Silvester	

LETO 2012

LUCIA TRUSGNACH – CEKOVA

Leto 2012 je prestopno leto, ima 366 dni, začne se v nedeljo in konča v ponedeljek. Februar ima 29 dni.

Cerkveno leto se začne s prvo adventno nedeljo, 27. novembra 2011, in traja do prve adventne nedelje, 2. decembra 2012. Pri nedeljskih mašah se berejo berila in evangeliji iz leta B.

Letni časi:

Pomlad: 20. marca. Sonce stopi v znamenje Oвна ob 05.15.

Pomladni ekvinokcij. Začne se pomlad.

Poletje: 20. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 23.09.

Poletni solsticij. Začne se poletje.

Jesen: 22. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehtnice ob 14.50.

Jesenski ekvinokcij. Začne se jesen.

Zima: 21. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 11.12.

Zimski solsticij. Začne se zima.

V "poletni čas" (ko premaknemo kazalce za uro naprej) stopimo v noči na zadnjo nedeljo v marcu (25. marca); k "sončnemu času" pa se vrnemo zadnjo nedeljo v oktobru (28. oktobra), ko premaknemo kazalce za uro nazaj.

Premakljivi prazniki v novem letu

Pepelnica: 22. februarja. Prva kvatrna nedelja: 4. marca. Velika noč: 8. aprila.

Vnebohod: 20. maja. Majenca, Binkošti: 27. maja. Presveta Trojica, Druga kvatrna nedelja: 3. junija. Presveto Telo: 10. junija. Tretja kvatrna nedelja: 23. septembra. Prva adventna nedelja: 2. decembra. Četrta kvatrna nedelja: 23. decembra.

Leto 2012 je v znamenjem Merkurja, ki je Soncu najbližji planet. Od njega je oddaljen 58 milijonov kilometrov. V sončnem sistemu je Merkur drugo najgostejše večje telo za Zemljo in drugi najmanjši planet. Nima znanih satelitov. Dolžina dneva na Merkurju je 58,65 zemeljskih dni, dolžina leta pa 88 zemeljskih dni. Tek okoli svoje osi opravi v 24 urah in 50 minut.

Zaradi bližine Sonca je dnevna stran Merkurja zelo vroča, nočna stran, na drugi strani planeta, pa je zaradi pomanjkanja atmosfere zelo hladna. Temperaturne spremembe na Merkurju, med 90 K in 700 K, so največje v sončnem sistemu.

Čeprav je Merkur zelo svetel planet, ga zaradi bližine Sonca s prostim očesom težko opazujemo, z daljnogledom ga vidimo takoj po sončnem zahodu ali tik pred vzhodom.

Že stare kulture so poznale pet nebesnih teles - planetov, za katere je značilno, da se po nebu premikajo. Mednje sodi tudi Merkur. Prvi naj bi ga že pred 3000 leti opazovali Sumerci. Stari Grki so ga imenovali po bogu Merkurju.

Avtomatska sonda Mariner 10 je leta 1974 kartirala 44% planetovega površja, ki je precej podobno Luninemu. Od njega se razlikuje po tem, da nima velikih ravnin. Relief je precej razgiban (kraterji, gore, planote, doline, pobočja, grebeni), pri čemer prevladujejo kraterji. Največji med njimi (Beethoven) ima premer 600km. Gorovja so dolga od 20 do 500 km in visoka do 3.000m. Na planetu je bila nekoč velika vulkanska aktivnost, ki pa naj bi se zaključila že pred 3,9 milijarde let. V nekaterih kraterjih so našli sledove ledu, ki naj bi prišel na planet s kometi.

Vpliv Merkurja

Merkur je Soncu najbližji planet, ki hitro menja svoj položaj, zato tudi njegov vpliv v posameznih ozvezdijih močneje občutimo. Največja oddaljenost Merkurja od Sonca je 28 stopinj, je torej vedno oddaljen največ en znak. V enem znamenju se zadržuje povprečno en mesec.

Merkur deluje na področju komunikacije: govora, študija, ekonomije, trgovine, poti, gibanja ipd. Vpliva na sposobnost izražanja in logiko, razum, intelekt, zavest, spretnost in prilagodljivost.

V osebnem horoskopu nam položaj Merkurja kaže, na kakšen način komuniciramo, kakšno je naše izobraževanje, na kakšen način stopamo v odnose ...

Poleg njegovega gibanja skozi posamezna ozvezdja prav močno čutimo tudi

njegovo retrogradno gibanje, takrat smo ponavadi nezadovoljni in se težje izražamo na vseh področjih.

Merkur je vladar grla, pljuč in dihalnih poti, deluje na možgane, živčni sistem in hormone.

Vreme

Merkurjeva leta so bolj suha in mrzla kot mokra in topla, redko so rodovitna.

Pomlad: konec marca je precej tople in prijeten, april od začetka do 24. suh in mrzel, potem pa prijeten in tople; maj ima v začetku nekaj slabih dni, potem se včasih spremeni v boljše. Večkrat pa je druga polovica pomladi mrzla in grda, kar lahko škoduje sadnemu drevju.

Poletje: je precej deževno, kar ne pomaga rodovitnosti zemlje. Med deževnimi se pojavijo vedno tudi lepi dnevi, ki jih je treba zelo previdno izkoristiti in ne zamuditi pri opravljanju poljskih del.

Jesen: v prvem delu je dosti dežja in mraza. Po polovici oktobra nastane lepo in suho vreme, ki traja do konca novembra, vmes je le malo dežja.

Zima: po prijazni jeseni se takoj v začetku decembra pojavi mráz in sneg. Zelo mrzlo vreme traja do konca zime, razen nekaj dni v februarju in marcu. Večkrat se ponovijo sneg in močni viharji.

21.12.2012

Leto 2012 naj bi bilo leto globalne katastrofe, ki naj bi uničila človeštvo. 21. december 2012 velja namreč za zadnji dan majevskega koledarja, po katerem smo trenutno v obdobju zadnje, pete ere, ki naj bi se končala prav na ta dan.

Podobno kot velja za vse prejšnje, naj bi bila tudi ta v znamenju hudih podnebnih in okoljskih sprememb, kot posledica zamenjave zemeljskega magnetnega pola in premika zemeljske osi.

Napovedi o koncu sveta (katastrofalne ognjene krogle, potresi, vojne in epidemije) se v zgodovini redno pojavljajo, zanimivo pa je, da so si med seboj zelo podobne. Ena od teh trdi, da bo pred katastrofo Zemlja tri dni zavita v popolno temo in 21.12.2012 je dan, ko naj bi se rotacija Zemlje ustavila za točno 72 ur in potem naj bi se Zemlja začela vrteti v nasprotno smer. Posledice teh 72 ur mirovanja so seveda številne – kot prvo velja omeniti inverzijo magnetnega polja, ki ji sledijo klimatske in seizmološke anomalije.

NAŠIH ZADNJIH DVAJSET LET VSTOP TRINKOVEGA KOLEDARJA V NOVO OBDOBJE

Trinkov koledar 2011 je bil dvajseti po vrsti v režiji kulturnega društva Ivan Trinko. Obletnice nismo obežali na velik zvon, vendar se nam v okviru uveljavljanja dela in dosežkov vseh slovenskih sredin na Videnskem zdi prav opozoriti tudi na naše delo in na vlogo, ki jo je pri preporodu Trinkovega koledarja imel takratni predsednik društva Marino Vertovec.

Trinkov koledar je leta 1992 izšel po daljšem časovnem presledku, nadaljeval je svoje polstoletno poslanstvo spremljevalca preteklosti in sedanjosti naše slovenske manjšinske skupnosti, a postal je povsem "beneški", saj je skrb zanj prevzelo naše kulturno društvo, istočasno pa je pognal močne korenine v čezmejni prostor. Ena od značilnosti Trinkovega koledarja je prav v tem, da se v njem zrcalijo zgodovinske vezi, skupna prizadevanja, snovanja in hrepenenja vseh zavednih ljudi obmejnega prostora na obeh straneh meje. Trinkov koledar postaja po vsebini in po sestavi njegovih ustvarjalcev dejansko skupna publika-cija Benečije in Posočja ter širšega slovenskega prostora. In to usmerjenost želimo ohraniti in razvijati tudi v bodoče.

»Namen Trinkovega koledarja ni le pričevanje o našem včeraj in danes, čeprav je že res, da ni prihodnosti brez poznavanja preteklosti« je napisal v prvem uvodniku leta 1992 prof. Vertovec. »Zdajšnji cilj našega celotnega delovanja na tem območju je poskus se vključiti v kulturne, družbene in gospodarske tokove, ki peljejo v prihodnost, v ponovno uveljavitev vloge, ki jo je nekoč Beneška Slovenija že imela, kot opazen kamenček v mozaiku, ki mu pravimo skupni slovenski kulturni prostor, ki ni več samo prostor slovenske besede in kultu-

re, temveč tudi prostor slovenske državnosti«. In še: »Naš koledar se rahlo razlikuje od lične in dragocene knjižice, ki se je iz leta v leto pojavljala na našem prostoru: k sodelovanju smo povabili strokovnjake s te in one strani meje, čeprav ostaja jedro našega razmišljanja Benečija s svojo dušo in specifikom«.

Pomenljivi so tudi zanos in ponos, s katerim je pozdravil samostojnost Republike Slovenije ter opredelitev naše vloge v odnosu do nje, v katerih se tudi danes prepoznavamo. »Na mednarodnem, političnem in kulturnem področju Slovenija ni več površno in posredno poznana enota v sklopu propadle države: isto velja za slovenski narod, kulturo, jezik in za dele naroda, ki živijo izven meja nove države. In prav v tem vidimo največji izziv naše prihodnosti: novo vlogo subjekta tudi za deželico ob Nadiži ter pod dolgo senco Matajurja in Kanina, poleg Kanalske doline, Goriškega, Tržaškega, Koroške in območja zahodne Madžarske, kjer živijo Slovenci. Državnost matične domovine ter nova, zaznavnejša vloga slovenskih skupnosti v sosednjih državah sta ključ za vstop v Evropo regij in narodov, kjer bo omejevanje, zatiranje ali omalovaževanje slehernega jezika, kulture ali skupnosti nesmisel, saj je prav raznolikost, večkulturnost in večjezičnost neponovljivo bogastvo Evrope, ki jo skupaj gradimo.«

DVAJSET LET ZORENJA ZA SKUPNO EVROPSKO PRIHODNOST

IZTOK MIROŠIČ*

Spomnim se kako sta se v vročih dneh konec junija in začetku julija 1991 na mejnem prehodu Lipica med tedanjo SFR Jugoslavijo in Italijo izmenjevali jugoslovanska in slovenska zastava. Italijanski del mejnega prehoda je bil prazen, karabinjerji so dogajanje opazovali od daleč. V stanju pripravljenosti. Poleg civilne obleke sem nosil tudi uniformo slovenske Teritorialne obrambe.

Sedemnajstega januarja leta 1992 je država Italijanska republika priznala državo Republiko Slovenijo. Listine o priznanju je v Ljubljano prinesel osebno predsednik Italije Francesco Cossiga. V Ljubljani je bila istega dne podpisana Deklaracija o vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Slovenijo in Italijo. S tem sta državi vzpostavili formalno pravni odnos in začeli medsebojno komunicirati na enakopravni osnovi. Slovenci smo tako prvič v zgodovini začeli graditi odnose s sosednjo Italijo samostojno in neodvisno.

Letos, leta 2012, tako praznujemo dvajseto obletnico vzpostavitve meddržavnega in medsosedskega sodelovanja. Kaj smo dosegli in v kakšno prihodnost gledamo?

Kamen zgodovine

Zgodovina interakcij med našima narodoma ni bila prijazna. Bila je težka. Ne pozabljamo je. Za Slovence posebej v času fašističnega raznarodovanja in okupacije med vojno. Koncentracijska taborišča so končala številne usode, upor proti podjarmljenju je zahteval številne žrtve. Bazoviški junaki so prvi v Evropi

plačali z življenjem ljubezen do svobode in svojega naroda. Povojno obdobje je bilo težko tudi za Italijane. Odnosi povojne Jugoslavije in Italije so bili, kljub "odprti meji", v znamenju ideoloških nasprotij in napetosti hladne vojne. Tržaško vprašanje je bilo rešeno šele s sporazumi podpisanimi v Osimu leta 1975.

Ni dvoma, da so se te zgodovinske travme odrazile tudi v odnosih med dvema novima sosedama po letu 1992. Italija je namreč z nezaupanjem gledala na procese demokratičnega in nacionalnega osamosvajanja republik ter nestabilnosti v nekdanji Jugoslaviji, ki je krvavo razpadla pod bremenom anti-zgodovinskega in anti-evropskega avtoritarizma Miloševića. Do procesov nastanka in priznanja novih držav na ozemlju nekdanje SFRJ je Italija ohranjala politiko previdnosti, ki jo je, kot velika evropska država, v naslednji fazi, fazi prodora nemškega vpliva proti Jadranu, opredelila kot območje interesa svoje vzhodne politike. Pri tem niso izostali tudi poizkusi revizionistične "nadgradnje" pravnih instrumentov, ki so regulirali povojno stanje in jih je Slovenija, kot enakopravna naslednica nekdanje Jugoslavije, nasledila. Take poizkuse je Slovenija zavrnila.

Prva dekada – nesporazumi ter graditev zaupanja in spoštovanja

Čeprav sta Slovenija in Italija v svojih odnosih po letu 1992 iz leta v leto napredovali in krepili politično in gospodarsko sodelovanje, v katerem je Italija postala slovenska druga najpomembnejša gospodarska partnerica, je prav težka slovensko - italijanska zgodovinska izkušnja vplivala, da je bila prva dekada razvoja kompleksnih odnosov v znamenju velike previdnosti ter postopnega, (pre)počasnega izgrajevanja medsebojnega zaupanja in spoštovanja. Trdno sosedsko partnerstvo se je, čeprav je bila v Sloveniji jasna želja in smer pridružiti se evropski družini narodov, razvijalo z večjo težavo kot s slovensko severno sosedo, ki je neodvisnost Slovenije nemudoma in močno podprla. Poskusi odpiranja pravno že rešenih vprašanj in njihovo reševanje v nekaterih primerih tudi s pomočjo Visokega predstavnika za zunanjo politiko EU Solane («Španski kompromis») na slovenski poti v evropsko integracijo, ni pripomoglo h gradnji (pre)potrebnega zaupanja za vzpostavitev naravnega, pristnega in enakopravnega dobrososedskega partnerstva.

Predsodki in stereotipi z obeh strani so se razgrajevali počasi. Odpravila jih ni Bela knjiga o slovensko italijanskih diplomatskih odnosih, ki jo je pripravilo Ministrstvo za zunanje zadeve Slovenije, v obdobju ko je na nitki visel podpis sporazuma med Slovenijo in EU za pridruženo članstvo v EU, ki bi odprl pričetek slovenskih pogajanj za polnopravno članstvo v EU. Odpravilo jih ni niti poročilo mešane vladne komisije zgodovinarjev o slovensko-italijanskih odnosih med leti 1880 in 1956, ki ga je objavila le Slovenija. Nasprotno, predsodke so, še krepile »optantske« zahteve tedanje Berlusconijeve vlade za odpiranje vprašanj, ki so bila že sporazumno in pravno rešena. Slovenija tako ni mogla sprejeti in razumeti postavljanja težkih ovir in pritiskov na svoji evropski poti, ki so zahtevali celo spremembo ustave, kot znaka sosedske iskrenosti. Še težje je bilo razumeti, da so se ovire postavljale prav na pot, evropsko, ki naj bi služila kot orodje za odpravljanje zgodovinskih travm. Obžalovanje nad tem je Državni zbor Republike Slovenije izrazil tudi 15. novembra 1994 v Deklaraciji o odnosih Slovenije z Italijo in EU. Tako je Slovenija, tudi zaradi večje bližine kulturno vrednostnih obrazcev, več produktivne energije usmerila v razvoj sodelovanja s svojo severno sosedo, kar se je poznalo zlasti pri pomembnih investicijah.

Posledično je tako ozračje "meddržavne previdnosti in nesporazumov na temelju zgodovinskih izkušenj" med veliko in majhno državo nedvomno vplivalo tudi na urejanje perečih manjšinskih vprašanj. Še posebej statusa zaščite naše manjšine v Italiji. V takem političnem kontekstu je razumljivo, da se slovenska in italijanska manjšina nista mogli razviti v močan čezmejni subjekt političnega zbliževanja in naravnega gospodarskega in kulturnega sodelovanja med narodoma in državama. Tega ozračja ni mogla bistveno spremeniti niti leta 1996 ustanovljena Mešana komisija za obravnavo skupnih razvojnih vprašanj med Slovenijo in Avtonomno deželo Furlanijo Julijsko krajino (FJK). Tudi s poudarkom skrbi za položaj slovenske manjšine. Rim je tako razvoj odnosov s Slovenijo nekako prepuščal obmejni FJK. Prav dežela FJK je namreč, zaradi svoje obmejne lege, pokazala posebno skrb za razvoj gospodarskih, energetske, zdravstvenih, prometnih, kmetijskih in teritorialnih čezmejnih vprašanj s Slovenijo. S tem je FJK vsaj na regionalni ravni krepila medsebojno zaupanje s svojim naravnim zaledjem, čeprav je bila zlasti v Trstu manjšinska zaščita še vedno ideološka tema.

Prva dekada slovensko italijanskih odnosov se je, kljub nesporazumom in blokadam, vendarle zaključila tudi pozitivno in s perspektivo utrjevanja odnosov – s sprejemom, čeprav ohlapnega, italijanskega zaščitnega zakona za slovensko manjšino leta 2001 s strani takratne Amatove vlade.

Druge dekada – dozorevanje in razumevanje

Drugo dekada odnosov med Slovenijo in Italijo, po letu 1992, so zaznamovali in jo zaznamujejo nepovratni procesi slovenskega včlanjevanja in članstva v NATO in EU ter širitveni in stabilizacijski procesi na Balkanu. Vsi ti procesi so imeli pozitivne učinke tudi na razvoj bilateralnih odnosov. Na obeh straneh se je krepilo razumevanje o nujnosti usmeritve v čim bolj partnersko sodelovanje, s preseganjem, a ne pozabljanjem, zgodovinskih bremen in pogledom v skupno evropsko prihodnost. Ti procesi so do maja 2004 potekali počasneje, po slovenskem članstvu v EU in NATO, pa so napredovali hitreje, da bi v zadnjih letih dobili izjemen pospešek s samega državnega vrha.

Skupno praznovanje ob slovenskem vstopu v EU na goriško/novo goriškem trgu ter padcu fizičnih meddržavnih mejnih kontrol z vstopom Slovenije v Schengenski sporazum je prineslo prelom z mentaliteto predsodkov. S članstvom v EU in NATO je Slovenija postajala vedno bolj zanimiv partner za Italijo, še posebej ob nadaljevanju širitvenega procesa EU in stabilizacije Balkana, kjer sta Slovenija in Italija večkrat v okviru EU nastopili kot glavni pobudnici procesov konkretnega evropskega približevanja regije.

V tem obdobju se je bilateralni politični dialog okrepil in pridobil nove kvalitete. Poleg rednih političnih konzultacij zunanjih ministrstev je bil kvalitativni preskok sprožen s prvim zasedanjem medvladnega Koordinacijskega odbora ministrov Slovenije in Italije v Rimu leta 2008. Srečevanja ministrov obeh vlad so postala ustaljena in redna oblika letnega pregleda najpomembnejših področij sodelovanja, reševanja aktualnih problemov in nadaljnjih usmeritev. Bistveno je pripomogel k izgradnji zaupanja in hitrejšemu reševanju problemov oz kontinuiranemu odprtemu dialogu o še nerešenih vprašanjih.

Državi delita tudi mediteransko in srednjeevropsko identiteto ter zanimanje za živahne procese preoblikovanja v mediteranskem bazenu. Zelo tesno, zavezniško, je sodelovanje pri mednarodnih naporih za vzpostavitev in ohranitev miru po svetu od Bosne in Hercegovine, Kosova, pa do Afganistana.

Zavedanje o nujnosti še tesnejšega sodelovanja za skupno evropsko prihodnost je tako v juliju leta 2010 privedlo do zgodovinskega srečanja predsednikov Italije, Slovenije in Hrvaške v Trstu ob simbolnem koncertu Poti prijateljstva pod vodstvom znamenitega Riccarda Mutija. Poskus razumevanja travm preteklosti je bil prvi obisk italijanskega predsednika v simbolnem srcu slovenstva v Italiji - v Narodnem domu v Trstu ter položitev spominskega venca treh predsednikov spomeniku italijanskim optantom po drugi svetovni vojni. Obisk je pomembno vplival na spremembo klime sožitja večine in manjšine v FJK in Trstu. Boris Pahor je z Nekropolo in s slovensko besedo napolnil Teater Verdi. Čutiti je spremembe tradicionalno zategnjene sožitja v Trstu.

Vrhunska potrditev rasti kvalitete v razvoju odnosov med Slovenijo in Italijo pa je nedvomno prišla v začetku leta 2011 s prvim, zgodovinskim, državniškim obiskom predsednika Republike Slovenije v Rimu. Obisk visokega simbolnega in vsebinskega pomena. Obisk za katerega morajo obstajati minimalni predpogoji zaupanja in spoštovanja. Tistega, kar sta državi razvijali dve dekadi. Od previdnosti in distance do partnerstva, razumevanja in skupnega pogleda v evropsko prihodnost. Obisk, s katerim je Italija Sloveniji in slovenski manjšini namenila veliko pozornost in pomen. V Rimu je (bilo) čutiti spremembe in nov pristop v odnosu do svoje vzhodne sosedice. Prvič v zgodovini je slovenska Zdravljica preglasila rimski Beneški trg, prvič v zgodovini je slovenska zastava zaplapolala na predsedniškem Kvirinalu. Obisk, ki je dal nov pospešek k sožitju in dobrososedskemu sodelovanju in razumevanju, da se tudi o stvareh o katerih se ne strinjamo lahko pogovarjamo strpno in odkrito. Nenazadnje so ob obisku italijanski senatorji in poslanci prvič ustanovili samostojno parlamentarno skupino prijateljstva s Slovenijo, kar naj bi potrdilo novo klimo v odnosih.

Z gotovostjo lahko rečem, da so ti koraki blagodejno vplivali tudi na spremembo razumevanja sožitja med manjšino in večino v FJK ter na izvajanje

zaščitnih norm za slovensko manjšino. Seveda lahko ugotovimo, da se zaščitni zakon za slovensko manjšino po dobrih desetih letih uveljavlja prepočasi. Želeli bi si hitrejših premikov. Prav zato so bile pravice in zaščita manjšine, še posebej pa ureditev sistemskega financiranja, vedno tudi osrednja tema meddržavnih odnosov. A napredek, vključno s politično voljo za reševanje problemov manjšine, je zaznati tako v Rimu kot v Trstu, kjer je dežela potrdila organizaciji manjšine SSO in SKGZ kot uradni manjšinski predstavnici. Tudi na področju izvajanja zaščitnega zakona tako lahko ugotovimo višjo stopnjo dozorelosti in razumevanja s strani vlade in dežele, čeprav se, kot sem dejal, uresničuje prepočasi. Politična volja in razumevanje potreb manjšin sta odločilni kategoriji, ki nas, kljub že omenjeni počasnosti izvrševanja zavez, navdajata z optimizmom, ki se bo prenesel tudi na lokalni nivo, kjer se manjšina srečuje z uveljavljanjem pravic v dnevnem življenju. V ta okvir sodi tudi pripravljenost italijanske vlade, da oblikuje delovno omizje s slovensko manjšino za pregled in odpravljanje težav v pristojnosti državnih ministrstev v katerega mora biti polno vključena tudi avtonomna dežela FJK, ki nosi primarno odgovornost za izvajanje manjšinske zaščite. Delovno omizje bi bilo tudi visokega simbolnega pomena zato upam, da se bo oblikovalo v kratki prihodnosti.

Dobrososedsko zaupanje, spoštovanje in partnerstvo za evropsko prihodnost

Kam smo torej usmerjeni v izgradnji slovensko italijanskih odnosov po dvajsetih letih?

Slovenija in Italija ležita na geo-strateško izjemno zanimivem delu Evrope in sveta. Zanimivem še posebej v procesih globalizacije, ki sili obe državi k še tesnejšem gospodarsko-političnem sodelovanju. Sta sosednji državi, obsojeni na sožitje. Evropska finančno gospodarska kriza in reševanje skupne evrske valute bodo postavili pred nas nove zahtevne preizkušnje sodelovanja. Ne le evropsko, tudi bilateralno sodelovanje bomo morali še krepiti in okrepiti, tako z Italijo kot tudi sosednjo Furlanijo Julijsko krajino.

Naj pri tem opozorim, da so neobstoj oziroma ukinjanje dnevnih prometnih povezav med Slovenijo in Italijo z vidika pospeševanja sodelovanja med sosednjima državama in narodoma popolnoma nerazumljivi. Tako, za razliko od

drugih držav v naši soseščini, letalsko nista povezani nobeni večji italijanski in slovenski mesti, niti glavni. Prav v teh dneh pa se celo ukinja neposredna dnevna vlakovna povezava med Ljubljano in Benetkami. Ti mesti naj bi bili sedaj za slovenske potnike ali italijanske turiste dosegljivi preko Avstrije ali s presedanjem na avtobus preko Kopra. V času, ko se gradijo evropski železniški prometni koridorji in ko prihodnost Evrope postaja železniški promet je ukinjanje tovrstnih povezav med Slovenijo in Italijo najmanj nerazložljivo.

Poleg krepitve političnega dialoga in gospodarsko-turističnega sodelovanja, bo potrebna predvsem sistematična krepitev kulturne izmenjave in slovenske kulturne predstavitve v Italiji. Prav kulturna izmenjava je tista, ki omogoči razumevanje drugačnosti. Je bistvena za širitev političnega dialoga in gospodarskega sodelovanja. Je bistvena, da tudi v Rimu razširijo vedenje o kulturi našega naroda in kulturni prisotnosti naše manjšine v Italiji. Tu bo potrebno nadalje apelirati na Italijo, da obnovi mesto profesorja slovenskega jezika na rimski univerzi La Sapienza.

Slovenska kulturna promocija ostaja bela lisa v sosednji, kulturno izjemno razviti, Italiji. Je nesistematična, nedorečena in sporadična. V dvajsetih letih v Rimu, centru vseh italijanskih odločitev, tudi o manjšini, po mojem vedenju nismo pripravili večje in odmevnejše slovenske kulturne predstavitve, če izvememo gala koncert Carmine Slovenice v uglednem Auditoriumu ob državniškem obisku predsednika Slovenije, ki je požel navdušenje in zanimanje italijanske publike. Pa bi morale biti prestolnice sosednjih držav pravi centri kulturne in identitetne predstavitve Slovenije. Zakaj se potem čudimo, da o nas in naših manjšinah v prestolnicah le malokdo kaj ve?

Na žalost moram k tej beli lisi prišteti tudi državnemu ugledu Slovenije popolnoma neprimerne prostore slovenskega veleposlaništva v Rimu, ki predstavljajo pravi kontrapunkt tistemu, čemur naj bi služili. Tako z njimi v Rimu in Italiji že dvajset let zardevamo ne le uslužbenci, temveč predvsem državljani, gospodarstveniki in predstavniki tudi manjšine. Vem, da so časi zahtevni, a resnično upam, da bo Slovenska država zmogla urediti vsaj svoje dostojno predstavljanje v Rimu.

Pri tem bi morali razmišljati o vzpostavitvi modela Slovenske hiše, ki bi ga vzpostavila država, gospodarstvo, kultura, znanost in tehnologija in pri katerem bi lahko sodelovala tudi manjšina. V Slovenski hiši bi se morali srečati državno, gospodarsko-turistično, znanstveno-tehnološko in kulturno predstavništvo Slovenije v Rimu, Italiji. V prostorih slovenske hiše bi lahko oblikovali tudi pouk slovenskega jezika za zdomce in izseljence v Rimu, ki si tega želijo, pa za to ni prostorov. Predvsem kulturno predstavništvo, ki bi sistematično skrbelo za kulturno promocijo, kot je vzpostavljeno na Dunaju, je v Rimu nujno potrebno. Prostore pa bi za svojo kulturno promocijo lahko uporabljala tudi manjšina ter s tem krepila svojo prisotnost v glavnem mestu, kjer sprejemajo odločitve o njenem financiranju. Kultura je tista, ki v mestu in državi naredi nove prijatelje. V Italiji, Rimu, potrebujemo prijatelje.

Okrepiti bomo morali tudi gospodarsko-turistično sodelovanje, ki je sedaj praktično omejeno le na tri dežele severne Italije, kjer sicer dobro poteka tudi čezmejno sodelovanje. Priložnosti so številne tudi v osrednjem in južnem delu sosednje države. Infrastruktura, ceste, železnice, pristanišča so področja, ki so v procesih globalizacije zelo pomembna za Slovenijo in Italijo, ki imata obe strateško ugodno lego za globalno-evropsko trgovino in trgovsko-blagovne poti. Nekateri razmišljajo o novi »svileni poti« iz Azije v Evropo preko Jadrana, ki se zažira najgloblje v evropski kontinent. Jadransko morje bo moralo postati morje najtesnejšega sodelovanja in ne več zgodovinskega ločevanja Apeninov, srednje Evrope in Balkana. V to smer gre tudi skupno sodelovanje Slovenije, Italije in Grčije, da bi v okviru EU leta 2014 ustanovili Jadransko jonsko makroregijo, ki bi zajelo tudi države z Balkana in postalo področje naravnega tesnejšega gospodarskega sodelovanja.

Pri graditvi novih odnosov med državama ostaja ključna skrb za manjšini, slovensko v Italiji in italijansko v Sloveniji. Za slovensko državo in manjšino se, ob odsotnosti mej, odpirajo nove možnosti skupnega gospodarskega in kulturnega prostora. Doslej teh prednosti še nismo izkoristili. Manjšini morata tako dobiti novo vlogo – postati bi morali osrednji subjekt slovensko italijanskega okrepljenega sodelovanja in s tem trdni most prijateljstva med narodoma in državama.

To je pot, ki sta jo potrdili obe državi. Do sedaj je ostajala predvsem na papirju in v besedah. Stopimo, končno, skupaj z manjšinama, odločneje po njej.

Globalizacija in evropska finančna kriza nas silita k nadaljnjem zbliževanju in krepitvi sodelovanja. K vedno tesnejšem sodelovanju, kljub zgodovinskim travmam ali odprtim vprašanjem, ki so v postopku reševanja in pri katerih mora Slovenija nastopati odločno ter argumentirano. To je tudi usmeritev za prihodnost. Krepiti sodelovanje in prijateljstvo prihodnosti, ki naj pomaga razumeti in razjasniti tudi preteklost. Ta pot je prav tako v največjo dobrobit naše manjšine. V ta okvir sodi tudi skupna Pot miru od gore Rombon do Jadranskega morja za katero sta se zavzela predsednika naših držav. Težko preteklost, o kateri je potrebno odkrito govoriti, uokviriti v novo evropsko prihodnost. Da bi čas zorenja končno prešel v čas razumevanja in iskrenega evropskega partnerstva ter prijateljstva med Slovenci in Italijani.

** Veleposlanik Republike Slovenije v Italijanski Republiki*

INVESTICIJA V BODOČNOST

RUDI PAVŠIČ*

Živimo v času velike negotovosti in splošne zmede. To velja tudi za našo narodno skupnost, ki se sooča z vrsto težav, ki pa niso le finančne narave. Gre za določeno krizo sistema, ki je bil ustvarjen v povojnem času in nadgrajen v času osamosvajanja Slovenije in sprejetja zaščitnega zakona. Dogodka predstavljata zelo pomembno etapo v življenju naše narodne skupnosti.

Osamosvojitev Slovenije, katere dvajsetletnice smo se spomnili v iztekajočem se letu, je povezana tudi s 70-letnico Osvobodilne fronte, ki ni bila le izhodišče za oboroženo vstajo. Osnovana je bila na jasnem sistemu vrednot: svobodi posameznika in naroda, legitimnosti oboroženega upora proti okupatorju, pravici naroda do svoje usode in nenazadnje države, zahtevi po pravičnejši družbi, sožitju, enakem dostojanstvu ljudi in narodov.

Osamosvojitev in samostojnost Slovenije je v bistvu pomenila nadaljevanje prizadevanj, ki jih je utelešala OF. Zgodila se je na podlagi širokega konsenza slovenskega naroda. Bila je civilno družbeno vretje, bila je nujna in je postala rešničnost zaradi zaščite človekovih pravic vseh ljudi na slovenskem ozemlju.

Vprašanje, ki si ga večkrat postavimo, je, kako smo se v manjšini "opremili", da smo lahko v koraku s tem dogodkom in dejstvom, da smo vsak dan vse bolj Evropejci ne glede na težave, ki jih naša združena celina doživlja predvsem zaradi nedorečenega monetarno-finančnega sistema.

Vse bolj sem prepričan, da ima manjšina še veliko neizraženih resursov in da lahko postane pomemben protagonist tega prostora in časa. Ne zanikam dejstva, da smo med najbolj organiziranimi narodnimi skupnostmi v tem predelu Evrope. Vem tudi, da so naše aktivnosti nadpovprečne in da v bistvu razpolagamo z vsemi tistimi dejavniki, ki delajo neko narodno skupnost popolno. Po-

stavljam pa si vprašanje, ali znamo vse te prednosti na najboljši način izkoriščati in jih nadgrajevati.

Pred leti je SKGZ naročila Slovenskemu raziskovalnemu inštitutu raziskavo o pričakovanju naših ljudi glede same krovne organizacija in manjšine. Podatki so izredno zanimivi in kažejo na potrebo po določenih spremembah, miselnih in strukturnih.

Isti raziskovalni inštitut je lani pripravil raziskavo o zamejskem šolstvu. Tudi v tem primeru rezultati kažejo, da bi se morali nanje naslanjati, ko razpravljamo in odločamo o najbolj odločilnem elementu manjšinske bitnosti in prisotnosti.

Ne nazadje v ta razmišljanja sodijo tudi prizadevanja predsednikov Italije in Slovenije Giorgia Napolitana in Danila Türka, ki sta postavila manjšine v ospredje nove vizije sodelovanja in pozitivne integracije v prostoru Alpe-Jadran. Ko razmišljam o vsem tem, z velikim veseljem ugotavljam, da ste prav na Vidskem najboljše razumeli novi duh in se primerno temu opremljate. Navedel bom dva primera, ki bi morala postati kašipot tudi za celotno našo narodno skupnost in verjetno tudi za širši obmejni prostor.

Pozitivni trend širjenja koncepta dvojezičnega šolskega sistema kaže, da temni časi, kljub vsemu, puščajo mesto novim, bolj pragmatičnim izbiram, ki niso prežete s tistim antislovenstvom, ki ne brez težav pušča mesto duhu nove Evrope tudi v Nadiških, Terski in Kanalski dolinah ter Reziji.

Drugi primer zadeva uresničitev večnamenskega in multimedijskega središča v Špetru, ki predstavlja eno pomembnih novitet našega prostora. Ideja o sodobnem multimedialnem konceptu aktivne interakcije se povezuje s tradicionalnim kulturnim izražanjem Benečije, ki je svojevrstno in tudi zelo atraktivno. Sodobnost in tradicija torej tesno povezani v novi in vabljivi ponudbi.

Na teh osnovah se vam ni treba bati za bodočnost. Ko bi še tisti, ki imajo v rokah škarje in platno gospodarsko-družbenega razvoja, razumeli, da je prostor vzdolž bivše meje perspektiva, bi se odprla nova obzorja vsestranskega razvoja. Gre enostavno za investicijo v bodočnost.

** Predsednik Slovenske kulturno-gospodarske zveze*

NAŠA IDENTITETA SE KREPI V STIKU Z DRUGIMI

IOLE NAMOR

Leto 2011 je Slovencem Videnske pokrajine prineslo prvo abonmajsko sezono Slovenskega Stalnega Gledališča, ki sta jo v okviru projekta 'Boris Pahor - Lojze Spacal. Krajine dvajsetega stoletja' napovedala ponovitev drame Nekropola po istoimenskem romanu in recital Moj tržaški naslov iz opusa slovenskega tržaškega pisatelja novembra 2011 v Čedadu. V programu so štiri predstave: prva 'Šoferji za vse čase' Mira Gavrana bo 18. januarja 2012 na Lesah, druga 'Kobarid '38 – Kronika atentata' Dušana Jelinčiča 4. aprila v kulturnem domu v Kobaridu, tretja 'Saj razumete' Claudia Magrisa z nadnaslovi v italijanščini 10. maja v Ristoriju v Čedadu, četrta je pa otroška predstava 'Deseti raček' Milana Jesiha in jo bodo uprizorili 7. marca v Špetru.

Dogodek je pomemben, saj ne pomeni le velike kulturne obogatitve za naš obmejni prostor, kjer je sicer SSG gostovalo tudi v preteklosti – prvič za Dan emigranta leta 1968 v Špetru – toda le občasno. S tem projektom namreč slovenska gledališka ustanova napoveduje namen postati gledališče celotne manjšinske skupnosti v Furlaniji Julijski krajini, z njim se plodno vključuje v prizadevanja slovenskih organizacij videnske pokrajine, da povezujejo ljudi ob meji, Benečijo s Posočjem, istočasno uveljavlja najplemenitejši slovenski kulturni izraz v Čedadu in širšem furlanskem prostoru. To je tudi poslanstvo Inštituta za slovensko kulturo, ki je s SSG sodeloval pri realizaciji beneškega abonmaja, ker želi odigrati dinamično vlogo v čezmejnem prostoru, v katerem je vpet in to tudi v prepričanju, da se identiteta posameznika in skupnosti krepi v stiku in soočanju z drugimi.

Spacalova razstava s spremnimi prireditvami je imela velik odmev v Čedadu. Potrdila je dober nivo sodelovanja med kulturnim društvom Ivan Trinko in

Občino Čedad, ki je z županom Stefanom Ballochom pristopila k pobudi, podobno kot je to storila prejšnja leta pri razstavah Palčiča, Škočirja, Luise Tomašeti ... Čedajsko društvo, kot glavni nosilec teh pomembnih kulturnih pobud, se opira na sodelovanje z ZSKD in s SKGZ na deželni ravni ter z Inštitutom za slovensko kulturo in drugimi slovenskimi društvi v Benečiji.

Aktivna in ustvarjalna vloga društva Trinko pa se v zadnjih letih ne omejuje na inštitucionalni dialog s krajevno upravo, saj postaja vse bolj prepoznavno med čedajskimi društvi in organizacijami ter navadnimi ljudmi, kot potrjuje uspešna poletna prireditve Kapljice zgodovine in kulture, pri kateri se naše čedajsko društvo ponosno predstavlja s svojim slovenskim obrazom in svojo kulturno ponudbo, obenem pa v pravem Trinkovem duhu tudi kot dejavnik zблиževanja med Slovenci in Italijani, med slovensko in italijansko kulturo.

Tretji pomemben kulturni dogodek, ki se je zgodil le novembra 2011 v Čedadu in pri katerem so ob številnih drugih organizacijah spet sodelovali Inštitut za slovensko kulturo, kulturno društvo Ivan Trinko in Občina Čedad, je bil koncert treh ansamblov – izraz treh evropskih manjšin (Rezia Ladina v retoromanščini, Rollfa v jeziku Sami in Silent Woo Gore v zastopstvu udmurtske republike v ruski federaciji) v sklopu mednarodnega festivala Suns Sclesis Evrope, ki je v Furlaniji predstavil najboljše glasbene in filmske produkcije evropskih jezikovnih manjšin. Gostitelj večera je bil beneški ansambel BK evolution. Slovenci videnske pokrajine smo tako izkoristili priložnost, da smo se vključili v mednarodni manjšinski festival, utrdili že tradicionalno in ustvarjalno sodelovanje s furlanskimi kulturnimi sredinami ter z našim ansamblom BK evolution obenem odigrali aktivno vlogo na mednarodni prireditvi.

Leto 2011 je bilo tudi sicer bogato s prireditvami in pobudami. Toliko jih je bilo, da je nemogoče vseh naštet. Pri kulturni animaciji vsega našega teritorija ob meji, pri kateri so odigrala veliko vlogo vsa društva od Trbiža, mimo Rezije in Terske doline do Nadiških dolin ter, seveda, pri uveljavljanju slovenskega jezika tudi v krajevnih različicah, se mi zdi vredno izpostaviti dve smeri delovanja: sodelovanje na kulturnih in drugih prireditvah v Sloveniji in Italiji ter tkanje vse tesnejših vezi med sosednjimi ljudmi, društvi in upravitelji, ki živijo na obmejnem teritoriju.

Pomembno vlogo "ambasadorja", če je lahko tako imenujemo, je v lanskem letu odigral Študijski center Nediža. S kakovostno publikacijo 'Tin Piernu' ter s filmsko produkcijo v režiji Alvara Petričiča je namreč sodeloval na pomembnih sektorialnih pobudah. Junija so s knjigo 'Tin Piernu' sodelovali na 4. Photo-book festivalu v Kasslu, v Nemčiji, ki je najpomembnejša tovrstna prireditvev v evropskem merilu. Septembra in oktobra so gostili v Rimu v galeriji s.t., oktobra pa v galeriji Fotografija v Ljubljani. 'Prostor v tej galaksiji', zadnji film Alvara Petričiča, so na povabilo kinoteke Cineteca sarda predvajali v bližini Rotterdam, v Neubrandenburgu v Nemčiji, v Sczcecinu na Poljskem in v Nuoru, film 'Sarce od hiše' je bil vabljen pa na Babel film festival v Cagliari. Bogastvo in specifiko rezijanske kulture, glasbe in jezika je folklorna skupina iz Rezije nesla v številne mesta in kraje ter celo v Peru, na mednarodni festival folklore.

V organizaciji Inštituta za slovensko kulturo in drugih društev smo Slovenci Vidske pokrajine uspešno sodelovali na turističnem sejmu v Ljubljani, kjer smo se predstavili pod parolo Mi smo tu(rizem) in izpostavili predvsem severni del naše pokrajine, Rezijo in Kanalsko dolino. Sodelovali smo z našim literarnim ustvarjanjem na festivalu narečne književnosti Didakta v Murski Soboti, na katerem je ob pesnicah Andreini Trusgnach in Marini Cernetig, sodeloval Adriano Gariup, avtor prvega narečnega (dvojezičnega) romana Luna an buskalce, ki je sredi leta 2011 izšel pri založbi Most v Čedadu. Slovensko besedo v nadiškem, terskem in rezijanskem dialektu so lani poslušali tudi v drugih krajih Slovenije, od Logatca do Sv. Jurija ob Ščavnici.

Posebno mesto zaslužita subiško (tersko) narečje in ljudsko izročilo, ki ga je v lepi publikaciji z naslovom 'Mlada lipa' predstavila in ovrednotila Bruna Balloch. S knjigo, ki jo je tik pred koncem leta 2010 izdalo kulturno društvo Ivan Trinko, je avtorica tudi z nepogrešljivim sodelovanjem dialektologinje prof. Danile Kumar Zuljan, nastopila na številnih predstavitvah – v viteški dvorani na gradu Dobrovo, v Goriškem muzeju na Kromberku, v Breginju, v Tolminu, v Narodnem domu v Trstu ter v prostorih SAZU v Ljubljani –, kjer so jo lahko slušatelji spoznali tudi kot odlično pripovedovalko. Za to dragoceno delo je Bruna Balloch lani prejela tudi priznanje Zveze slovenskih kulturnih društev.

Intenzivno je bilo tudi v letu 2011 sodelovanje in povezovanje med obmejnimi kraji, ponovile so se namreč že tradicionalne pobude, ki povezujejo Benečijo s Kambreškimi, z Breginjskim kotom in Kobaridom ter še posebej vasi Čenebola in Podbela, Livek in Topolovo. V to dejavnost so se vključile številne organizacije, društva in tudi krajevne uprave ter čezmejno kulturno društvo PoBeRe, ki je priredilo številna literarna srečanja in branja na vsem obmejnem prostoru, od Livka do Kobarida, od Kolovrata do Špetra.

Kar se tiče izdajateljske dejavnosti, naj omenimo vsaj naketere izdaje: narečni roman *Luna an buskalce* Adriana Gariupa pri založbi Most, *Biside ta-na traku* na pobudo društva Rozajanski kulturni dom, *Naša špraha*, ziljsko narečje iz Ukev, delo Aleksandra Omana ter štirijezični CD z dvema rezijanskima pravljicama o lesici, ki ga je izdala Gorska skupnost Kanalske doline.

Leta 2011 smo zabeležili tudi desetletnico sprejetja zaščitnega zakona 38/2001. V tem okviru sta pokrajinski vodstvi SKGZ in SSO priredili v Beneški palači v Naborjetu pomemben posvet, na katerem so predstavniki manjšine, krajevnih uprav ter deželna odbornika Roberto Molinaro in Elio De Anna podali oceno o izvajanju zaščitnega zakona na Videnskem in predvsem poglobili dva člena zakona, ki se nanašata izrecno in izključno na Vidensko pokrajino: vprašanje dvojezičnega šolanja in problematiko gospodarskega razvoja območja, na katerem je manjšina naseljena. Glede zadnjega nismo, žal, zabeležili posebnih korakov naprej, na področju šolstva pa je prišlo do vidnega in konkretnega napredovanja. Pred poletjem sta namreč občini Bardo in Tipana v Terski dolini, po širokem posvetovanju z družinami, predlagali z odlokom občinskega sveta spremembo krajevnih šol z italijanskim učnim jezikom v dvojezične italijansko-slovenske šole. Za njima sta se oglasili še občini Naborjet Ovčja vas in Trbiž, ki sta prav tako uradno zaprosila uvajanje trojezičnega pouka v Kanalski dolini. Sklepe štirih občin je vzel v pretres Inštitucionalni paritetni odbor in skoraj soglasno prižgal zeleno luč dvo- in trojezičnemu pouku v Videnski pokrajini, ki naj bi stekel s šolskim letom 2012/13. Seveda niso še vsi problemi (finančni, kadrovski itd ...) rešeni, vendar je bilo vprašanje ustrezno nastavljeno. Edina bela lisa na našem zemljevidu ostaja v dolini Rezije, ki je zaradi nasprotovanja krajevne občinske uprave, kot kaže, zamudila (zadnjo?) priložnost, da aktivno

poseže na področje varstva rezijanščine in da se s tem izogne tudi nevarnosti zaprtja šole.

Na področju dvojezičnega šolstva zasluži posebno pozornost posvet, ki ga je oktobra organizirala v Špetru dežela Furlanija Julijska krajina v sodelovanju z Dvojezičnim večstopenjskim zavodom. Bilo je to pomembno priznanje dvojezični šoli in njeni izobraževalni ponudbi, ki ne predstavlja nobenega privilegija, kot je poudaril odbornik Molinaro, pač pa pomembno investicijo v bodočnost. Obenem pa je Dežela FJK z njim jasno opredelila svojo usmeritev glede varstva slovenske manjšine v Videnski pokrajini.

Skozi vse leto pa se je kljub temu vleklo vprašanje prostorov za špetrsko dvojezično nižjo šolo. Pri tem je Občina Špeter oziroma njena desno sredinska uprava ponovno pokazala svojo nesposobnost in neučinkovitost, predvsem pa svojo protislovensko usmerjenost. Tik pred koncem leta pa je od deželne vlade prejela izredno visok finančni prispevek z jasno določeno namembnostjo: ureditev prostorov italijanske srednje šole zato, da bo lahko sprejela pod svojo streho tudi dvojezično nižjo srednjo šolo. Zavlačevanj in slepomišenj ne bi smelo biti več. Vsaj upamo, da bo tako.

Kot zadnjo, a ne po pomenu, naj omenimo še reformo krajevnih uprav, ki jo je sprejela Dežela Furlanija Julijska krajina. Novembra je končno prišlo do sprejetja zakona, torej šele dve leti po komisarski upravi, ki je obmejnim krajem prizadela objektivno škodo (in zaradi izbir komisarja tudi subjektivno), saj se je omejila le na upravljanje obstoječega. Zmanjkali so investicije in posegi za razvoj ter, kar je najhujše, odpadlo je vsako evropsko načrtovanje. Le-to ni v dometu naših premajhnih in prešibkih občin, Gorska skupnost, kateri je bila ta naloga poverjena, je pa pod komisarsko upravo popolnoma zatajila. Nov zakon so vsi župani goratih in na pol goratih občin, ne glede na politično usmeritev, močno kritizirali, saj ne rešuje problemov, nasprotno jih in to z večjimi stroški za javne blagajne dodatno zapleta. Že glede opredelitve teritorija posameznih gorskih zvez, kot se po novem imenujejo gorske skupnosti, je ohlapen in nedorečen. Obetajo se nam velike težave tudi v novem letu.

IZOBRAŽEVANJE BREZ MEJA

ANTONIO PASQUARIELLO

Čeprav sem enojezičen Italijan z juga z eno samo kulturo, je v mojem življenju tako nanoslo, da sem se paradoksalno začel ukvarjati z vodenjem šol na enem izmed najbolj zanimivih večkulturnih območij v Evropi. V osnovnih šolah Kanalske doline se že več desetletij poučujejo vsi štirje krajevni jeziki. Ob italijanščini, ki jo predvidevajo državni študijski programi, poteka izobraževanje v furlanščini, nemščini in slovenščini. Žal so krajevne jezike mnogi – tudi njihovi govorniki – dolgo obravnavali kot manjšinske jezike. Tega si ni težko razložiti. Zgodovinski dogodki iz prejšnjega stoletja, zaznamovanega s totalitarizmi, so pretresli tudi geografijo teh jezikov. Nekateri so 20. stoletje opredelili kot »kratko stoletje«, dejansko pa je bilo to obdobje dovolj dolgo, da je močno omejilo izražanje v najšibkejših jezikih. Učitelji v Kanalski dolini so si dolgo prizadevali za spremembo te težnje v prepričanju, da bi jezikovno izobraževanje nekega dne lahko spremenilo krajevni antropološki prostor. Danes se otroci od 3. do 14. leta učijo vseh štirih jezikov, lepo pa bi bilo, da bi se jih učili vse do konca višje srednje šole.

Če se ozremo v preteklost, lahko izpostavimo vsaj pet pomembnih vidikov. Najprej lahko ugotovimo, da je bilo že samo preživetje jezikov pravi čudež. Učenje doma in v okviru izvenšolskih dejavnosti je omogočilo, da so se jeziki posredovali novi generaciji. Znanje učiteljev, ki so danes v službi, in nauki povojnih jezikoslovcev so omogočili rezultate, ki gredo dlje od samega ohranjanja preteklosti. Bistvo vseh teorij je bilo to, da jezik, s katerim prihajajo otroci v šolo in ki ga uporabljajo kot izrazno sredstvo, mora služiti predvsem zadoščanju učnih potreb. Prekoračitev tega praga je pomenilo omogočiti lokalnemu jeziku, da po-

stane jezik šolanja. Ta drugi dosežek je omogočil delno poučevanje študijskega programa v določenem jeziku. Ko je naš zavod podpisal konvencijo z univerzo Ca' Foscari iz Benetk o uporabi t.i. *Content and Language Integrated Learning*, tj. o hkratnem učenju jezika in vsebin, smo ugotovili, da so znanstvena razmišljanja področnih strokovnjakov potrjevala mnoge lokalne didaktične izbire. Vsi ti dosežki sicer ne bi bili mogoči brez finančnih sredstev, ki so bila dana na voljo na podlagi izvedbenih predpisov zakona št. 482/99 o zaščiti manjšinskih jezikov. Z usposabljanjem o metodi CLIL in s podobnimi pobudami se je Kanalska dolina končno znebila svoje osamljenosti in se povezala z vsemi regionalnimi in medregionalnimi jezikovnimi manjšinami. Naša šola je desetletje vodila šolsko mrežo, poimenovano »Sentieri-Poti«, ki se je ukvarjala s snovanjem najboljših metod za zaščito zgodovinskih jezikov. Šlo je za odločilen korak pri podiranju še obstoječih meja.

Tretji preobrat je nastopil, ko smo se odločili, da bomo o lokalnih jezikih razmišljali v povezavi s knjižnimi jeziki sosednjih držav. Naši odnosi s koroškimi in slovenskimi partnerji so se okrepili in postali bolj sistematični. Tako je tudi nastal naš prvi čezmejni projekt, ki smo ga poimenovali *Tri Roke/Drei hände/Tre Mani*. Glavni cilj projekta je poučevanje lastnega maternega jezika kot tujega jezika v sosednji državi: v ta namen gredo učitelji italijanskega rodu enkrat tedensko poučevati italijanski jezik v Nötsch im Gailtal in v Kranjsko Goro, v šole na Trbižu pa prihajajo poučevati koroški in slovenski učitelji. V okviru projekta, ki traja že šest let, nudita strokovno svetovanje profesorja Georg Gombos z Univerze v Celovcu in Ferdinand Stefan iz Pädagogische Hochschule na Koroškem. Učitelji se sestajajo enkrat mesečno za skupno načrtovanje in metodološko poglobljanje. Kmalu po začetku projekta so starši sodelujočih otrok vprašali znanstvene vodje projekta, kako bi lahko tudi sami sodelovali in podpirali svoje otroke. Odgovorili so jim: »Naučite se tudi vi jezika vaših sosedov«. Ta odgovor je postal geslo pri načrtovanju in oblikovanju mreže družin, ki sodelujejo pri projektu. Danes potekajo na območju Tromeje večerni jezikovni tečaji za starše. Učitelji dopoldne učijo otroke, zvečer pa njihove starše.

Uspeh projekta *Tri Roke* in pobud *Dreitretri* za srednje šole nas je prepričal, da lahko razmišljamo o razredu Alpe-Jadran za učence od 3. leta starosti do matu-

re. S pomočjo finančnih sredstev iz naslova programov Interreg IV Italija-Avstrija in Comenius Regio med Italijo in Slovenijo danes uspešno potekata projekta »ESCO Izobraževanje brez meja« in »COESI Sodelovanje na izobraževalnem področju med Slovenijo in Italijo«. V okviru projekta želimo oblikovati študijski program za razred Alpe-Jadran, ki bi bil primeren za državni izpit ali mednarodno maturo in bi bil veljaven v sosednjih državah, podobno kot velja za izpit ESABAC, ki zbližuje Italijo in Francijo. Gre za vizijo, vendar tudi za nekaj že opravljenih konkretnih korakov, kot npr. podpis pisma o namerah za tristransko delo na področju izobraževanja in usposabljanja. 4. novembra letos so se srečali v Naborjetu naš deželni odbornik za izobraževanje, namestnik koroškega glavarja in predstavnik slovenskega ministrstva za šolstvo: dogovorili so se o novi strani, ki jo je treba zapisati v zgodovinske knjige bodočih generacij.

Glede na to, da se poti zarišejo s hojo, se na Tromeji lotevamo nadaljnjih korakov. Ta prispevek pišem med povratkom s študijskega potovanja, namenjenega pobudi, ki jo je v Val Badii izvedlo več kot štirideset zaposlenih na področju šolstva in raziskav ter ki je namenjena preučevanju trijezičnega študijskega programa za ladinske učence na južnem Tirolskem. Pogovarjali smo se o certificiranju in priznavanju jezikovnih veščin in različnih učnih predmetov. Zdaj nas čaka nova, peta naloga. Med povratkom se spomnim stavka avstrijskega filozofa, ki je nekoč dejal: »Meje mojega jezika so moje svetloste.« Pomislil, da je res tudi obratno: znanje več jezikov lahko poruši mnoge meje.

Nekoč sem bil človek ene same kulture, danes pa upam, da se bo čim prej uresničilo izobraževanje brez meja.

SLOVENŠČINA ZOPET V ŠOLSKIH KLOPEH KANALSKE DOLINE:

ZGODOVINSKI UVID OD LETA 1998 DALJE
IN IZZIVI DANAŠNJEGA ČASA¹

NATAŠA GLIHA KOMAC* - RUDI BARTALOTH**

Prispevek prinaša povzetek mejnikov, ki so v poznih devetdesetih letih po dobrih petdesetih letih obeležili ponovno vrnitev slovenskega jezika v reden vzgojno-izobraževalni proces obveznega šolstva v Kanalski dolini. S šol. l. 2011/12 je namreč pouk slovenskega jezika postal del obveznega dolinskega šolskega urnika, in sicer vse od vrtca do prvih letnikov trbiške gimnazije.

Po dolgoletni petdesetletni odsotnosti slovenskega jezika v šolskih klopeh, ki je svoje zatočišče našel v dolinskih domovih, vztrajal za cerkvenimi zidovi in bil tesno vpet v lokalne tradicije in običaje, od l. 1976 dalje pa se sistematično razvijal v okviru izbirnih tečajev in različnih dejavnosti Slovenskega kulturnega središča Planika Kanalska dolina (SKS Planika) in njegovih predhodnikov, je bila tudi želja lokalnega prebivalstva po ponovni uvedbi vedno bolj glasna.

31. maja 1997 je tako Gorska skupnost za Guminsko, Železno in Kanalsko dolino v Naborjetu organizirala okroglo mizo *Zaščita kulture jezikovno-etničnih manjšin v šolskih ustanovah*. SKS Planika je na posvetu zahtevalo uvedbo poučevanja slovenskega jezika na vseh ravneh in šolah Kanalske doline. Prisotni so se strinjali glede uvedbe večjezičnega šolstva v šolski sistem Kanalske doline, pri čemer pa je treba upoštevati vse jezikovne skupnosti območja.

Še iste jeseni 12. oktobra 1998 je SKS Planika sporočilo didaktični ravnateljici, da je pripravljeno prevzeti pouk slovenskega jezika v javnih šolah in del stroškov zanj. Pri tem je zahtevalo obvezen pouk slovenskega knjižnega jezika in vpisocene iz znanja slovenskega jezika v spričevalu. Čas za takšen poseg še ni bil zrel, je pa že 24. oktobra 1997 didaktična ravnateljica obvestila javne uprave, manjšinske ustanove in župnije o uvedbi projekta za ovrednotenje kulturne dediščine v šoli, preko katerega je v dolinski šolski sistem počasi začela vstopati tudi slovenščina.

Pouk slovenščine in petja v slovenskem jeziku v dolinskih javnih vrtcih in osnovnih šolah je po eno uro tedensko pod vodstvom učiteljice Alme Hlede zaživel v začetku l. 1999. Slovenski jezik je odtlej prisoten v vseh dolinskih šolah in vrtcih, a do šol. l. 2003/04 pod različnimi imeni in brez uradnega zaznamka v spričevalu.

Ko je učiteljica v šol. l. 2003/04 odšla na enoletno poučevanje v Špeter Slovenov, je skrb za poučevanje slovenskega jezika prevzelo SKS Planika in k sodelovanju povabilo dva ustrezno usposobljena profesorja, tudi sicer zunanja sodelavca SKS Planika. Pouk slovenskega jezika v dolinskih vrtcih in osnovnih šolah v Beli Peči, na Trbižu (Tarvisio Città, Tarvisio Centrale), v Ukvah in Žabnicah je spremljalo 220 otrok. Učenje slovenskega jezika se je v tem šolskem letu prvič izvajalo pri predmetu *Slovenski jezik*. Otroci so ob koncu šolskega leta v spričevalu v splošni oceni imeli tudi zaznamek o znanju slovenskega jezika.

Ocena znanja slovenskega jezika je bila v šolskem spričevalu prvič samostojno zabeležena v šol. l. 2004/05.

Leta 2005 je trbiški občinski odbor z določbo 2005/127 izglasoval prošnjo za dve dodatni katedri za slovenski jezik, za dve dodatni katedri za nemški jezik in za dve dodatni katedri za furlanski jezik. Občina Trbiž je zahtevo poslala šolskih oblastem, a je te niso upoštevale.

Od šol. l. 2004/05 dalje je najprej s poukom slovenskega jezika v dolinskih vrtcih in osnovnih šolah nadaljevala Alma Hlede Prešeren, v šol. l. 2009/10 pa je z novo pedagoško silo za pouk slovenskega jezika na osnovni šoli v Ukvah na pomoč priskočilo tudi SKS Planika Kanalska dolina.

Zadnji dve šol. l. 2009/10 in 2010/11 je pouk slovenskega jezika v dolinskih vrtcih in osnovnih šolah financirala Gorska skupnost za Guminsko, Železno in Kanalsko dolino s prispevkom Dežele Furlanije Julijske krajine (Deželni zakon 26/2007).

Preglednica 1: Spremljanje pouka slovenskega jezika v dolinskih vrtcih in osnovnih šolah v šol. l. 2007/08–2009/10

Šol. l.	Trbiž mesto		Trbiž center		Žabnice		Ukve		Rabelj	
	OŠ	vrtec	OŠ	vrtec	OŠ	vrtec	OŠ	vrtec	OŠ	vrtec
2007/08	84	46	38	35	32	15	36	18	12	8
2008/09	79	42	42	38	36	17	35	21	9	7
2009/10	85	32	42	39	27	27	36	17	/	5

Vir: Večstopenjski izobraževalni center Ingeborg Bachmann Tarvisio.

Julija 2011 sta občinska sveta občin Naborjet-Ovčja vas in Trbiž izglasovala zahtevo po uvedbi trojezičnega šolstva in s tem zahtevo po poučevanju slovenskega jezika na šolah vseh vrst in stopenj, ki spadajo pod okrilje Večstopenskega izobraževalnega zavoda Ingeborg Bachmann, ki pokriva celotno Kanalsko dolino. Z izvajanjem zahteve bi učencem ponujali organiziran pouk tudi slovenskega jezika od začetkov opismenjevanja do zrelostnega izpita.

V šol. l. 2011/12 se pouk slovenskega jezika prvič izvaja tudi v dolinskih nižjih srednjih šolah in v prvih dveh razredih gimnazije. Dogovor Večstopenskega izobraževalnega zavoda Ingeborg Bachmann in SKS Planika je ob dragoceni podpori Ministrstva Republike Slovenije za šolstvo in šport, Urada Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu in Zavoda za šolstvo Republike Slovenije omogočil financiranje ustrezne pedagoške moči. Res je dogovor le začasna rešitev, vsekakor pa dober korak postopni sistemski uvrstitvi pouka slovenskega jezika v dolinski javni šolski sistem.

Od l. 2006 dalje je slovenščina prisotna tudi v trbiških jaslih, kjer otroke že v najzgodnejših letih spremljajo pesmi in pravljice v slovenskem jeziku. V šol. l. 2010/11 je bil v trbiških prvih razredih gimnazije izpeljan 20-urni tečaj slovenščine po metodi CLIL pri obveznem predmetu Naravoslovje. Na nižji srednji šoli so se v okviru mednarodnega projekta Alpe Adria zvrstila tri srečanja z učiteljema slovenskega in nemškega jezika, ko so se otroci v treh jezikih pripravili lastno predstavitev, predstavitev območja, na katerem živijo, ter se seznanjali s posebnostmi tega območja.

V vrtcu in osnovni šoli v Žabnicah se je slovenščina zadnja leta (konec šol. l. 2010/11 so šolo v Žabnicah zaprli) poučevala tudi z izmenjavo učiteljev v okviru mednarodnega projekta *Tri roke* v sodelovanju z OŠ Josipa Vandota iz Kranjske Gore.

Preglednica 2: Vključenost žabniških otrok v projekt *Tri roke*

	Šol. l. 2008/09	Šol. l. 2009/10	Šol. l. 2010/11
Osnovna šola	*	27	22
Vrtec	18	26	21

* Projekt *Tri roke* je na žabniški osnovni šoli zaživel šele v šol. l. 2009/10.

Vir: Večstopenski izobraževalni zavod Ingeborg Bachmann Tarvisio.

Od šol. l. 1998/99 dalje je v Kanalski dolini živa ponudba izbirnih tečajev slovenskega jezika za različne starostne in interesne skupine.

V šolskih letih 1998/99–2003/04 je tako npr. SKS Planika Kanalska dolina vsako leto izvedlo brezplačni 20-urni tečaj komercialne slovenščine na Višješolskem centru Ingeborg Bachmann – komercialna smer. Vrhunec obiska tečajev je bil v šol. l. 2001/02, ko je bilo na tečaj vpisanih 27 dijakov, dva profesorja in šolski hišnik. Tečaji so bili izbirni, brez kakršne koli omembe v spričevalu.

Višješolski center Ingeborg Bachmann je vpet v različne mednarodne programe, ki omogočajo stik s slovenskim jezikom in kulturo. Tako so npr. Višja šola za gospodarske poklice zavoda šolskih sester v Št. Petru v Rožu, Višja šola Ingeborg Bachmann s Trbiža, Srednja ekonomsko-turistična šola iz Radovljice in Srednja gostinska šola iz Radovljice povezane v Comeniusovem podprojektu *Šola brez meja*. Skupaj so izdali trojezični vodnik *Tromeja brez meja* s kratkim pregledom življenja občin na območju Tromeje.

V soorganizaciji z Občino Trbiž je SKS Planika Kanalska dolina v zadnjih štirinajstih letih izpeljalo več tečajev slovenščine za odrasle. V šolskem letu 1997/98 sta se tako npr. v prostorih kulturnega centra na Trbižu odvila dva 20-urna začetna tečaja slovenskega jezika za odrasle, ki se ga je udeležilo 42 oseb, Občina Trbiž pa je l. 2004 na podlagi državnega zakona 482/99 za svoje uslužbenke organizirala neobvezni začetni in nadaljevalni tečaj slovenskega jezika.

Od 4. do 15. maja 1998 je za 11 delavcev italijanskega podjetja Promotor, ki se ukvarja s turistično dejavnostjo, stekel 50-urni tečaj *Aktivna raba slovenskega jezika*, katerega pokrovitelji so bili pokrajina Furlanija Julijska krajina, Evropska skupnost in italijansko Ministrstvo za delo. Rezultat dela je bil tudi priročnik z vajami.

Vrsta tečajev se je odvila v sodelovanju s trbiško sekcijo Univerze za tretje življenjsko obdobje Paolo Naliato.

Kot kažejo raziskave (Gliha Komac 2010, 127, 143) aktivno dolinsko prebivalstvo prepoznava tradicionalno večjezičnost lokalne stvarnosti in podpira učenje dolinskih jezikov, tudi slovenskega, v obveznem javnem izobraževanju. Izzivov in priložnosti, izhajajoč iz aktualnih zakonskih podlag (zakon 482 o

zaščiti jezikovnih manjšin v Italiji iz l. 1999, Zakon 38 za globalno zaščito Slovencev v Italiji iz l. 2001), odprtih meja, stališč lokalnega prebivalstva, pobud trbiške in naborješke občine ter krajevne gorske skupnosti idr. pomembnih okoliščin, ki odpirajo nove priložnosti za rabo ter omogočajo nadaljnji razvoj in preživetje slovenske jezikovne skupnosti kot tvornega elementa Kanalske doline, torej ne manjka. Pri njihovem udejanjanju bo potreben tehten premislek in preiščljeno načrtovanje, poglobljen uvid v življenje lokalne skupnosti ter veliko tankočutnosti. Predvsem pa zavest, da slovenski jezik lahko živi in preživi le kot sestavni del dolinskih jezikovnih znanj – ob ustrezni podpori širše družbe, lokalnega in družinskega okolja, naklonjenih stališčih in motiviranih posameznikov.

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

** Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina

1 Prispevek je skrajšana in predelana različica besedila *Učenje slovenskega jezika v Kanalski dolini skozi čas / Insegnamento nel tempo della lingua slovena nella Val Canale*, ki je izšel v dveh tematskih številkah CM Magazina (News bimensile gratuita a cura della Comunità Montana del Gemonese, Canal del Ferro e Val Canale) *Učenje manjšinskih jezikov v Kanalski dolini / Insegnamento delle lingue minoritarie nella Val Canale*, št. 21, 22, oktober/november 2011, december 2011/januar 2012.

Viri:

Gliha Komac, Nataša. 2009. *Slovenščina med jeziki Kanalske doline*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede; Ukve: SKS Planika; Trst: SLORI.

POT MIRU OD ALP DO JADRANA

ZDRAVKO LIKAR

Območje ob reki Soči, od Zgornjega Posočja, Goriške in Krasa do Devina ob Jadranskem morju, je bilo v prvi svetovni vojni prizorišče krvavih bojev, v katerih so si stali nasproti vojaki številnih držav Evrope. Soška fronta je bila s približno 90 kilometri del 600 kilometrov dolge jugozahodne fronte, ki je potekala od prelaza Stelvio na tromeji Avstrije, Švice in Italije do Tržaškega zaliva. Iz tega obdobja so se ohranili strelski jarki, utrdbe, kaverne, spominska obeležja, cerkve, kapele in vojaška pokopališča. Danes je to pomembna kulturna in zgodovinska dediščina, ki ima nacionalni in evropski pomen. Obmejno območje je bilo tudi v drugi svetovni vojni prizorišče mnogih spopadov ter trpljenja vojakov in civilnega prebivalstva. Z namenom ohranitve, zaščite in predstavitve te dediščine je bila leta 2000 ustanovljena Ustanova »Fundacija Poti miru v Posočju«. Že pred njeno ustanovitvijo so nekatera zgodovinska in turistična društva v Posočju obnavljala in urejala dele frontne črte. Fundacija se je vključila v pobude teh društev in skupaj z njimi uredila šest muzejev na prostem. Pri vsem tem sodeluje z Zavodom za varstvo kulturne dediščine ter strokovnjaki restavradorji in konservatorji. Poleg ohranjanja in predstavljanja ostalin soške fronte, so zelo pomembne tudi študijske in raziskovalne dejavnosti ter razvoj kulturno-zgodovinskega turizma. V letu 2007 so bili muzeji na prostem (Čelo, Ravelnik, Zaprikraj, Mrzli vrh, Kolovrat in Mengore) ter druga najpomembnejša dediščina (vojaška pokopališča, trdnjava Kluže, italijanska in nemška kostnica, spominska cerkev Svetega Duha na Javorci, ki ima znak evropske kulturne dediščine, muzeji, prizorišča bojev v drugi svetovni vojni) povezani v Pot miru v Zgornjem Posočju, ki je posvečena spominu na žrtve prve in druge svetovne vojne. Okrog 100 kilometrov dolga Pot miru, ki se začne v Logu

pod Mangartom in konča na Mengorah pri Mostu na Soči, je posvečena vsem, ki so tu trpeli in umirali. Obenem pa obiskovalcu ponuja aktiven oddih v mirni in neokrnjeni naravi, ki jo zaznamuje reka Soča, svet sredogorja in visokogorja, poleti še žive planine ter spoznavanje drugih naravnih lepot.

Po vzoru Poti miru v Zgornjem Posočju smo se v sodelovanju z občinami in organizacijami odločili enotno povezati in predstaviti tudi bojišča soške fronte na Goriškem in Krasu do Devina, ki so danes urejena v Park miru na Sabotinu, čezmejne Poti miru na Krasu in Tematski park prve svetovne vojne pri Tržiču (Monfalcone). V dogovoru z vsemi smo maja 2011 to pot določili in jo poimenovali Pot miru od Alp do Jadrana, ki je dolga približno 230 kilometrov. Poleg številnih ostalin prve svetovne vojne, tudi ta pot povezuje še naravne in druge kulturno-zgodovinske znamenitosti ter turistične kraje, zato ima poleg velikega simbolnega pomena tudi turistično privlačnost. Tako postaja frontna črta, ki je včasih ločevala narode Avstro-Ogrske monarhije in Kraljevine Italije, danes priložnost za sodelovanje in skupno prizadevanje za trajni mir med narodi.

V hribovitem Zgornjem Posočju pot poteka po planinskih poteh, zato je v naravi označena s smerokazi in markacijami, na muzejih na prostem in vojaških pokopališčih, ki so pomembna za številne evropske delegacije, pa so postavljene informacijske table s predstavitvijo dogodkov iz časa soške fronte. Na Goriškem in na Krasu pa Pot miru od Alp do Jadrana poteka predvsem po glavnih cestah, zato bodo do spomladi 2012 v najpomembnejših krajih na slovenski strani (Kambreško, Korada, Vodice, Sabotin, Solkan, Cerje) postavljene informacijske table v štirih jezikih, nato pa tudi na italijanskih tleh. Do konca leta 2011 bomo to območje predstavili tudi na turistični zgibanki ter kasneje z drugim promocijskim materialom in organizacijo kulturnih in strokovnih dogodkov.

Pot miru od Alp do Jadrana se od čezmejnega muzeja na prostem na Kolovratu, ki je najbolj obiskana točka na Poti miru v Zgornjem Posočju, nadaljuje po grebensi cesti mimo Globočaka in Korade do Sabotina v Goriških Brdih.

Na Globočaku so danes urejene pohodne poti, v času soške fronte pa je bil to eden izmed bolj pomembnih utrjenih vrhov italijanske vojske. Na Koradi, kjer so vidne opazovalnice in topniški položaji, je tudi planinska koča in cerkvica

Svete Gendrece. Na drugi strani Soče so Vodice, ki so bile v času soške fronte pomemben vrh, danes pa je območje s številnimi kavernami in jarki urejeno v muzej na prostem. Na vrhu hriba je mavzolej, postavljen v čast italijanskemu generalu Mauriziu Ferrantu Gonzagu.

Sabotin je že dlje časa urejen v Park spomina, saj je prepreden s sistemi jarkov in kavern, ki sta jih zgradili avstro-ogrska in italijanska vojska. Zaradi strateške lege nad Sočo je bil pomembno avstro-ogrsko mostišče. V 6. soški bitki, avgusta 1916, je italijanska vojska zavzela Sabotin, kar je omogočilo zasedbo Gorice.

S Sabotina se pot spusti po glavni cesti do Nove Gorice na Trg Evropa, ki povezuje obe Gorici, se povzpne na Kostanjevico, vodi do vojaškega stražarskega stolpa v Vrtojbi ter Mirna do Cerja, ki je pomnik braniteljem slovenske zemlje in bo s svojo zbirko simbolično prikazoval potovanje skozi čas.

Pot miru od Alp do Jadrana se na Cerju razdeli na dva kraka. En krak se pridruži čezmejni Poti miru na Krasu, kjer je veliko vojaških pokopališč, in prečka mejo pri Gorjanskem, drugi del pa mejo prestopi pred Opatjim selom. Oba se združita v Devinu, kjer je zaključek Poti miru od Alp do Jadrana.

Prvi krak Poti miru od Cerja in Borojevičevega kamnitega stola poteka mimo Opatjega sela, Kostanjevice do turističnega centra v Temnici, ki je poleg centra v Štanjelu osrednji informacijski center za čezmejne Poti miru na Krasu. Od tu se pot nadaljuje po glavni cesti skozi Komen do Gorjanskega. Tu prestopi nekdanjo mejo in skozi Šempolaj, Mavhinje, bližnjo Grmado, Sesljan pride do Devina.

Drugi krak, ki se odcepi pred Opatjim selom, povezuje Debelo grižo (San Michele), Sredipolje (Redipuglia) s kostnico in Tematski park prve svetovne vojne pri Tržiču (Monfalcone) ter se zaključi pri Devinu.

Pot miru od Alp do Jadrana simbolično vključuje tudi v času soške fronte zaledno območje (Vipavska dolina ter Idrijsko-Cerkljansko), kjer so danes pokopališča in druge vidne ostaline vojnega časa.

Projekt Pot miru od Alp do Jadrana podpirajo vse občine in druge institucije vzdolž nekdanje soške fronte ter Vlada Republike Slovenije.

Častno pokroviteljstvo nad Potjo miru od Alp do Jadrana sta na pobudo slovenskega predsednika prevzela predsednika Slovenije in Italije dr. Danilo Türk in Giorgio Napolitano. Stote obletnice začetka in konca prve svetovne vojne želi Fundacija Poti miru v Posočju, ki je idejni vodja in koordinator teh projektov, v sodelovanju z vsemi vključenimi in s podporo predsednika države dr. Danila Türka obeležiti tudi z Evropskim parkom miru in spomina. Park bo povezal kulturne ustanove in države ob nekdanji zahodni, jugozahodni, vzhodni in jugovzhodni fronti v prvi svetovni vojni.

Naša skupna želja je, da bi med narodi in državami vladal trajen mir.

SOČA – POVEZOVALKA

OB PRAZNOVANJU PRVEGA DNEVA SOČE

ŠPELA MRAK

Dobre novice bolje sprejmemo, raje verjamemo; a pozornost nam zbudijo mastno črkovane nesreče večinoma neznancev iz kolikor mogoče oddaljenih krajev. Večina želi preživeti ustvarjalno in plodno življenje, vojne ter iz nezdravega dojemanja sveta izhajajoče bolezni pa dnevno morijo. Nenazadnje še vedno iščemo vez – v eri komunikacij in medmrežij toliko bolj – a so le nekatere vezi neuničljivo trajne in v svoji simbolnosti večne.

Sporočilnost in simbolika Soče sta najverjetneje ena izmed najbolj nespregljivih emblemov v sodobnosti še zavedajoče se slovenskosti na slovenski strani državne meje. Med mladimi ni več zaznati patriotskih vrednot; če so, kipijo v osladni neracionalni nacionalizem v nasprotovanju južnjaškemu, romskemu, brezdomskemu ali kateremu drugemu principu. A Soča ostaja v zavesti post-pionirskih generacij kot nekakšen pozitiven predznak v naboru izpeljank *slovenski, poslovenjen, Slovenec in slovenščina*.

Kdo ve, kako se Soča prikupi slehernemu Slovencu na podkožen, neodpravljen način – morda z v literaturi upodobljeno *krasnostjo* in *brdkostjo* ali nerazjasnjeno paleto spreminjajoče barvitosti, s pregovorno adrenalinskostjo in občutjem svobode, ki se naloži v dolgoročni pomnilnik obiskovalcev in popotnikov, ali pa z zloveščo zgodbo stoletne preteklosti vojn, ki je daleč od sposobnosti povezovanja in brezmejnosti. Dejansko je bregove med narodi ustvarjala, jih poudarjala in '*krvava tekla*'; dolgo brez očiščevalne vrednosti in moči samozadostne nesmrtnosti. Ta zapis o dobri vodi Soči – Povezovalki, je sprožil odstavek o znanstveni raziskavi Aleksija Carela, ki ga deloma navajam:

Leta 1912 je bila podeljena Nobelova nagrada iz medicine dr. Aleksiju Carellu

za raziskovalno delo, v katerem je dokazal, da je celica nesmrtna. Degenerativnim procesom je izpostavljena le voda, ki jo obkroža. Iz tega sledi, da je predpostavka za dolgo življenje kvaliteta vode v telesu. Čim večja je, tem večja je urejenost v strukturi klastrov, torej informacija popolnosti. Zato je dobra, strukturirana, kristalna voda dobesedno "eliksir dolgega življenja", ugotavlja Carrel. Dobra voda pa je neobstoja v telesu konfliktnih energij. Z drugimi besedami, harmonija naših misli in čustev je sinonim zdravja, lepote, dolgega življenja, disharmonija in konflikt pa sinonim bolezni, staranja, smrti.

Reka Soča je srčna arterija pokrajine na severozahodu Slovenije. Njeni prebivalci pa kot pomanjšani planeti v svojih telesih nosijo večji del mase iz vode, ki napaja to pokrajino. Vodik in kisik kot osnova reke sta v Soči požlahtnjena s smaragdno neprimerljivostjo, prodnato bleščavo, oboževanim ribjim življem, nedružabno hladnostjo in 138 kilometrov trajajočo vztrajnostjo v navedenem. Stavek "*Dobra voda pa je neobstoja v telesu konfliktnih energij,*" je povod za razmišljanje o dobrem, ki je v pokrajini, med prebivalci le-te in v celotnem ekosistemu, ki jo obkroža; ob tistem dobrem, ki ga ohranja nedoumljivo skrivnostna in hkrati vsakdanje naša reka.

Stavek: "*Ne vem, kako da se tega nismo domislili že prej*", ki ga je ob praznovanju prvega Dneva Soče v tednu pred 14. oktobrom izrekel podžupan Tolmina Darjo Velušček, je povsem na mestu. Slovenci slavimo z več praznovanji vrednote kot so: suverenost, svoboda, delo, prelom leta, rojstvo Boga, kulturo in druge vseobsegajoče nadpomenke kvalitete bivanja, a doslej se še nihče ni spomnil, da bi poveličal osebo blago šumečega naravnega elementa, brez katerega ni ne Posočja ne Posočanov. Da bi pravzaprav samo povzel ritual prednikov, slavljenje nekdanjega božanstva *Aesontija*, prevzel bronastodobno in kasneje rimsko obredje *Sontiusu – Isontiusu* ter povrnil Soči status daritvene reke.

Praznovanje Dneva Soče je bilo spodbujeno s filmom *Trenutek reke* filmskih ustvarjalk Nadje Velušček in Anje Medved ter dodatno po spomladanskih javnih tribunah, naslovljenih *Soča sooča*, ki so bile izpeljane v krajih ob Soči. Soča doslej ni imela svojega dne, s tem pa ni imela konkretne priložnosti, da bi se ožji in širši krogi o problematiki, povezani z upravljanjem z reko, z doživljanjem in življenjem ob njej načrtno in kontinuirano pogovarjali. Praznovanje dneva

reke Soče je bilo postavljeno kot izziv videti smaragdno vodno princeso v celoti – od planinske nestrpnosti izvirov na trentarskem začetku do ležerne krajinske prvobitnosti ob izlivu na Tržaškem. 22. marca 2011 je bilo ob svetovnem dnevu voda podpisano pismo o nameri o proglasitvi dneva reke Soče, trinajst primorskih županov pa je na svetu regije kasneje uskladilo datum praznovanja: 14 oktober. Dan, ko se poletni in turistični vrvež ob reki umiri, ko je moč razmisliti o reki, kaj se na njej dogaja, kako se prek nje križajo številni interesi, ko se kopčijo težave, ki jih je potrebno reševati, izboljševati in dobre prakse nadgrajevati. Ob prvem praznovanju je bil uresničen tudi predlog ustanovitve delovnega telesa, ki naj bi odločalo, kako bi skupaj s Sočo upravljali v prihodnosti.

Čast prve nosilke dvoletne organizacije praznovanja Dneva Soče je v letih 2011 in 2012 pripadla Občini Tolmin, ki je nemudoma potrdila zaupanje in izpeljala praznovanje na poglobljenem, kvalitetnem nivoju. Ideal enodnevnega praznovanja na čast reke, ki (pri)zadeva vse, je vsekakor nemogoč, je bilo ugotovljeno v ekipi organizatorjev. Svoj doprinos prazniku so želeli ustvariti različni posamezniki in skupine: od okoljevarstvenikov in geologov, literatov, glasbenikov, pisateljev in umetnikov do politikov, profesorjev, raziskovalcev, turističnih delavcev, ribičev, domačinov in mnogih drugih. Zato je trajalo prvo praznovanje Dneva reke Soče štiri dni.

In spregovorili so mnogi. Najprej otroci, ki so bili v iskrivi neposrednosti z likovno in literarno razstavo v Vodni hiši na Mostu na Soči obet brezmadežne simpatije do Soče:

Sedim na produ in opazujem vodne kolobarje. Ribe pobirajo osamljene jesenske mušice. V tem času se sonce zgodaj umakne za Matajur. Ob treh popoldne se čez pobočje potegnejo dolge hladne sence. Soča malo potemni, kot da bi se zresnila ob slovesu. Pomislim, da si želi tudi malo oddahniti. S proda pobere suho vejico. Zakoračim v ledeno mrzlo vodo in pustim, da mi jo odplavi iz dlani. S pogledom pospremim igro valov, ko jo curek zavrtinči, potegne čez plitvino proti toku, ki jo odnese, kdo ve kam. Ozek sončni žarek se iznad sedla še prebije k meni, da mu stoječa v vodi nastavim obraz. Pri srcu začutim toplino. Ne vem, ali me je ogrel žarek ali šumenje reke Soče. (Tanja Grahelj)

Drugi dan praznovanja je zrcalil ustvarjalnost literatov in slikarjev amaterjev,

sodelujočih na natečaju, kjer je več deset odraslih avtorjev ubesedilo in naslikalo motive, ki jih neprenehoma sproža reka v ustvarjalno občutljivejših posameznikih.

Na literarnem natečaju se je Soča kazala v mnogih obrazilih; s poetično, narečno, celo beneško besedo: *Dolina utonjena v muorju globoke magle. / Nič drugega ku šum od daža. / Samuo ist, na robu zemlje, / gledan an slikan / resnično podobo / konca našega sveta.* (Andreina Trusgnach);

izpovednostjo: *Zaljubljen sem / v zeleno-modri trak življenja.* (Vojko Rutar); prefinjeno poosebljenostjo: *Zaprla sem oči in oddivjala naprej. Igrivo sem skakljala prek brzic. Tako kot nekoč. V resnici sploh ne razumem, kako se lahko spominjam preteklosti, ker je nimam. Vse, kar obstaja, je sedanjost. In preteklost izginja, z vsako uro, minuto, sekundo, milimetrom, ko se oddaljujem. Ko tečem naprej. Izgublja se za menoj. Ostaja v možganih, ki jih nimam. Kajti jaz sem le duh, le nekdo brez preteklosti.* (Karolina Zgaga);

z enostavnostjo doživetja: *Na bregu zelene reke / se je ustavil moj dan.* (Mateja Maretič)

pa vse do iskrene podomačenosti: *Pavim ji, de: je ljepa, mrzla, učasih je pa tud okunem. Pavem ji tud to, kar me martra. Ne boste verjel, Soča me skoz poslušā, kšn krat pa mi daje tud nasvete. Povje mi, nej se hmal ščuham.* (Jordan Kranjc)

Vsa vprašanja in vse odgovore je na polah papirja in platnih sprožila ta zelenomodra reka.

Dan pred dejanskim datumom praznovanja je na Glasbeni šoli Tolmin potekala okrogla miza z naslovom *Reka je tudi naša*, kjer so odgovorni oblikovali delovno telo, ki bo dovezetno za perečo problematiko, na kakršno je opozoril tudi poklicni varuh narave Danijel Rojšek z Zavoda za varstvo narave v Novi Gorici, ki je izpostavil dogajanje v strugi Tolminke, ki so ga leta in leta gradbinci gladili, naplavine struge premetali v poplavni lok, ki bi ob visoki vodi lahko povsem uničil tok reke. Soča je resne posledice utrpela po posegih kopačev, prekomernemu odvažanju proda in dodatno še ob hudih poplavih. Posebej ranljiv je odsek med Kobaridom in Tolminom, kjer se je v zadnjih treh letih Soča drastično spremenila, razširila strugo, kjer ni več tolmunov in skal, prodišč in nekdanje struge, na dan pa je prišla ilovica, jezerska kreda, ki tisoče let ni videla površja.

Poleg tega je glasna ljudska iniciativa sredi poletja 2011 ponovno rešila Sočo pred novim predlogom t. i. Energetskega zakona, ki je bil ponoven političen preizkus in je povečal možnost gradnje velikih hidroelektrarn, ki jim prebivalci ob reki niso naklonjeni. Naslov problemskega javnega foruma na 14. oktober ob Dnevu Soče je bil *Za čisto vodo v prihodnosti* – tako se zlahka vrnemo k Carlovi tezi o dobri vodi kot eliksirju dolgega življenja.

Kot je dejala filmska ustvarjalka Nadja Velušček, ki se je ob Soči rodila in ob njej živi večino življenja: *“Dneva Soče ni bilo težko najti, ker ga ljudje ob Soči nosimo v sebi. Ta dan rabimo, da se povežemo. To ni le dan problemov, ampak je praznik za vse ljudi ob reki. Praznovanje prvega dne je dobra popotnica za vse prihodnje dneve.”*

S prvim praznovanjem so bili organizatorji na vseh nivojih izredno zadovoljni, saj je na dan privrelo ogromno ustvarjalnosti, problematik in možnosti za komunikacijo ter tkanje vezi. Po koncu praznovanja Soča do nadaljnjega mirno in tiho nadaljuje svoj tok iz Slovenije v Italijo do morja. Kakor nekdaj ljudi ob reki povezuje in zbližuje, navdihuje in bega, tiho, do naslednje hude ure (ko bo prisilila) ali do naslednjega praznovanja (ko bo povabila v ponoven razmislek). *“Dobra voda pa je neobstojna v telesu konfliktnih energij,”* zato je pred kratkim ustvarjen velik napis na betonskih arkadah Pod ključem pri Tolminu lahko nedopusten vandalizem, nas pa dnevno in brezpogojno opozarja

OHRANIMO SOČO!*

* Napis so konec novembra 2011 izbrisali.

Viri:

M. Emoto: Sporočilo vode. Ljubljana: Založba Sanje, 2004.

Odlomek iz natečajnega besedila *Čas ob Soči* Tanje Graheľ, 8. b, OŠ Dušana Muniha Most na Soči

Odlomki so vzeti iz gradiva poslanega na natečaj Javnega sklada za kulturne dejavnosti OI Tolmin, ki je bil razpisan ob praznovanju Dneva Soče.

ZGODOVINA

IDRIJSKI POTRES LETA 1511 V LUČI NOVIH RAZISKAV

PETER SUHADOLC

V sredo, 26. marca 1511, se je pripetil najmočnejši potres, za katerega vemo, da se je dogodil v naših krajih. Potres je močno stresel celo današnjo Furlanijo in zahodno Slovenijo, kjer so se podirali gradovi, obzidja in cerkve. Močne učinke s poškodbami so občutili od Vicenze, do Beljaka in Novega mesta, tresenje tal pa zaznali daleč po Evropi.

Potres v tistih letih ni bila edina šiba božja, leto prej se je po podeželju razširila kuga, v tistem času je tudi obdobje obširnih spopadov med Habsburžani pod cesarjem Maksimilijanom I. in Benečani, Furlanija in Slovenija sta trpeli tudi zaradi turških vpadov.

Kaj vemo o tem zgodovinskem potresu iz začetka novega veka? Danes beležimo potrese s pomočjo mrež potresnih opazovalnic, na katerih so postavljeni seizmometri, inštrumenti, ki zapisujejo tresenje tal, in naprave, ki samodejno odajajo podatke raziskovalnim centrom in civilni zaščiti. S pomočjo takih meritev lociramo kraj, kjer se je potres dogodil, in ocenimo njegovo jakost. Učinke potresa danes lahko fotografiramo, ali jih zberemo s pomočjo vprašalnikov, ki jih razdelimo prizadetemu prebivalstvu; potresni inženirji v prizadetih področjih natančno popišejo vse poškodbe in porušena ter jih nato preučijo, da razumejo ali je bilo za slab odziv stavbe na potresne valove krivo slabo načrtovanje ali slaba izvedba gradbenih del.

Nekoč pa vsega tega ni bilo in vse podatke o potresu lahko le razberemo iz poročil kronistov, ki so vire črpali iz starih dokumentov, zapisanih v času po potresu. O potresu leta 1511 je, na primer, pisal tudi Valvazor v svoji Slavi voj-

vodine Kranjske (1689). Na podlagi takih opisov seizmologi skušamo s pomočjo zgodovinarjev oceniti intenziteto (to je mera velikosti učinkov potresa) v raznih krajih s poškodovanimi objekti, ki jih kronisti omenjajo. Najbolje je seveda, da originalne dokumente iz časa takoj po potresu sami preberemo, vendar je to zamudno delo, pri katerem nam morajo pomagati zgodovinarji.

Žal se je pri prepisovanju dokumentov marsikdaj dogodilo, da so se vrinile napake, da so prepisovalci narobe ali površno prebrali stare dokumente, ali pa da so po svoje interpretirali zapisana dejstva. Še do nedavnega se je na primer menilo, da sta bila na dan potresa leta 1511 dva sunka, eden med tretjo in četrto uro popoldan, o katerem so pisali avstrijski viri, drugi pa okoli pol devete zvečer, o katerem so pisali beneški viri v Furlaniji. Tudi zaradi tega so italijanski seizmologi postavljali epicenter potresa na furlansko stran, slovenski pa v okolico Idrije. Kronisti so tudi omenjali, da se je 24. marca dogodil predpotresni sunek.

Pred nekaj leti je sicer študentka doktorata na tržaški univerzi, kateri sem bil mentor, ugotovila, da se potresni učinki lepo ujemajo s tistimi, ocenjenimi na podlagi modela, ki je predpostavljal en sam potresni sunek, ne pa dveh. Le pred kratkim pa so na podlagi sodobnega dokumenta, ki so ga našli v bavarski državni knjižnici, razvozlali uganko. Dokument, ki je prepis poročila, ki ga je kranjski deželni vicedom Jurij pl. Egkh pisal cesarskemu zakladniku Pavlu pl. Liechtensteinu takoj po potresu 2. aprila 1511, lepo govori le o enem potresnem sunku 26. marca, omenja tudi popotresni sunek 28. marca, ne govori pa o predpotresu 24. marca. Danes vemo, da je "predpotres" nastal zaradi napake pri prepisovanju Eghkovega pisma, "dvojni" sunek 26. marca pa zaradi nepoznavanja kako so v tistih letih merili čas. Če so v avstrijskih deželah merili ure od polnoči dalje, kot to delamo še danes, so v italijanskih deželah merili čas od sončnega zahoda dalje. Ker se je sončni zahod dogodil (po astronomskih tablicah) v času potresa med šesto in sedmo zvečer, se ura potresa v italijanskih virih lepo ujema s tisto v avstrijskih.

Potres je porušil mnogo mest in gradov, največ v Furlaniji, to pa tudi zato, ker je bila bolj gosto poseljena od zapadne Slovenije, kjer so prevladovala lesene zgradbe. Te tudi bolje kljubujejo potresnim valovom kot opečne in kamnite. V

Idriji sta bila pred potresom le dva zidana objekta: kapela sv. Ahacija, na lokaciji današnjega gradu Gewerkenegg, in cerkev sv. Duha (današnja sv. Trojico). Oba sta bila porušena. S hriba Obločnik je v strugo reke Idrijce zgmel plaz, ki je reko zajezil in povzročil poplavo celotnega rudarskega naselja. Vsekakor je potres prizadel vsa mesta na območju. Bovec je bil popolnoma porušen in uničen, gorska cesta čez Predel pa zaprta, ker sta se *"dva sosednja hriba zrušila eden proti drugemu"* kot piše tedanji beneški kronist Marino Sanudo. V Tolminu se je podrl grad in so ga čuvaji zapustili, v Škofji loki in Turjaku sta bila oba gradova močno poškodovana, kar pričata še danes na njih vzdani kamniti spominski plošči.

V Furlaniji je bilo porušeno veliko zidanih mest. V Huminu (Gemona) grad in več kot pol mesta, v Krminu obzidje in stolp, v Gorici in Gradiški obzidje, močno je bil poškodovan Videm, kjer se je tudi zrušil del gradu. Navajamo nekrolog frančiškanov (minoritov) iz Čedada: *1511, 26. Marca ob 21 uri je bil v Čedadu v Furlaniji velik potres, ki je porušil zvonik sv. Frančiška in oltarno kapelo s korom, nadalje zvonik sv. Dominika in samostana "Maggiore in Valle" in uničil in razmajal navedene cerkve in samostane. Isto se je dogodilo s cerkvijo "S. Maria in Monte". Skupaj je bilo porušениh 50 ali več hiš, in ni bilo hiše v Čedadu, ki ne bi bila po tej grozni in pri nas neobičajni nesreči prizadeta. Ob tem se je smrtno ponesrečilo 15 oseb."*

Kronisti poročajo tudi, da se je ob potresu morje v Trstu zelo dvignilo in v Benetkah doseglo okna hiš. To je do nedavnega dalo misliti, da se je tedaj pripetil tudi morski val, oziroma cunami. Danes vemo, da do morskega vala pride le, če se potres dogodi pod morskim dnem, ki ga potres hipoma dvigne ali zniža. Tak potres je bil letos pred japonsko obalo in poškodoval med drugim tudi jedrsko elektrarno Fukušima. Potres leta 1511 pa se je zgodil vsaj 40 km daleč od obale in ni mogel povzročiti večjega cunamija. Danes velika večina seizmologov meni, da je zaradi potresa prišlo v zgornjem Jadranu do nihanja morske gladine (v ital. *sessà*), podobno kot zaniha voda v vrču, če butnemo vanj.

Jakost potresa leta 1511, na podlagi opisanih učinkov z intenziteto do desete stopnje, ocenjujemo z magnitudo 6,9. Prelom, ki lahko povzroči tako močan

potres, mora biti od 50 do 70 km dolg. Tako dolg in izrazit prelom v južnoalpskem prostoru je le idrijski. Lepo je viden na satelitskih posnetkih in reliefnih kartah in poteka skoraj v ravni črti od slovensko-hrvaške meje pri Čabru preko Loškega, Cerkniškega in Planinskega polja do Idrije ter dalje mimo Kanomlje po dolinah Dolenje Trebuše in Idrijce do Mosta na Soči, Tolmina in Kobarida. Tu zavije mimo Učje v dolino Rezije. Nastal je kot posledica napetosti, ki jih povzroča trk Jadranske in Evrazijske tektonske plošče. Prelom, ki je seveda že dolgo vrisan na geoloških kartah, je bil zasnovan v miocenu kot normalni prelom (SV del je spuščen glede na JZ del), nato pa ob prehodu iz miocena v pliocen reaktiviran kot zmičen (obe strani preloma se le horizontalno pomikata), kar velja še danes.

Čeravno je seizmičnost na samem prelomu danes zelo majhna, se potresi dogajajo v pasu okoli njega, predvsem na Bovškem (potres leta 1998 in 2004 in popotresi) ter v okolici Snežnika in Pivke. Več geoloških, geofizičnih in geodetskih raziskav dokazuje aktivnost tega preloma, tako da ga moramo danes resno upoštevati pri ocenah potresne nevarnosti naših krajev.

Da se povrnemo k nastanku potresa leta 1511. Najnovejše raziskave so pokazale, da se je prelom ob potresu začel lomiti verjetno prav JV od Idrije v okolici Planinskega polja ter se nato širil proti SZ. Modeliranje dokazuje, da se potresni valovi močno ojačijo (večja amplituda) v smeri, v kateri se prelom lomi. Se pravi, da so največji učinki potresa bili v smeri proti SZ, kjer se nahajajo Tolmin, Bovec, Benečija in osrednja Furlanija pri Huminu. Prav tako vemo, da je amplituda potresnih valov večja v sedimentih (rečne in jezerske naplavine) kot pa na trdi skali, kar še poveča potresne učinke. Tudi zaradi tega so bila mesta zgrajena v dolini rek (Soča, Nediža in Tilment) težko prizadeta.

Kdaj se bo ponovil podoben potres? Žal tega še danes ne vemo, saj so raziskave o možnosti napovedovanja potresov daleč od tega, da bi z neko mero zanesljivosti lahko dajale podobne napovedi kot meteorologija. Vremenske napovedi temeljijo namreč na modelih, za katere se podatki nabirajo v lahko dostopni atmosferi (npr. meritve vlage, temperature, hitrosti vetra). V seizmologiji bi morali podatke (napetosti in deformacije) za naše modele meriti v mnogih točkah

globoko (do 15 in več kilometrov) pod zemeljsko površino, kar ni in tudi v bodoče ne bo mogoče. S seizmološkimi modeli lahko torej le ponazorimo, kako močno se bo zemlja stresla, če bo jutri nastal določen potres, in kake učinke bo lahko tak potres povzročil.

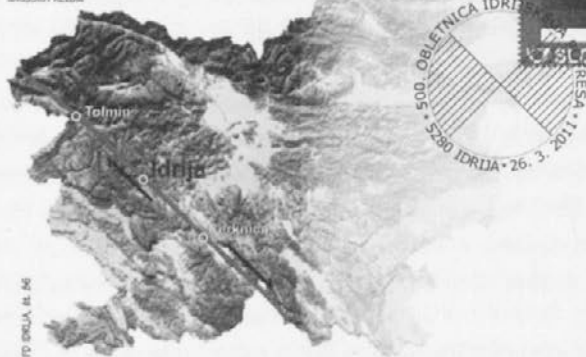
Kako se lahko torej zavarujemo pred potresom? Odgovor je le v potresno-varni gradnji naših hiš in zgradb. V Furlaniji je bilo po potresu leta 1976 opravljeno veliko delo v tem smislu. Če bomo tudi v bodoče pri nas in v zahodni Sloveniji gradili potresno varno, se nam ne bo treba pretirano bati, kaj se bo zgodilo ob naslednjem potresu.

Viri:

Anno Domini 1511, Idrijski razgledi, 61/1 (2011)

Avtorjevi članki in raziskave

500. OBLETNICA IDRJSKEGA POTRESA 26. 03. 1511
IDRIJSKI PRELOM

ZOBIA GRASSA

UVOD V SVOBODNJAŠKE PRETRESE V EVROPI

FRANCO FORNASARO

Mislím, da se včasih zgodovina ne poučuje tako, kot bi bilo treba: predvsem se ne poučuje t.i. krajevna zgodovina, ki pravzaprav ni toliko manj pomembna od »velike« zgodovine.

Nekaj takega se dogaja tudi v Furlaniji Julijski krajini. Dovolj je, da se zaustavimo pri srednjem veku in renesansi, pa lahko zatrdimo, da učitelji v višjih in srednjih šolah vseh smeri posvečajo premalo pozornosti langobardskim dogodkom, sploh nobene pozornosti pa Oglejskemu patriarhatu, tudi svetovne razsežnosti beneške države se popolnoma zanemarjajo ... in še bi lahko naštevali: dijaki čisto nič ne vedo o času križarskih vojn, začeniši z vlogo krajev in ljudi v Furlaniji in Julijski krajini, nič niti o turških vpadih ali pa o gradiščanski vojni, ki je vzpostavila nova ravnovesja med narodi itd.

Zobia grassa oz. jojbe grasse je tudi del te zgodovinske praznine.

Gre za danes pozabljeni pokol: Pobijte jih vse! je bil lajtmotiv v takratnem ozračju. To, kar se je zgodilo 27. februarja 1511 v Vidmu, je bilo zelo pomembno, tako zaradi razsežnosti dogodkov kakor tudi zaradi posledične vzpostavitve pravnega inštituta *kmetstva*, kar je bilo takrat, kot je znano, posebna in edinstvena ureditev v evropskem merilu, pa tudi zaradi literarnih posledic: zdi se namreč, da temelji Shakespearova tragedija o Romeu in Juliji prav na takratnih dogodkih.

In vendar, če se povrnemo k upor, bi lahko o njem pisali še in še: uokvirili bi takratne družbene razmere, preučili razmerja moči med furlanskimi plemiškimi družinami, tistimi, ki so se prilagodile spremembam, ki jih je narekovala beneška oblast, in tistim, ki se jim niso želele prilagoditi; obrazložili bi tudi napetosti med Beneško republiko in habsburškim cesarstvom, ki je

bilo prisotno na furlanskem ozemlju s habsburškim gospostvom v Pordenonu, Červinjanu itd.

Potem pa bi se lahko posvetili podrobnostim: vzeli bi v pretres problem furlanskih kmečkih množic, ki so veljale manj kot kos kruha, družbeno skupnost hišnih oboroženih hlapcev, ki so še vedno živeli v mnogih fevdalnih enotah, čeprav jih je beneška oblast ukinila; obravnavali bi spore med nižjo duhovščino, škofi in opati (biti predstojnik v samostanu je bilo čisto nekaj drugega kot biti župnik v majhni vasi na podeželju); preučili bi očitno nelagodje, ki je vladalo med *bo-gato* in *ubogo Cerkvijo*, kar bi lahko bil furlanski povod za možičen val protestov, tudi z družbeno in versko vsebino.

Velja tudi spomniti, da je že tako zapletene razmere še dodatno poslabšal rušilen potres, ki je stresel deželo 26. marca 1511 ob 20. uri; povzročil je strahotno uničenje, sledil pa mu je še višek epidemije kuge.

Skratka, zgodovinsko leto 1511 v Furlaniji bi bilo vredno ponovno preučiti z več zornih kotov.

Naštel bi nekaj dejstev, ki bi jih bilo treba natančno preučiti:

– *Hišni oboroženi hlapci*: upoštevati je treba pravni sistem, v katerem so bile te osebe povsem brezpravne; še vedno so bile s celo družino last gospodarja, usojeno jim je bilo, da ostanejo na dnu družbene lestvice in da se poročajo znotraj svojega družbenega sloja. Upor, ki je sledil, si torej lahko razložimo kot odgovor na tako zatiranje, pa čeprav ga je sprva spodbudil plemič Antonio Savorgnan, izpeljali pa so ga oboroženci *cernid*.

– *Napetosti med Benetkami in cesarstvom*: spor je trajal od leta 1508 do leta 1516 in se je zaključil z mirom v Noyonu, bil pa je popolnoma nepotreben, saj je na koncu vsega obveljalo prejšnje stanje izpred vojne, Benetke pa so morale plačati odškodnino za dramatično škodo, ki sta jo utrpela Furlanija in tržaško območje.

– *Verske posledice*: šlo je za prvi dokaz o tem, kako so si v tistih časih ljudje želeli obsodbe družbenih razmer. Preteklo je le štirinajst let med letoma 1511 in 1525 in že so *kmetje* Tomaža Münzerja razdejali jugozahodno Nemčijo; kasneje jih je premagala zveza protestantskih in katoliških volilnih knezov ob blagoslovu samega Martina Lutra.

Iz tega upora, ki se ga zgodovina spominja kot *anabaptističnega* gibanja in je izražal nekakšne predkomunistične socialne težnje, je v mnogih drugih predelih

Evrope vzkliklo seme podobnih nemirov, v naslednjem stoletju pa se je na družbeno-verskem področju iz njega razvila baptistična veroizpoved.

V Furlaniji je bila *zobia grassa* predhodnik revolucionarnih in uporniških verskih gibanj, ki so se stekla v veletok protestantske reformacije; slednjo so v krajevnem merilu zaznamovali podobni pojavi, npr. vloga škofa Vergerija v Istri, v Sloveniji pa pridigarstvo Primoža Trubarja.

V zvezi s tem je treba omeniti nenavadno dejstvo.

V Furlaniji so zlahka preprečili uporniške in reformatorske poskuse, Tridentinski koncil pa je določil čisto posebne ukrepe. Da bi se zoperstavili ukrepom, s katerimi je reformacija na Slovenskem vnesla spremembe v darovanje sv. maše, je bilo na primer določeno, da se bodo v Beneški Sloveniji vsaj v prvi fazi verniki obhajali na oba načina.

BENEŠKA SLOVENIJA V SLOVENSKEM TISKU PRED PRVO SVETOVNO VOJNO

BRANKO MARUŠIČ

V pozornosti, ki jo je slovenski tisk v preteklosti namenjal Beneškim Slovincem, so se zrcalile razmere, ki so vladale v slovenski Benečiji. Če je še do oktobra 1866 prevečalo v slovenski javnosti upanje, da se bodo tamkajšnji Slovenci pridružili matičnemu narodu, pa je nova državna meja na slovenskem zahodu (določena leta 1867) tako pričakovanje zavrla in ustvarila pregrade, ki so začetke narodne prebuje v Benečiji omejevale. Meja je v znatni meri prekinila ali pa osiromašila neposredne stike Slovencev ob Nadiži z rojaki na območju zahodnih Brd in zgornjega Posočja. Vendar so vesti o dogajanjih onstran meje, v Beneški Sloveniji, tudi po letu 1866 prihajale v matično Slovenijo. Periodični tisk, iz katerega je moč še največ izvedeti o Slovencih v Italiji, je vznemirjalo predvsem raznarodovanje, v katerega primežu so »naši bratje v kraljestvu« živeli. Prihajale so vzpodbudne vesti, še več pa jih je bilo polnih razočaranja. Poročanje o Beneških Slovencih v letih pred prvo svetovno vojno je vsebinsko sledilo poti, ki so jo začrtala predhodna desetletja: raznarodovanje/italijanizacija, neprijazen odnos državnih in krajevnih oblasti do prebivalstva, gospodarske težave, želje o povezovanju s Slovenci v matici, versko življenje. Dopisi so prihajali iz Benečije in iz obmejnih krajev znotraj avstrijske monarhije. Napisali so jih domačini ali pa tudi rojaki, ki so službeno ali kako drugače obiskovali beneškoslovenske kraje; daljše članke in komentarje pa so prispevala tudi uredništva posameznih listov.

Na prelomu let 1910-1911, je vzbudilo pozornost obmejne javnosti zlasti nastajanje združnega gibanja v Beneški Sloveniji. Pobudili so ga domači slovenski duhovniki, ki so se povezali z dr. Janezom Evangelistom Krekom. Tako je Ivan Petričič, župnik v Podutani/Svetem Lenartu, povabil dr. Kreka v Benečijo,

kjer je govoril 27. marca 1910 najprej v podutanski cerkvi nato pa še v domači občinski dvorani. Posledica obiska so bile priprave na ustanovitev krajevne katoliške konzumne zadruga, njeno zastavo je že sredi avgusta 1910 blagoslovil videmski nadškof Anastasio Rossi. Zadruga je bila ustanovljena 15. januarja 1911. Leta 1910 je že prvo leto delovala konzumna zadruga v Špetru. Na dobri poslovni poti je bila konec istega leta tudi konzumna zadruga v Marsinu, štela je 86 članov, prav tako uspešna je bila zadružna mlekarna v Tarpeču. Na prelomu let 1910-1911 pa so ustanavljali v Klodiču hranilnico za občini Gremek in Dreka. Ustanavljjanje te denarne ustanove, »slovanske banke«, je imelo zelo velik odmev v tedanji javnosti pa tudi kasneje je bilo objavljenih nekaj pričevanj o tem dogodku (*Prosvetni zbornik 1868-1968*, Trst 1970; *Topolove, pripoved o koreninah beneške vasi*, Špeter 1994). Za njeno ustanovitev, nosila naj bi ime Banca »Ilirja vstani«, se je posebej zavzemal takratni duhovnik in učitelj v Topolovem, rojak iz Prosnida (Tipana) Jožef Škur. S pomočjo svojih sbratov je napisal posebno povabilo (okrožnico) za javnost v slovenskem jeziku, »ker v teh krajih ljudje laščine ne govore, niti je ne razumejo,« kot je v članku z naslovom *Naši bratje v kraljestvu* poročal ljubljanski katoliški dnevnik *Slovenec* (13.3.1911). S pismom si je Škur nakopal veliko nevšečnosti, saj ga je napadalo zlasti krajevno italijansko liberalno časopisje (*Giornale di Udine, Forum Julii, Patria del Friuli*) češ, da tako pisanje želi Slovence v Italiji odtegniti tisočletni latinski kulturi in da spodkopuje italijanski patriotizem. Z druge strani pa je Slovence v Benečiji branil krščanskosocialni videmski list *Il Crociato*. V tem listu (24.2.1911) je Škur tudi očital oblastnim organom, da so slabo poskrbeli za urejenost šolstva v Benečiji: »Liberalni Lahi naj bi se rajši domači beneški slovenski duhovščini zahvalili, da je sploh kaj kulture v slovenskem delu laške države namesto, da jih psujejo za nazadnjake in jim očitajo, da so v 'službi tujca'« (*Slovenec*, prav tam). Zaradi te »provokacije« (ustanavljanje hranilnice oz. posojilnice), kot je presodil Božo Zuanella (*Dom*, 31.7.1989), Škur ni smel več poučevati v topolovski šoli. Služboval je nato v Vizontu pri Nemah in se še pred začetkom vojne preselil v Združene države Amerike, kjer je tudi umrl.

Problem »slovanske banke« v Benečiji je odmeval tudi v slovenskem, hrvaškem (*Riečki novi list*) in italijanskem osrednjem tisku (*Giornale d'Italia, Il Secolo*). O njem so pisali tako slovenski kot italijanski pisci iz Beneške Slovenije in nje-

ne sosesčine. V enem izmed komentarjev so bile zapisane tudi besede: »Mi samo konstatiramo te reakcionarne pojave v najdemokracičnejših italijanskih listih, ko se samo govori o Slovanih in konstatiramo smešnost, kateri se izpostavljajo, ako jim 50.000 Slovencev predstavlja tako nevarnost, in ob enem metodo, katere se ne sramujejo, da tej neznamni četici naših bratov zbršejo vse ono, kar jih z nami veže« (Soča, 18.7.1911).

Leta 1912 je časopisno polemiko sprožil goriški krščanskosocialni list *Novi čas*. Časnik je kritično pisal o tedanjih italijanskih kolonialnih razmerah, bile so povezane z vojaškimi dogodki, zlasti z italijansko-turško vojno v severni Afriki. Zato naj bi prefektura v Vidmu »naperila preiskavo zoper 'Novi čas', ki je pisal, da je šla Italija ropat v Tripolis, da je tam poražena, da vojaki dezertirajo in celo na lastne častnike streljajo itd. Vse to pa je prefektura storila iz golega sovraštva do beneških Slovencev, v prvi vrsti iz sovraštva do beneške slovenske duhovščine, in sicer zato, da bo svoj čas bolj grmelo zoper slovensko beneško duhovščino in jo bodo lažje napadali v deželnem kot državnem zboru, češ, da je sovražnica Italije in hrepeni po Avstriji« (*Slovenec*, 1.12.1911). *Novi čas* je take obtožbe, ki so prihajale iz Italije, ovrgel: »Tisti framazoni, ki danes preganjajo verne beneške Slovence in jim po krivici očitajo pomanjkanje ljubezni do kralja, isti framazoni bodo prej ali slej podirali Italiji oltar in prestol, ki ga bo poleg katoliških Lahov branil tudi katoliški beneški Slovenec. Če znamenja ne varajo, se to utegne zgoditi celo prav kmalu!« (*Slovenec*, prav tam). Razpravljanje o vojni v severni Afriki je sprožil celo fantovski pretep v gostilni na Livku, ko so gostje iz Benečije zagovarjali vojno in trdili, da v vojni umre le malo italijanskih vojakov (Soča, 15.2.1912). V povezi s tem dogodkom je liberalna goriška Soča polemično sodila, da je *Novi čas*, dramatično poročal o dogodku na Livku in da je zažugal z vojno proti Italiji. Italijansko-turška vojna v severni Afriki (Libija) je spodbudila polemiko med slovenskimi časniki in liberalna Soča je zapisala, da slovenski klerikalci pisarijo, kako Italijani kar hrepenijo, »kako bi rajši danes nego jutri vdrl v Avstrijo« (Soča, 1.2.1912). Italijanska stran je spremljala pisanje slovenskih časnikov in oblast je prepovedala vnašanje *Novega časa*, ker je »nerodno in izzivalno« pisal o problemih v sosednji Italiji: »Tiho se mora delovati, potem ne bodo preganjali duhovnikov v Benečiji, marveč bodo ti, kolikor jih je, lahko neovirano vršili lepo uspešno delovanje med slovenskim ljudstvom« (Soča, 27.4.1912).

Drobne vesti iz Benečije so se bolj poredkoma pojavile v slovenskem osrednjem časopisju (*Slovenec*, *Slovenski narod*) pa tudi v primorski peridiki (*Edinost*, *Gorica*, *Novi čas*, *Primorski list*, *Soča*). Neke stalne novičarske rubrike, kot so imele vesti iz matičnih predelov (na primer: *Primorske novice*, *Ljubljanske novice* itd.), v slovenskem tisku ni bilo. *Slovenec* je novice občasno objavljal v rubriki z naslovom *Z Beneškega oziroma Novice z Beneškega*. Med prvimi vestmi z Beneškega v letu 1912 je bilo poročilo (*Gorica*, 30.1.1912) o smrti Linde Cucovaz, ravnateljice ženskega učiteljišča v Špetru, rojakinje iz Piemonta in soproge špetrskega župana. Poročevalec je vzel v pretres tudi nagrobni govor šolskega nadzornika Rigottija, ki je slavil delo pokojnice, a ta se ni izkazala niti kot verna oseba, niti kot oseba, ki bi znala spoštovati krajevne razmere in zlasti slovenski jezik. Iz začetka leta 1912 sta tudi dve novosti iz cerkvenega življenja, in sicer ločitev špetrske in podutanske/šentlenartske župnije ter župnije Dreka od čedajskega dekanata ter zapis o vizitacijskem obisku videmskega nadškofa Rossija v Dreki in Podutani/Svetem Lenartu. Poleti leta 1912 pa so ljubljanski lazaristi pridigali na Stari Gori, kamor jih je povabil starogorski župnik, »da bi bili pripravili ljudstvo k pastoralni vizitaciji, katero je premil.[ostljivi] videmski nadškof izvršil zadnjo. Isti dan je bil ondi tudi shod beneško-slovenskih Marijinih hčera ... « (*Slovenec*, 3.9.1912). Poleti so tudi začeli z izgradnjo nove cerkve v Podutani/Svetem Lenartu. Nekaj vernikov in štiri ali pet duhovnikov iz slovenske Benečije se je odpravljalo na septembrski evharistični kongres na Dunaju. V rubriki *Z Beneškega*, objavljeni sredi leta 1914, je vest o štirih novih mašah, in sicer so jih brali Peter Černoja, Peter Hvalica, Anton Kufolo (Cuffolo) in Viljem Kuletto (Culetto). Novomašniku Cuffolu »pa se je slaba naredila«, saj je na dan mašniškega posvečenja prejel ukaz, da se mora javiti v svoji vojaški enoti, zaradi vpoklica rezervistov. Na deželnih/pokrajinskih volitvah, v prvi polovici julija 1914, sta bila v čedajskem volilnem okraju izvoljena izmed šestih tudi dva Slovenca, in sicer Ivan Trinko in Francesco Musoni. *Slovenec* (25.7.1914) je volitev komentiral: »Zmaga naših je tembolj značilna, ker pred par leti se je bila zadrla strašanska vojska in je bilo mnogo demonstracij proti našim poslancem v deželnem zboru, kjer so se bili odkrito in krepko zavzeli za papeža. Najhujše sta bila napadena advokat Brosadola in prof. Trinko. Tega poslednjega so takrat zgrabili vsi večji laški časniki tudi kot panslavista. – Čedajski-slovenski volilni okraj je in ostane katoliški.«

Z obmejnega območja pa se je v letih pred prvo svetovno vojno pojavljalo veliko vesti o vohunstvu. Vohune so iskale avstrijske kot italijanske oblasti, »da je bil letošnji lov na špijone izredno bogat« (*Edinost*, 21.6.1912). Med italijanskimi državljani (tudi vojaške osebnosti) in avstrijskimi državljani italijanske narodnosti (na primer Domenico Cecotto iz Fiumicella) so bile tudi osebe iz Beneške Slovenije. Pogostokrat je avstrijska oblast reagirala tako, da je delala »povsem nedolžnim ljudem z veliko škodo pri njihovih kupcijah« (*Slovenec*, 3.9.1912). V začetku aprila 1912 so v Bohinjski Bistrici aretirali tri italijanske častnike, eden izmed njih Florianich, je bil gostilničarjev sin iz Čedadada. Nekega nemškega turista, ki je po mladi tistega leta potoval iz Kobarida onkraj državne meje, so na italijanski strani aretirali, ker je imel pri sebi fotoaparatus. Junija 1912 so Avstrijci zaradi suma, da špijonira, aretirali trgovskega potnika Giuseppeja/Jožefa Roccara iz Špetra. Prav tako tudi Karla Jusiča, trgovca z lesom iz Ažle. Njegova aretacija v Kobaridu je vzbudila veliko zanimanje, primer pa je reševal preiskovalni sodnik dr. Alojz Gradnik, ki se je takrat že uveljavljal kot pesnik. Veliko pozornost je jeseni leta 1913 posvečal tisk aretaciji dveh Slovencev (časopisje ju je navajalo le z inicialkama njunih imen I. G. in R. P.) v Čedadu, bila sta osumljena vohunstva. Potem ko sta dokazala svojo nevpletenost v tako dejavnost, sta bila izpuščena. Takih in podobnih primerov je bilo kar nekaj. Sumničavo ozračje je na mejnem območju sprožalo nemir, ki se je kazal v medčloveških sosedskih odnosih v vsakdanjem življenju. Veliko je poročil o zasmeševanju avstrijskih državljanov, ko so potovali po sosednjih krajih v Italiji: »Neizmerno je sovraštvo v Benečiji proti Avstriji, preklinjajo jo dan in noč, ali kruh si služiti pa le radi pridejo v to od njih tolikokrat prekleto Avstrijo« (*Soča*, 15.10.1912).

Časopisno polemiko le malo pred začetkom vojne je maja 1914 začel italijanski državni poslanec liberalec Elio Morpurgo – umrl je kot nacistična žrtev med drugo svetovno vojno – z objavo časopisnega članka *Gli Slavi d'Italia*. V njem je opozarjal, da »naši Slovenci so Italijani v svoji duši, samo dvom, ki se dviga v [dušah] drugih, jih vznemirja in draži« (*Soča*, 9.5.1914). Pri tem je pisec mislil na narodnoprebudno dejavnost avstrijskih Slovencev med Beneškimi Slovenci. Ta je bila, po mnenju pisca članka, najprej jezikovna, bo pa v bodoče dobila morda politične poudarke in nadaljeval: »Jaz zahtevam že 20 let od vlade, da naj pomnoži v krajih, kjer se govori slovensko, šole in država naj veže

nase to ljudstvo ne samo s pojavom karabinerja in eksekutorja, marveč tudi s pojavom vzgojevalca [učitelja]. Treba je priznati, da se je nekaj že zgodilo tako, da dandanašnji vsi razumejo, govorijo in pišejo italijanski jezik; ampak potrebno je, da se ostane na tej poti. Treba je dalje, da se dá temu čvrstemu, preprostemu, delavnemu ljudstvu blagostanje z zgradbo cest ... z razširjevanjem poduka ... z uvedbo trgovskih zvez ... Proti propagandi slovenski postavimo propagando izobrazbe in napredka» (Soča, prav tam). Morpurgov članek je bil po volji goriškemu liberalnemu listu *Corriere friulano*, da ga je ponatisnil, »ker ga članek tako živo spominja na domače jezikovno in narodnostno vprašanje«. Goriška Soča (9.5.1914) je z objavo povzetka Morpurgovega govora in z dodanim komentarjem goriškega italijanskega časnika svoja polemična stališča zapisala v članku z naslovom *Beneški Slovenci*.

Še glasneje pa je odmeval Morpurgov govor v rimskem parlamentu 15. junija 1914, govoril je o šolah v občinah s slovanskim jezikom na vzhodnih mejah Italije; govor je bil objavljen v knjižici, ki jo je izdal parlament. Morpurgo, ki je v svojem govoru poudaril, da že dvajset let zastopa v parlamentu 36.000 slovanskih prebivalcev v okrajih Čedad, Humin, Možac, Špeter in Tarčent, se je povrnil k obravnavi družbenega položaja svojih volilcev in se zavzemal »za kulturni povzdig prebivalstva ob državni meji, ki je tudi vsled enakosti jezika izpostavljeno zapeljevanjem, katera pa so bila doslej k sreči brezuspešna v očigled odkritega italijanskega čustvovanja tega ljudstva« (Slovenec, 17.6.1914). V govoru ni k svojemu, malo pred tem objavljenemu članku, dodal nič novega. Sprožil pa je parlamentarno razpravo v kateri je šolski minister Edoardo Daneo obljubil, da bo poskrbel, tudi v upanju na boljše finančne razmere, za rešitev problema, »ki mora biti na srcu vsem Italijanom ...« Ljubljanski dnevnik *Slovenec* (17.6.1914) je Morpurgov nastop v članku *Slaven stražar Italije* označil tudi kot poziv k poitalijančevanju, če pa se italijanska vlada spomni na svoje Slovence, »kaže to resnost svetovnega položaja«. Tržaški dnevnik *Edinost* (18.6.1914) pa je v članku *Poučna interpelacija in poučen odgovor* ostro presodil: »Poučna sta Morpurgova interpelacija in ministrov odgovor nanjo, ker razodeva, koliko hinavstva in zavrtnosti je v italijanski politiki na tej in oni strani državne meje!« Časnik je nekoliko dni kasneje primerjal položaj Italijanov v Avstro-Ogrski monarhiji ter položaj Slovencev v Italiji: »Razlika je velikanska in neutajljiva, a zaključek iz nje na dlani in neoporečno logičen: če čuti italijanska vlada

vendar-le potrebo za še hujše pritiskanje na beneške Slovence, potem je taka potreba še tisočkrat hujša in nujnejša na strani avstrijske vlade proti avstrijskim Italijanom!» (*Edinost*, 26.6.1914). *Slovenski narod* (18.6.1914) se je čudil, da Morpurgo ni znižal števila Slovencev, sicer pa tudi »njegove številke nikakor ne odgovarjajo resnici, ker prebiva v Furlaniji mnogo več Slovencev kakor 36.000.« Goriška Soča (20.6.1914) je v članku *Važnost in usoda Beneških Slovencev* ubrala podobne strune kot ostali slovenski tisk: »Iz tega slučaja, ko obrača Rim svoje oko na Beneške Slovence, pa bi se lahko kaj učila avstrijska vlada: da [je] treba skrbeti za zvesto obmejno prebivalstvo, da mu [je] treba pomagati in ga vezati na se. Seveda ne tako, kakor misli Italija s potujčevanjem, marveč s polnim upoštevanjem narodnih pravic. Italijani pri nas se vesele napovedanega potujčevanja Slovencev v Benečiji – ako bi avstrijska vlada začela germanizirati nje, to bi kričali in obsojali tako nekulturno ravnanje ...«

Ta kratek zapis za *Trinkov koledar 2012* je le opozorilo na poročanje slovenskih časnikov o razmerah v krajih ob Nadiži in Teru ter njihovih pritokih v petletju pred začetkom prve svetovne vojne. Problematika bi zaslužila, tudi in predvsem zaradi razumevanja današnjih razmer, podrobnejšo raziskavo.

O VPLIVIH HABSBURŠKO-OGLEJSKIH ODNOSOV NA CERKEV »A PARTE IMPERII«

PO ARHIVIH V VIDMU IN LJUBLJANI

LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC

Da preučevalci cerkvene zgodovine na Kranjskem in v drugih slovenskih deželah ne bodo mogli mimo arhivov v Furlaniji – še zlasti ne mimo Nadškofijskega arhiva v Vidmu* – se je dobro zavedal že začetnik »Izvestij muzejskega društva za Kranjsko« Anton Koblar (1854–1928). Leta 1891 je v uvodu k prvi številki te dragocene revije o svojem prvem srečanju s pisno dediščino oglejskih patriarhov zapisal: »Na Furlanskem, posebno v Vidmu [...] dediču starodavnega Ogleja, morajo ležati zapisani ostanki zgodovine za ljubljansko škofijo. To mi je vedno hodilo po glavi. Hotel sem se tedaj jesenski kvaterni teden [med 14. in 21. septembrom] l(eta) 1890. prepričati, če je to resnica. Odpravim se nekega jutra z železnico iz Ljubljane in čez pet ur že stojim pred nadškofovskim prokanclerjem č(astitim) g(ospodom) F. Blažičem [...], proseč ga, naj mi dobi dovoljenje, da se mi odpre stari patrijarški arhiv. Ljubeznivi mož mi blagovoljno ustreže. Arhiv je spravljen v veliki dvorani, a malo je urejen. K sreči so mi na roko kratke beležke, katere je dal že pred leti natisniti /.../ [Josef] Zahn. Lotim se najprej starih zapisnikov (Libri gestorum, Registra) ter si naredim iz njih regeste [...]. Izbiral sem pa le snovi, ki se tičejo dežele Kranjske. Nato sem izčrpal prvih devet zvezkov aktov, ki nosijo naslov 'Chiese a parte Imperii'. Gradi-va dovolj, a za obdelavo vsega bi bilo treba mesecev in ne samo par dnij.« Od Koblarjevega obiska je minilo več kot stoletje in prag videmskega Nadškofijskega arhiva je odtlej prestopil prenekateri slovenski raziskovalec. Kljub temu je v Vidmu (pa tudi v Čedadu) še veliko povsem neznanih ali malo znanih dokumentov, ki skupaj z gradivom, shranjenim v Ljubljani (in drugje), ponujajo odgovore na vrsto vprašanj iz cerkvene, družbene in kulturne zgodovine. Ta vprašanja se seveda nanašajo predvsem na ozemlje nekdanjega oglejskega pa-

triarhata – območja, ki je danes po večini v Republiki Sloveniji, do leta 1918 pa je bilo del habsburške »Avstrije«.

Med zanimivejšimi temami, ki jih viri Nadškofijskega arhiva v Vidmu vsaj v nekaterih pogledih postavljajo v novo luč, je vprašanje odnosov med Habsburžani in Oglejem. Znano je, da pomeni prvo veliko prelomnico v teh odnosih propad patriarhove svetne države – *Patrie* ob beneški zasedbi Furlanije leta 1420. Tedaj se namreč Benečani niso zadovoljili samo s patriarhovo svetno posestjo, ampak so kmalu dosegli, da so mesto patriarha zasedali samo še podaniki njihove Republike. Na drugi strani so Habsburžani še lep čas razmišljali o vojaški zasedbi Furlanije in si prizadevali za vpliv na vodenje patriarhata in na razmere v cesarskem delu patriarhata, v »a parte Imperii«. Prvo večje dejanje na cesarskem oziroma habsburškem teritoriju je bila ustanovitev škofije s središčem v Ljubljani. Nova škofija naj bi, med drugim, slabila patriarhovo moč, zaživela pa je z imenovanjem prvega škofa Sigmunda Lamberga 6. junija 1463, leto in pol po cesarski in več mesecev po papeški kanonični ustanovitvi. Bila je plod dogovora med tisti čas zagotovo najuglednejšima zagovornikoma enotnosti krščanskega sveta, ki so ga vztrajno ogrožali Turki – med deželnim knezom in cesarjem Friderikom III. (od 1424 avstrijski vojvoda, od 1440/42 nemški kralj, v letih 1452–1493 cesar) in papežem Pijem II. (1458–1464), znamenitim humanistom Enejem Silvijem Piccolominiem. Že sama obseg in velikost škofije, »razbite« na šest območij v treh t. i. notranjeavstrijskih deželah – Kranjski, Štajerski in Koroški – kažeta na to, da do ustanovitve niso pripeljali le pastoralni razlogi. Svetni ustanovitelj Friderik III., ki bi kot patron ljubljanski škofiji lahko dodelil več župnij, se je nadejal, da bodo on sam ali njegovi nasledniki prej ali slej uveljavili pravico do lastnega kandidata na patriarhovem sedežu. Vendar se to ni zgodilo ne po t. i. prvi avstrijsko-beneški vojni v letih 1508–1516 ne kdaj pozneje, dokler je patriarhat pač obstajal. Izjalovili so se tudi bolj ali manj odločni poskusi ustanovitve novih škofij v Gorici, Celju in Novem mestu. Habsburški deželni knezi so sicer okrepili vpliv na Cerkev v svojih deželah, med drugim z naslonitvijo na domače arhidiacone in z utelešenjem župnij pod deželnoknežjim patronatom kolegiatnemu kapitlju v Novem mestu ter cistercama v Stični in Kostanjevici. Kljub sklicevanju deželnih knezov na t. i. vrhovni patronat in odvetništvo ter kljub omejitvam izvajanja patriarhove

škofovske in metropolitne oblasti pa je večji del tega ozemlja do ukinitve patriarhata sredi 18. stoletja ostajal pod patriarhi – ordinariji iz vrst Habsburžanom neljubih Benečanov.

Nasprotja med Habsburžani in Oglejem so bila dejansko globoka in dejstvo je, da patriarhi in njihovi koadjutorji, razen Francesca Barbare (1593–1616), niso smeli stopiti na habsburška tla. Vseeno bi se motili, če bi menili, da so bili odnosi med obema stranema ves čas napeti in da neposrednih stikov avstrijske duhovščine – tudi iz ljubljanske škofije – s cerkvenimi oblastmi v Vidmu ni bilo ali da so bili ti stiki redki in slabi. Že Koblar je v Nadškofijskem arhivu v Vidmu naletel na zapis, ki priča o sodelovanju med prvim ljubljanskim škofom Lambergom (1463–1488) – človekom, ki ga je za škofa izbral Friderik III. – in oglejskim patriarhom Markom Barbo (1465/1471–1491), ki je upravljanje patriarhata sicer večidel prepuščal generalnim vikarjem. Leta 1485 se je škof Lamberg pri patriarhu pritožil, da hodijo izobčeni duhovniki ljubljanske škofije službovat na oglejsko ozemlje, tej pritožbi pa je s strani Ogleja sledila prepoved te »razvade«. V čas patriarha Marka Barba prav tako sodi prva vizitacija v »cesarskem delu« po letu 1420, vizitacija oglejskega generalnega vikarja Petra Carlija iz 1486–1487. Tesnejše vezi med patriarhi in duhovniki v habsburških deželah so pred avstrijsko-beneško vojno, ki je izbruhnila leta 1508, izpričane še za čas dveh patriarhov: Ermolaa Barbare (1491–1493) in Nicolòja Donata (1493–1497). Poleg vizitacij njunih generalnih vikarjev, Jakoba Valaressa in že imenovanega Petra Carlija, kaže omeniti sorazmerno veliko število klerikov, ki so v času, ko je v Čedadu rezidiral Donato, tu prejeli posvečenje.

Znamenja dobrega sodelovanja lahko zasledimo tudi po sklenitvi miru v Wormsu leta 1521, čeprav tega – če upoštevamo hitro širjenje protestantizma – ni bilo veliko. Pred začetkom deželno knežje vizitacije avstrijskih dednih dežel leta 1528 je njen naročnik Ferdinand I. (vladal do 1564) svojim podanikom duhovnega in svetnega stanu zapovedal, naj se ne izmikajo jurisdikciji patriarha in patriarhovih arhidiakonov ter se ji ne upirajo. Ferdinand pri tem patriarha imenuje celo »naš oglejski prijatelj«, pomembno vlogo pri sami vizitaciji pa so v resnici imeli oglejski arhidiakoni. V naslednjih nekaj desetletjih je med Habsburžani in Oglejem, nasprotno, prevladovalo nezaupanje, in to kljub skupnim

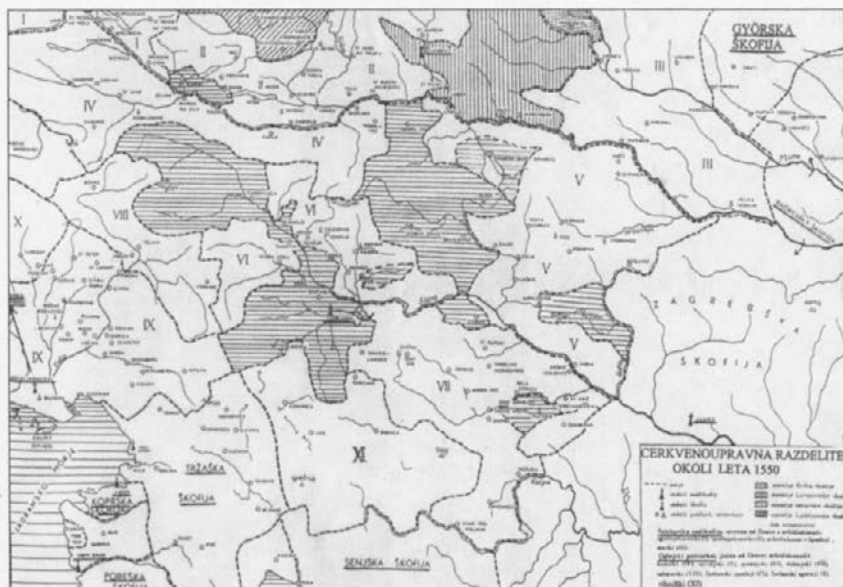
protireformacijskim interesom. V strahu pred nadaljnjim prodiranjem protestantskih idej v Italijo je skušala kurija v Rimu obe strani navdušiti za skupni angažma. O tem posredno pričajo papeška navodila za Germanica Malaspino, prvega stalnega nuncija v Gradcu v letih 1580–1584. Odprava nasprotij med Notranjo Avstrijo in oglejskima patriarhom ter kapitljem je bila eden pomembnejših ciljev, za doseg katerih naj bi se v svojem mandatu zavzemal Malaspina. Proti koncu osemdesetih let 16. stoletja je habsburško-oglejske odnose obremenilo še eno vprašanje – vprašanje izvetosti ljubljanske škofije izpod metropolitne oblasti oglejskega patriarha, k čemur je nemalo prispevala nejasnost ustanovnih dokumentov mlade škofije, zlasti papeških t. i. konfirmacijske in eksempcijske bule z dne 6. in 10. septembra 1462. Po mnenju nekaterih pa je bilo nepodrejanje ljubljanskih škofov metropolitom v Ogleju pravzaprav posledica navzkrižij med Avstrijsko hišo in Benečani.

Odnosi med Habsburžani in Oglejem so se še bolj ohladili potem, ko je deželnoknežjo oblast leta 1595 prevzel tedaj polnoletni Ferdinand II. (vladal do 1637). Patriarhi – in z(a) njimi Beneška republika – so vztrajno nasprotovali ustanovitvi nove škofije v Gorici, katolištvu predani Ferdinand pa se je odločneje kot njegov predhodnik zavzel za obračun s protestantizmom in skušal pri tem na različnih področjih uveljaviti nedeljivost svoje deželnoknežje in pozneje, po 1619 tudi cesarske oblasti. V drugi polovici devetdesetih let 16. stoletja je nasprotoval na primer udeležbi duhovščin z njegovega ozemlja na oglejskih škofijskih in provincialnih shodih ali sinodah. Preprečil je izvedbo načrtovane druge vizitacije Francesca Barbare na habsburških tleh ter izdal več odlokov, ki so njegovim podanikom prepovedovali, da bi hodili iskat pravico ali se odzivali na sodne pozive z območja *Serenissime*. Dokument, s katerim je najodločneje nastopil proti patriarhom, pa je bil dekret iz prve polovice februarja 1628, v ozadju katerega so se prepletali notranji in zunanji cerkvenopolitični interesi, povezani z vprašanjem nasledstva v vojvodini Mantova. Konflikt, v katerem so se znašli Francija, Benetke in Sveti sedež na eni ter Španci in Avstrijci na drugi strani, je na relaciji Dunaj–Oglej prišel še najbolj do izraza prav v omenjenem, »nenavadno ostrem«¹ Ferdinandovem dekretu. Po njem ne bi smel noben avstrijski podanik, ne duhovnik ne laik, priznati dotakratnega oglejskega koadjutorja Agostina Gradeniga za novega patriarha oziroma škofa.

Ferdinanda je predvsem motilo, da je bil Gradenigo za patriarhovega naslednika potrjen brez njegove vednosti.

Izdajanje tovrstnih habsburških odlokov se je nadaljevalo skoraj vse do ukinitve oglejskega patriarhata, med drugim v letih 1640, 1655, 1658, 1719 in 1736. Ponavljajoče se izstavitve so bile same po sebi odraz dejstva, da jih niso dosledno spoštovali, po drugi strani pa jih lahko razumemo tudi kot izraz (vedno) novih zaostritev habsburško-oglejskih odnosov. Dinamiko v teh odnosih lepo zrcalijo videmski ordinacijski registri, ki razkrivajo, da v letih neposredno po izstavitvi omenjenega Ferdinandovega dekreta med kleriki, posvečenimi v Vidmu, skorajda ni bilo avstrijskih podložnikov. Tudi po odredbi cesarja Karla VI. dobrih sto let pozneje, leta 1719, avstrijski duhovniški kandidati ne bi smeli hoditi po redove posvečenja na tuje. Kleriki pod Oglejem, ki se v leta 1736 ponovljenem odloku izrecno navajajo, naj bi se po dovoljenja za posvetitev – t. i. dimisorije obračali na nunciato na Dunaju. Dejstvo je, da zeva v seznamu ordinandov »a parte Imperii« iz druge polovice tridesetih let opazna praznina. Trend se je obrnil potem, ko je Karla leta 1740 nasledila Marija Terezija, to pa je že bil čas, ko se je konec oglejskega patriarhata in s tem habsburško-oglejskih težav nezadržno bližal.

* Archivio Storico dell'Arcidiocesi di Udine. Del prispevka temelji tudi na virih iz Nadškofijskega arhiva Ljubljana in Arhiva Republike Slovenije.

Ozemlji ljubljanske škofije
(z vodoravnimi črtami) in patriarhata
(v belem, z arhidiakonati I-X I)
okrog l. 1550

Patriarhova palača s kapelo sv. Antona (na levi) v Vidmu

Literatura

- Koblar, A. 1891, Drobtinice iz furlanskih arhivov. – Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, I (1891), 1.
- Piazza, K. 2010, Udine. Archivio patriarcale. La diocesi di Aquileia »a parte Imperii«. Note sugli arcidiaconi tra la seconda metà del XV e il XVII secolo. Caratteri ed evoluzione. – Nulla historia sine fontibus. Festschrift für Reinhard Härtel, Graz: Leykam.
- Štih, P. – Simoniti, V. – Vodopivec, P. 2008, Slovenska zgodovina. Družba – politika – kultura. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Sistory (<http://www.sistory.si/publikacije/pdf/zgodovina/Slovenska-zgodovina-SLO.pdf>).
- Trebbi, G. 1998, Il Friuli dal 1420 al 1797. La storia politica e sociale, Udine: Casamassima.
- Žnidaršič Golec, L. – Volčjak, J. 2010, Videm. – Obvestila Arhiva Republike Slovenije VI/1 (2010), 80–100.

Pri razumevanju določenega jezika ali misli ni prostora za nered, vse mora biti logično, intuitivno in jasno. Tako kot je govor strukturiran na podlagi natančnih in neizogibnih slovničnih pravil (v resnici je v italijanskem jeziku veliko izjem), je treba tudi pri urejanju papirjev upoštevati nekaj temeljnih načel, ki so potrebna za sporočanje in primerjave. Pri arhivistiki žal (vsaj zaenkrat) še ne razpolagamo z natančnimi pravili in zahtevami, saj z izjemo same snovi, iz katere je sestavljeno, tj. papirja, sestoji gradivo, ki ga je treba katalogizirati, iz tako raznolikih elementov, da jih je težko vse skupaj zajeti v splošno veljavna in enotna pravila. Besedilo je na primer napisano s peresom, pisalnim strojem, svinčnikom itd. ... lahko je zapisano z rdečo ali črno barvo ... lahko je poezija, misel, pripoved, notarski spis ... lahko je ožigosano, podpisano, parafirano itd. Skratka, katalogizacija je kompleksno dejanje. Pri analizi dokumentov na področju arhivistike običajno ne posvečamo veliko pozornosti vsebini, temveč zelo natančno preučujemo zunanje vidike dokumentov in njihovo interpretacijo s strani tistega, ki je arhiv ustvaril, preučujemo njegove namere in logiko, ki se je je posluževal pri urejanju dokumentov: če arhiv ustvari javna ustanova, bodo njena pravila urejanja podobna pravilom, ki veljajo tudi pri drugih podobnih ustanovah, če pa arhiv ustvari zasebna ustanova ali posameznik, bo njegov sistem urejanja čisto oseben. Vsi imamo namreč tudi svoje zasebne arhive, vendar jih vsakdo izmed nas ureja na svoj način: nekateri spravljajo račune, vabila in pisma po posameznih temah, drugi glede na datum prejema, spet drugi na podlagi velikosti ali pomena itd. Pri katalogizaciji moramo interpretirati izbire arhivarja in poskušati poustvariti zgodovinski arhiv.

Samo kadar to ni mogoče, se bodo papirji, zvezki ali pisma uredili glede na druge

znanstvene metode: npr. ob upoštevanju časovnega zaporedja, kar je tudi najpogostejša metoda, ali glede na obravnavane teme, v primeru pisemskega dopisovanja glede na datum odpreme itd.

Arhiv Čedadjskega kapitlja

Cerkev sv. Marije Vnebovzete v Čedadu je bila že vsaj od leta 796 sedež kapitlja kot zbora kanonikov. Kapitelj je bil upravna in verska struktura, ki so jo sestavljali kanoniki in vikarji, cerkovniki, župniki, notarji in advokati, zemljemerci in arhivarji ... Ker je bilo v tistih časih zelo veliko posestev, zemljišč, cerkva in hiš, je bilo treba čimprej organizirati prožen in zanesljiv sistem arhiviranja.

V delu kapitlja, ki je predvideval upravljanje posestev, zemljišč, cerkva, prodaj, volil, desetine, je bil vzpostavljen sistem urejanja listin kot v današnjih tehničnih uradih, nastajale so velike knjige, »urbarji«, ki so vsebovali izrise meja posesti, imena najemnikov ali lastnikov, dogovorjene cene in plačila, morebitne kredite ali dolgove, skratka vse, kar je spadalo k izrazito gospodarskemu upravljanju posestev. Ob urbarjih so bili še registri, v katerih so bile obrazložitve izrisov v urbarjih, pa tudi podatki o prejšnjem stanju in navzkrižna sklicevanja med različnimi besedili. Ob izrazito praktičnih problemih upravljanja je bilo treba skrbeti tudi za pravne vidike: najemniške in prodajne spise so sestavljali posebni notarji, ki so bili pooblaščen za podpisovanje in sestavljanje dokumentov samo za kapitelj. Vse so sestavljali v treh izvodih; eden je bil namenjen kapitlju in so ga vključili v zvezek, ki so ga sproti vezali in je postal prava knjiga, pravili so mu »*liber instrumentum*«: to je bila zbirka vseh notarskih spisov v zvezi s kapitljem. V teh knjigah so bile zbrane pogodbe, oporoke, »*definitiones*« oz. zapisniki o vseh sklepih in obveznostih, ki jih je sprejemal kapitelj.

V kapiteljskem arhivu so prisotni tudi sodni spisi. Kapitelj je namreč razpolagal s sodiščem, ki je razsojalo o zadevah, pri katerih so bili udeleženi tako župniki (sojenja »*contra presbiteros*«) kot drugi ljudje, ki so imeli kakršnokoli zvezo s kapitljem, oz. o zadevah, ki so bile povezane z vero ali z zločini; ta zbirka je razdeljena najprej glede na vrsto kaznivega dejanja in kategorijo oseb, potem pa tudi glede na kraje dogodka.

Najzajetnejša zbirka se nanaša na prejemke kanonikov; v tem razdelku so shranjene vse listine v zvezi s plačami raznih kanonikov.

Ob teh listinah, knjigah in spisih so bili še drugi dokumenti, pisma, zapisniki, ki so zadevali kraje, v katerih so nastali. Skladno s sistemom katalogiziranja kapiteljskega arhiva so se vsi dokumenti razvrščali po krajih, po župnijah in po družničnih cerkvah.

Zaradi tega je tudi lažje iskati posamezne dokumente. Vsak dokument je ob prejemu ali odpremi v vsakem primeru dobil zaporedno številko, poleg tega se je sestavila opisna kartica s kratkim opisom vsebine dokumenta, imenom odpošiljatelja in datumom.

Najstarejši del zbirke, v katerem so shranjene zgodovinske listine iz 11. in 13. stoletja, hrani Državni arheološki muzej v Čedadu.

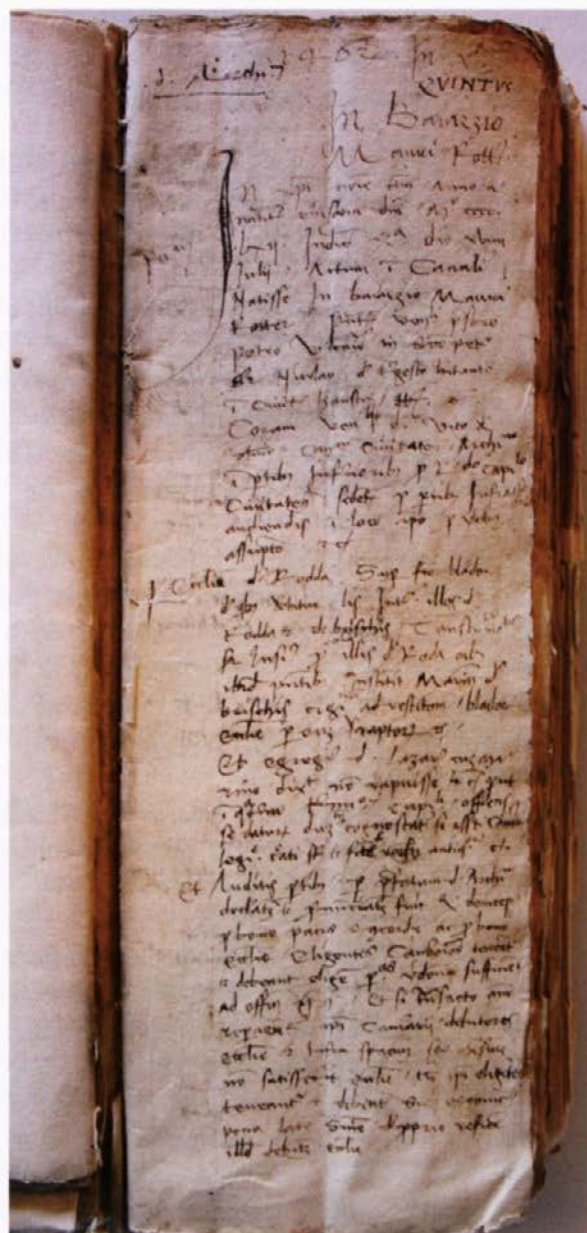
Leta 2004 je Alba Zanini izredno vztrajno in strokovno katalogizirala arhivski fond kapitlja, izdelala je pregleden katalog z vsemi podatki, pri čemer je upoštevala zahteve arhivske ustanove. Njeno delo si je mogoče ogledati tudi na spletni strani http://www.patriarcatoaquileia.it/storie/lineamenti_istituzionali.asp

Ozemlje v sodni pristojnosti kapitlja je bilo zelo obsežno. Tu bi se omejili le na to, kar zadeva vzhodni del, ki obsega vikariata Podutana in Špeter z vsem področjem Nadiških dolin, pa tudi območja Tolmin, Bovec, Spodnja Idrija (Tolmin, Volče, Šentviška Gora, Nemški Rut, Šebrelje, Cerkno, Idrija, Kobarid), kar bi lahko opredelili z zgodovinskim izrazom »a parte imperii«, na drugi strani v primerjavi z Beneško republiko, še prej pa »in montibus«, tj. upravne enote sredi gora, v nasprotju s cerkvami »in planis«.

Med najstarejšimi in popolnimi listinami, ki jih hrani ta arhiv, je nekaj odlomkov zapisnikov sodnih obravnav, ki so se odvijale ob t.i. pastoralnih obiskih leta 1492. V teh se navajajo vse župnije, ki so bile deležne obiska.

Če se ne spuščamo v podrobnosti in če si virtualno zamislimo začetek obiskov na sedežu kapitlja, tj. v Čedadu, pridemo do Podutane in Špetra Slovenov z vsemi vasmi Nadiških dolin, sledijo dekanije Kobarid, Tolmin in Bovec.

Vsaka vas je imela svojo cerkev, vsaka cerkev pa svojega župnika. Slednje so imenovali kanoniki, ki so imeli pravico do imenovanja župnikov kakor tudi do njihove odstavitve s položaja. V ohranjenih listinah kapiteljskega arhiva so zabeležene vse dejavnosti župnij, vključno s prošnjami za gradnjo novih cerkva in poimenovanje oltarjev, kakor tudi korespondenca v zvezi s procesijami, predvsem pa je

Obiski arhidiakonov in montibus (b.398)

mogoče naleteti na veliko oporok, protestov, zgodovinsko pomembnih poročil, ki prikazujejo geografsko stanje v določenem obdobju in število duš v posameznih vaseh.

Obstoje **Podutane (Sv. Lenarta)** je dokumentiran iz pobiranja papeške desetine že od leta 1296; omenja se v buli papeža Pija II. leta 1459, ko je štela 17 podružničnih cerkva: Lese, Kravar, Srednje, Gorenji Tarbij, Dolenji Tarbij, Dolenja Mersa, Gorenja Mersa, Hlasta, Kozica, Grmek, Hostne, Oblica, Jagnjed, Utana, Škrutovo, Topolovo, Barce.

Če si ogledamo zvezke, lahko ugotovimo, da se na Sv. Lenart nanašata dve kuverti z listinami približno od leta 1400 do leta 1800; vsebujeta dopisovanje med podutanskim vikariatom in kapiteljem. Gre za pisma in poročila v zvezi s težavami, s katerimi so se soočali župniki vasi v Nadiških dolinah skoraj vsak dan, potem pa so tu še protesti župljanov, poročila o stroških in interna sporočila.

Poročila iz 18. stoletja je mogoče najti za vse vikariate. Poročilo za Podutano je

[illegible]

Li. D.
A di 12 Luglio 1778 ind. XI.

49

Nelle Vicinanze della B. V. di Lissa Cœ di Trimauc nel luogo solito ove sogliono radunarsi li Vicini di questo Cœ in loro Pub. Vicinia intervenendo li saggionti in loro Vicinia previo l'invito Verbale, e suon di campana, ut de more, ed io Not. così ricevuto a notar le seguenti parte d'esso Cœ riguardante agli interessi della Vra Chiesa di Lissa e presenti e cioè:

Lucca Vogrigh Dec.	Giuseppe Vogrigh,	Ant. Pauletigh,	Steff. Buccovaz,
Biasio Buccovaz giurato,	Mattia Vogrigh,	Lucca Zufferli,	Mattia Buccovaz,
Biasio Chiabai Cam. ^{ro} ,	Valentino Vogrigh,	Giorgio Trusgnach,	Simon Filippigh,
Zuane Chiabai g.	Steffano Vogrigh,	Andrea Trusgnach,	Biasio Filippigh,
Steffano,	Illario Vogrigh,	Matteu Pauletigh,	Giuseppe Filippigh,
Steff. Soraughigh g.	Altro Mattia Vogrigh,	Bortolo Trusgnach,	Ermacora Scuoch,
Paolo,	Tommajo Vogrigh,	Ant. Loszach,	Altro Ermacora Scuoch,
Antonio Vogrigh g.	Steffano Vogrigh,	Biasio Loszach,	And. Scuoch,
Simon,	Illario Trusgnach,	Lorenzo Loszach,	Giorgio Rucli,
ed Urbano Lariub,	Tommajo Canalaz,	Urbano Soraughigh,	Steff. Loszach,
Filippo Vogrigh,	Valentino Canalaz,	And. Sraughigh,	Mattia Bergnach,
Valentino Vogrigh,	Zuane Trusgnach,	Mattia Soraughigh,	Eregorio Pauletigh,
Matteu Petrusin,	Filippo Vogrigh,	Altro Mattia Soraughigh,	Urbano Rucli,
Giacomino Vogrigh,	Giuseppe Vogrigh g. (con),	Matteu Soraughigh,	Steff. Rucli,
Sebastiano Chiabai,	Giuseppe Vogrigh g. Mattia,	Altro Matteo Soraughigh,	Steff. Feletigh,
Steffano Chiabai,	Zuane Vogrigh,	Tommajo Soraughigh,	Altro Steff. Rucli,
Giacomino Chiabai,	Easparo Ebuch,	Canciano Vogrigh,	Ant. Rucli,
Bortolo Chiabai,	Ant. Buccovaz,	Giorgio Peterneu,	Lorenzo Lariub,
Vincenzo Chiabai,	Lucca Vogrigh,	Illario Feletigh,	Ereg. Lariub,
Pietro Chiabai,	Paolo Luz,	Steff. Feletigh,	Giorgio Lariub,
Filippo Vogrigh,	Mattia Vogrigh,	Ant. Feletigh,	Giac. Lariub,
Valentino Trusgnach,	Zuane Marinigh,	Ant. Buccovaz,	Steff. Lariub,
Giuseppe Trusgnach,	Giuseppe Marinigh,	Illario Buccovaz,	Ermacora Lariub,
Zuane Buccovaz,	Mattia Marinigh,	Steff. Buccovaz,	Leonardo Lariub,
Mattia Trusgnach,	Leonardo Marinigh,	Giac. Buccovaz,	And. Lariub,
Biasio Vogrigh,	Pietro Soraughigh,	Ant. Buccovaz,	Ereg. Lariub,
Pietro Vogrigh,	Illario Soraughigh,	Altro Steff. Buccovaz,	
Steffano Vogrigh,	Ant. Pauletigh g. Zuane,	Pietro Luz,	Urbano Lariub.
Lucca Feletigh,	Leonardo Loszach,	Zuane Luz,	
Ermacora Zufferli,	Mattia Loszach,	Ant. Buccovaz,	

Tutti

zanimivo zaradi tega, ker je s svojim pritoževanjem vikar kurat Mihael Podreka opisoval vsakodnevne trenutke življenja in smrti. Pravi, da se mu je pozimi težko povzpeti do štiri ure hoda oddaljenega Topolovega, zaradi njegovih težav bolniki in dojenčki ne morejo prejeti zakramentov; zato sprašuje kapitelj, ali ne bi morda lahko podeljeval zakramente tudi v cerkvi na Lesah, s čimer bi zadostil potrebam območja in omogočil rešitev mnogih duš ... Vsega tega kasneje v kapitlju niso priznavali in tako se je začela korespondenca s čedadskimi kanoniki, ki je na koncu privedla do dodatnih protestov meščanstva ... tako kot do protesta prebivalcev Les; podatki o protestu so zgodovinsko pomembni tudi zaradi tega, ker vključujejo dolg seznam družinskih poglavarjev, ki nam omogoča jasno predstavo o naseljenosti vasi.

Špetar Slovenov je omenjen v buli papeža Celestina III. leta 1192 kot *Sanctus Petrus de Alçida cum capellis suis*, to je s svojimi 22 podružničnimi cerkvami: Landar, Barnas, Trčmun, Ažla, Marsin, Gorenji Barnas, Most, Matajur, Pečnje, Sovodnje, Sarženta, Petjag, Lipa, Brišča, Ronac, Bijače, Vrh, Ofijan, Laze, Marsin, Klenje, Arbeč.

Razdelek o Špetru Slovenov vsebuje štiri kuverte z dokumenti, tudi tu začenši s 15. stoletjem, najkasnejši pa so iz časa okoli leta 1800.

Vsebine listin so bolj ali manj enake prejšnjim: gre za poročila, beležke, prošnje, sporočila itd; vikar kurat Anton Likar je na primer leta 1783 sestavil poročilo, v katerem je orisal meje svoje župnije in navedel, kaj vse je sodilo vanjo; če preučimo podatke o vseh zaselkih in o njihovih prebivalcih, izvemo, da je skrbel za župnijo s 6919 prebivalci. Razdalje so izražene v miljah in času, ki je potreben za pot od ene vasi do druge, začenši s Špetrom. Do Ceplesišča je tri ure hoda, do Črnega Vrha pa celo štiri ... V Ceplesišču živi sto družin.

V poročilu so opisani tudi dohodki; vikar ocenjuje in se pritožuje nad slabo kakovostjo vina in žita: »vino je trpko in pustijo, da se kisa« in »pšenica je pomešana s travnatimi semeni«. Toda iz opisa je mogoče sklepati, da imajo v Landarju drugačno utežno enoto kot na sedežu občine (v Špetru), kar vodi v pomembne cenovne razlike pri menjavi blaga. V nadaljevanju lahko še preberemo, da vikar ne more do Landarja in do bližnjih zaselkov, ker ni mostu čez Nadižo.

V drugih kuvertah je mogoče najti tudi zapisnike sej; v nekaterih so poimensko naštetih udeleženci, kar je odlično izhodišče za spoznavanje razvoja tamkajšnjih družin.

f. d. M. A. - Domenica xv. gbre iung Ind. xii. ma 423
 In Villa di San Pietro de Schiavoni: nel Mezzado di me No
 Prenti p Oua

Constituiti personi preho me No. e scagionti Tertini

Michiele Marinigh q.^m Filippo Dec.
 Matteo Pelawrach q.^m Eugenio
 Tomaso Marinigh q.^m Leonardo
 Ant.^a Lazzach q.^m Ant.^a
 Ant.^a Tellurigh q.^m Euseppie
 Antonio Cucigh q.^m Luanne
 Conciano Cendou q.^m Euseppie
 Lorenzo Dur q.^m Leonardo
 Euseppie Jurebigh q.^m Tomaso
 Euseppie Cucigh q.^m Mattia
 Gregorio Maphera q.^m Mattia
 Mattia Medves q.^m Luanne
 Steff.^a Maphera q.^m Tomaso
 Giacomo Dur q.^m Leonardo
 Luca Dur q.^m Biag.^a d.^a Lazzach
 Ant.^a Maphera q.^m Ant.^a
 Tom.^a Cendou q.^m Simone
 Matteo Slunder q.^m Luca
 Cristofalo Trinco q.^m Tomaso
 Steff.^a Trinco q.^m Luca
 Antonio Steffenigh q.^m Valentino
 Steff.^a Lazzach q.^m Tom.^a
 Euseppie Marinigh q.^m Molo
 Lorenzo Vogigh q.^m Illario
 Tom.^a Vogigh q.^m Valentino
 Emacora Vogigh q.^m Michiele
 Michiele di Giorgio Maphera
 Filippo Lariq di Luanne
 Cristoforo Marinigh q.^m Steff.^a

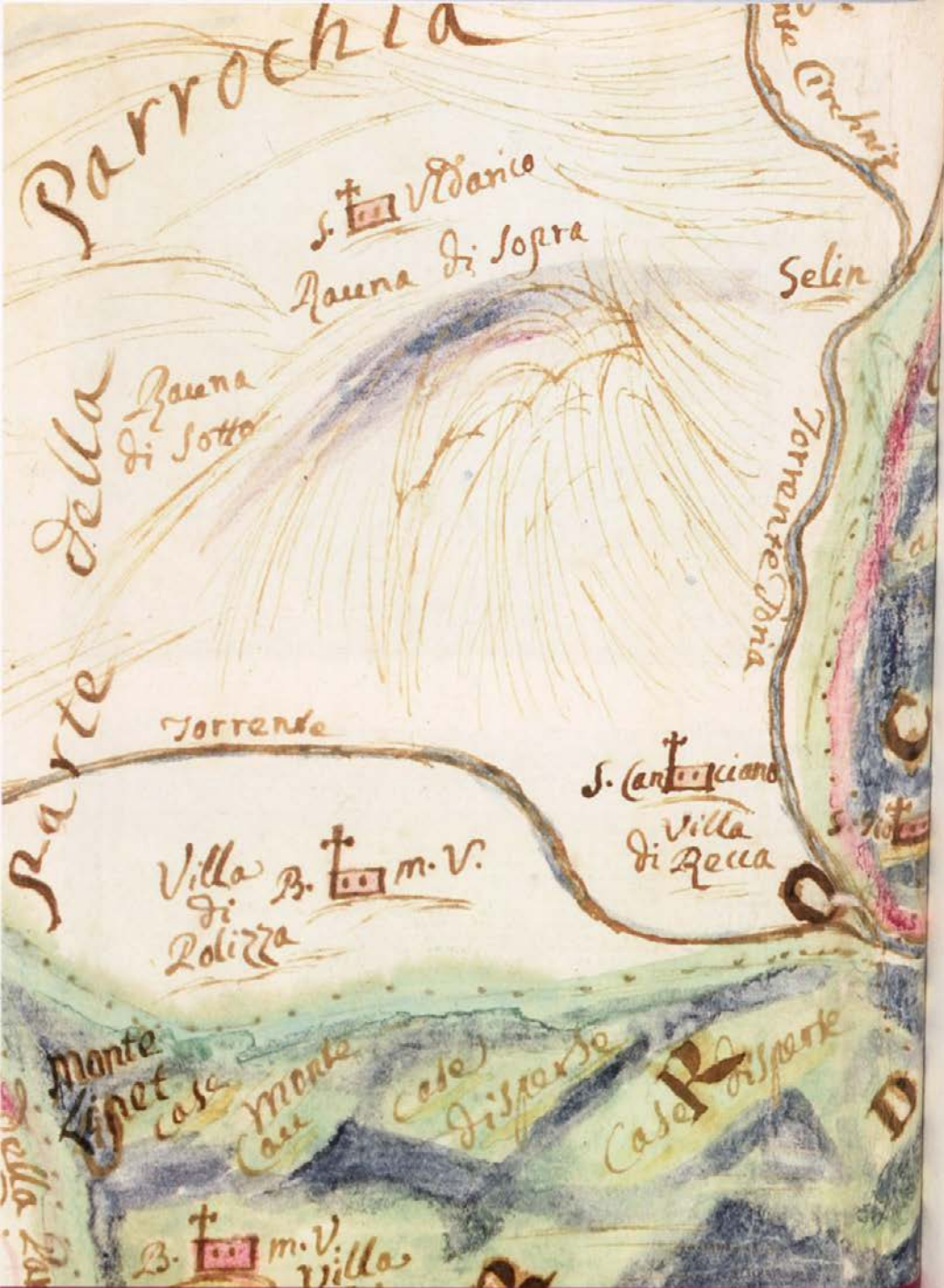
Filippo Pelawrach q.^m Valentino Cam.
 Luca Cendou q.^m Tomaso
 Michiele Trinco q.^m Antonio
 Giorgio Marinigh q.^m Biagio
 Luanne Marinigh q.^m Nicol.
 Mattia Marinigh q.^m Ant.^a
 Leonardo Marinigh q.^m Steff.^a
 Giacomo Trinco q.^m Euseppie
 Luca Pelawrach q.^m Valentino
 Luanne Trinco q.^m Antonio
 Cristofalo Sabierach q.^m Matteo
 Mattia Cocanigh q.^m Biag.^a
 Michiele Buchin q.^m Matteo
 Michiele Vogigh q.^m Tom.^a
 Antonio Jelma q.^m Luca
 Lorenzo Marinigh q.^m Ant.^a
 Filippo Marinigh q.^m Ant.^a
 Primario Cucigh q.^m Matteo
 Luanne Dur q.^m Luanne
 Steff.^a Petriq q.^m Biag.^a
 Antonio Lazzach q.^m Tom.^a
 Pietro Cendou q.^m Steff.^a
 Clemente Blann q.^m Euseppie
 Anrea Steffenigh q.^m Giorgio
 Ant.^a Blann q.^m Matteo
 Tom.^a Maphera q.^m Giorgio
 Antonio Mattinigh di Luanne
 Euseppie ~~Marinigh~~ di Emacora
 Cristoforo Marinigh q.^m Steff.^a

Posebno omembo si zaslužijo »quartesi«, to so štiridesetinski deleži letnega dohodka od pridelkov zemljišč v župniji, ki so jih izplačevali raznim župnikom ali kanonikom. Tako za Podutano kot za Špeter dobimo tovrstno kuverto, prav tako za Landar, Marsin, Matajur, Trčmun, Gorenji Barnas s Kosto, Sovodnje itd.

V kuvertah zasledimo tudi zahteve kapitlja, da bi bili izplačani razni zaostali dolгови. Po večini se take zahteve zaključijo s sodno obravnavo, na kateri kapitelj v oporo svojim zahtevam navaja dokumente iz zgodnjega srednjega veka, ki so za nas še danes zelo pomembni pri številnih zgodovinskih raziskavah, saj večkrat ne razpolagamo z izvirniki.

Še predno bi kapitelj zahteval zamudno plačilo, je nekje razloženo, zakaj dajatev ni bila izplačana; tako na primer izvemo, da je leta 1850 v Gorenjem Barnasu huda nevihta uničila celoten pridelek pšenice, rži in ječmena; sledita pritožba župnika, češ da »nočejo plačati«, in seznam družin, ki se upirajo tej obdavčitvi ... Za **Tolmin** so tu tri kuverte, za **Bovec** ena sama, vendar je tako za Tolmin kot za Bovec v arhivu shranjenih več kot dvajset kuvert v zvezi s pobiranjem desetine in štiridesetin. Dokumenti so iz 18. stoletja; župnije so bile sicer po ukinitvi Oglejskega patriarhata (1751) dodeljene goriškemu knezoškofu, vendar je sporazum iz leta 1786 določal, da čedajski kapitelj ohranja posest *iure laicali* nad zemljišči, ki so bila podvržena zemljiškemu davku in desetnam; kot dokazilo za kapitljevo lastništvo razpolagamo z meritvami, s poročili in pričevanji, ki so se ohranila vse do danes. V arhivu hranijo nadvse zanimivo zgodovinsko, demografsko in politično poročilo kanonika Andrea Foramittija s priloženimi zemljevidi, retuširanimi v akvarelski tehniki, z imeni posameznih krajev, kar nam omogoča nazorno predstavo o velikosti ozemlja, ki ga je čedajski kapitelj upravljal vsaj tisoč let.

* Odgovorna za Kapiteljski arhiv v Čedadu

PRVA VOJNA NI ŠLA V POZABO, DRUGA PA TUDI NE

JANKO MLAKAR

V lanskem Trinkovem koledarju sem na strani 96 končal: »Slovenec brez fašistične legitimacije je bil osovražen ščiao "con la testa dura"«.

Dr. France Prešeren je napisal: »Žive naj vsi narodi«.

Lepa zamisel, načrtovalci vojn pa so slavili le svoje in lastno identiteto. Ko je prišel fašizem na oblast se je teror nad Slovenci še bolj stopnjeval. Za vsako malenkost so sledili zapor, konfinacije, obtožbe brez materialnih dokazov in na posled tudi ustrelitev obtoženih pred fašističnim tribunalom. Na vse mogoče represalije so se postavili v bran Tigrovci, pa še vojna z Abesinjo je bila pred vrati. Po Italijanski zmagi naj bi na črno celino naselili slovenski živelj, ne navajen podnebja bi dokaj hitro odpotoval tja gor k sv. Petru. Bilo je že načrtovano, da bi hudič pobral čimveč Slovencev. Alojz Bratuža je v arestu umrl samo zato, kjer je ljubil slovensko petje. Mučeniško je umrl. Cirila Kosmača, pisatelja iz Tolminske, so aretirali brez olike prav na dan smrti njegove matere. Ko je prišel iz zapora se je umaknil v tedanjo Jugoslavijo, kakor mnogi, ki so bili trn v peti politični policiji. Vseh dogajanj ni mogoče strniti na papir ali povedati v enem stavku. Hoteli so vojno: Duce se je brez dogovora z italijanskim kraljem politično in vojaško povezal s Hitlerjem. Sestanki med njima in delegacijami so se kar vrstili, dasiravno so Nemci Italijane in kraljevo vojsko prezirali. Mussolini je kralja Emanuela III obrekoval zaradi majhnosti z "mezza cartuccia" (pol patrona). Medsebojne vojaške parade so se stopnjevale, da bi druge države zastralevali, kakšno moč imata fašizem in nacizem. Zunanji minister Mussolinjeve vlade grof Galeazzo Ciano je v Berlinu podpisal italijansko-nemško sodelovanje, kot "železni pakt". Šele pozneje se je zavedal, da je naredil napako in skušal tasta Benita prepričati, da bi sodelovanje z Nemci vsaj omejil, bilo pa je že

prepozno. Hitler je Cianovo namigovanje zaslutil in Mussolinja nagovoril, da je potrebno nasprotnike pakta odstraniti. Na Veronskem procesu so bili ustreljeni: Ciano, de Bono, Pereschi, Gottardi in Marinelli. Italija ni bila sposobna za vojno, baje tudi Nemčija ne dovolj, vsekakor pa bolje. Duce pa je narodom sveta grozil s tremi milijoni "bajonet" in prvi letniki 1911 so že bili vpoklicani v Abesinijo. Preživeli Primorci s črne celine so prispeli domov šele čez deset let. Mnogi s četrto Jugoslovansko armado, ki je prodirala vse do Trsta.

Dne 10. junja 1940 leta (ob 18 uri) je Italija napovedala vojno Angliji. V počastitev je vojaška godba sredi vasi v Šebreljah na Cerkljanskem (bili so na campu) igrala ljudem v pozor, prepričani v zmago nad Anglijo. Poleg kraljevih vojakov so bili tudi "črnosrajčniki". Temu direndaju smo bili prisotni tudi otroci in kadar so delili "vojaško menažo tudi". S kraljevimi vojaki smo se otroci dokaj radi družili. Ko sem se hudo ponesrečil so prav oni obvestili, da je prišel na dom 'tenente medico', vojaški zdravnik doma iz Cervignana pri Vidnu. Bil je letnik 1908, lep, postaven oficir. Uspešno je nudil prvo pomoč in se zanimal, kako napredujem. Kdo naj ve, kako je preživel vojno in zelo sem mu hvaležen za humano dejanje. Tudi takih mož je bilo kar nekaj med italijanskimi in slovenskimi partizani. Italijanski vojaški, pozneje partizanski zdravnik dr. Ciccarelli ima v bližini šempetrske bolnice svoj spominski kip v čast dobrega dejanja med partizansko sanitetno družbo.

Dne 6. aprila 1941 leta se je prav iz Šebrelj oglasila težka kanonada. Granate so padale tja čez Blegoš na jugoslovansko stran in ker iz Rapalske strani ni bilo strelnega odgovora je artilerija utihnila, begunci pa so se pričeli vračati na domove. Tisti velikonočni čas in praznik je bil tudi zaradi mrzlega in deževnega vremena zelo otožen. Vojaki so nadeli železna pokrivala in postali so drugačni, neprepoznavni, sovražni. Tudi otroci smo čez noč odrasli in zamenjali moško delovno silo, ki je bila vpoklicana na razna evropska bojišča. Z vojaškimi dopisnicami so se oglašali "da so zdravi in da se imajo dobro". Po zidovju pa so se pojavljali črni veliki napisi Duce – Vinceremo. Represalije z Uredbami so bile vse strožje vsebine. Politični zaporji prepolni slovenskih, primorskih in beneških rodoljubov, padali so talci v Gramozni jami, na otoku Rab pa so umirali "sužnji okostnjaki" skoraj pod milim dnevom. Nihče jih ni obiskaval in daroval zadnji zakrament pred smrtjo. Humanost jim je odrekla celo uradna katoliška cerkev. Sovražnika sta že v aprilu 1941. leta pokazala svojo ostrino, partizani pa tudi.

Organizirali so se in zoper sovražnika odšli v boj. Predvsem Hitler in Mussolini sta zanetila požar, zapečatila usodo ljudi in sveta. Kaj so hoteli na Ruskem?

Pošiljati uboge vojake, predvsem kmečkega stanu v mrzlo rusko zimo in pozablja se, da so se vračali s pohabljenimi udi, zdravih zelo malo, mrtvi pa nikoli. Bog, vkolikor obstaja, zakaj ni preprečil gospodom vojne. Pij XI je bil nevtralen mož, naklonjen eliti vojaškega značaja in čakal na zmagoviti dan nove arjiske Evrope.

Ministrski predsednik stare Jugoslavije Stojadinović in njegova družba je bila bolj naklonjena Italiji, kot rojakom onkraj Rapalske meje od leta 1920, Benečani pa od davnega 1866. leta in še dandanes so ohranili "njihov in slovenski jezik".

Dne 25. julija je propadel fašizem, potuhnjenici pa ostali zvesti nacistični Nemčiji tudi po razpadu Italije 8. septembra 1943. leta. Arestante upornega ljudstva so izročali novim gospodarjem Nemcem, vojaštvo pa je ostalo na milost ulici, mnogi so bili odpeljani v nemška taborišča smrti. Primorskim bivšim Italijanskim vojakom je šlo zelo na roko italijansko ljudstvo in železniško osebje, da so čimprej in bolj varno prispeli domov, mnogi so odšli še istega dne v partizane. Tudi umikajočim italijanskim vojakom, partizani in ljudje niso ovi-rali odhoda. Ob tem so se organizirale tudi italijanske partizanske brigade, dočim so se bivši slovenski belogardisti na novo pregrupirali v domobrance in nemškemu okupatorju služili po raznih postojankah. Najhujši morilci partizanov in članov osvobodilne fronte so bili na sv. Urhu nad Ljubljano. Cerkev in okoli-co preuredili v mučilnico, ki jo je nova demokratična oblast "vrnila cerkvi" dokazni esponati mučenih pa nekam spakirali, da jih ni videti? Ministrski predsednik Anglije pokojni gospod Churchill, ki je imel sina v partizanski dele-gaciji je med vojno dejal: »Tudi s hudičem bi se povezal samo, da smo naci-fašizem premagali. Nacizem je najhujši sovražnik ljudstva«.

Italijanski kmet Alcide Cervi iz severne Italije, dežele Emilia je "žrtvoval" vseh sedem njegovih fantov, sinov. Potuhnjeni privrženci poraženega fašizma so jih 1944 leta ujeli doma, odpeljali, zaprli in naposled vseh sedem ustrelili, kot talce zato, ker so pomagali pobeglim zavezniškim vojaškim beguncem, po fašistični maniri dom pa požgali. Povojna Italija je očetu izročila odlikovanje, mati pa je od žalosti umrla. (Zgodbo zabeležil Renato Nicolai)

Tudi Italija ima kar nekaj vojnih zločincev zoper civilno prebivalstvo pa jih še ni obtožila in sodila za nehumane ukaze in pomore.

Mons. Ivan Trinko, oče Beneških duhovnikov in tamkajšnjih ljudi, kostanjeve dežele je tistega krutega vojnega časa napisal: »O Ti zemlja rodna, moja, mala, ki te je nemilost v črno obdala«. Čemu vaš hrup "siva zelena sila?" Vaša moč se bo zdrobila ob mali nepremični skali.

Zavedni Beneški župnik v Lazah, pokojni Anton Cuffolo, nasprotnik nacifašizma je v času druge vojne v Dnevnik napisal: »K nam prihajajo vsi, ki bi radi k partizanom, tudi pobegli Anglo Američani. Župnjišče jim je na razpolago, kot, da bi bila "njihova komanda"«. Takih Bevkovih "Čedermacev" je cela vrsta. Od onih duhovnikov se prenekateri, ki so dvorili nacifašizmu v bivši Ljubljanski pokrajini razlikujejo "kot noč in dan".

Primorski praznik priključitve prenekaterih "ne" zanima. Zelo pa cenijo Jadransko morje. Brez Primorske bi imeli samo Bohinjsko in Blejsko jezero, Tolminska dežela z modro Sočo, reko ki jo ni lepše v Evropi, bi pa verjetno tonila v pozabo, če ne bi bilo borcev Narodno osvobodilne vojne.

DVIGNITE SE!

OB 70-LETNICI OSVOBODILNE FRONTE
IN 20-LETNICI SAMOSTOJNOSTI SLOVENIJE

ALENKA FLORENIN

Ali čutite, da se tla majejo pod nogami, ne le nam Slovencem, ki smo med najmanjšteviličnimi narodi v Evropi, ne le Grkom, Italijanom: vsem Evropejcem se odstirajo črna gospodarska obzorja in odpirajo obdobja negotovosti, brezupa, malodušja. Plemenite težnje velikanov evropske polpretekle zgodovine, državnikov največjih evropskih narodov, ki so postavili temelje skupni Evropi in tako skušali odpraviti vsako možnost novih nesoglasij in egoizmov, ki so v prejšnjem stoletju privedli do dveh nečloveških vojn, se razblinjajo v pohlepu finančne požrešnosti, sindromu nezmotljivosti in nadoblasti zahodne družbe ter fobiji črnega moža, ki nam streže po delu, ogroža varnost naših razkošnih domov, se polasča naših mest in se vsiljuje v naše šole. Dolgo smo živeli v izobilju in prepričanju, da tem časom ne bo nikoli odbila ura.

Pa je odbila, udarci njenih kazalcev so jasni, odločni, usodni. Ne moremo niti reči, da nas niso obvestili, da nas je nevihta doletela popolnoma nepripravljene. Odkar je svet eno samo virtualno omrežje, se opozorila k spoštovanju primarnih naravnih in človeških elementov milijonsko množijo po spletnih straneh, forumih, blogih in ne vem še čem. Alarmizmi, medijski terorizem, zamah z roko in skrbi ni več, a le za kratek čas.

Danes stojim pred vami kot slavnostni govornik ob tej izredno pomembni obletnici in izbiram misel, ki naj se iz mešanice ali zmešnjave besed izlušči v sporočilo ob – za Slovence tako pomembni obletnici – 70-letnici Osvobodilne fronte. Zakaj jaz, se sprašujete. Odgovora nimam: nisem zgodovinar, nisem intelektuallec, niti pisatelj ali pa pesnik in še manj mlada, kar je v okviru naše skupno-

sti postala glavna vrlina, ne glede na to, kaj imaš mladega ali novega povedati. Sem preprosto človek, pripadnik slovenske narodne skupnosti v Italiji, ki se je v določenem trenutku znašel pred izbiro, ali svojo pripadnost nadgraditi s specifičnim doprinosom razvoju te skupnosti ali ostati v ozadju in se kvečjemu oglašati po potrebi, želji ali volji. Tega zadnjega si člani narodnih manjšinskih skupnosti ne moremo dovoliti. Obstoj in razvoj potrebujeta aktivno, racionalno in strateško delovanje za jasen, skupen cilj.

Evropa potrebuje novo odporniško gibanje, kot se je oblikovalo pred sedemdesetimi leti. Upreti se moramo površnosti odnosov, kričavosti, zavisti, ljubosumju, omalovaževanju, apatiji in brezbriznosti. Množice »indignadosov« po najbogatejših evropskih in ameriških mestih, arabska pomlad, propad kapitalističnega ekonomskega modela, ki je odvzel mladim generacijam upanje v samostojno življenje brez denarne pomoči staršev in celo nonotov, starejšim pa sanje po pravičnem uživanju zaslužene pokojnine, nas morajo strezniti do take mere, da bomo znali ponovno seči po vrednotah, ki edine lahko osmislijo naše življenje in nam omogočajo, da hodimo po svetu pokočno, z dvignjeno glavo in neustrašnim pogledom. Pokončno in neustrašno je mrzlega 15. decembra pred tudi 70-letni korakal na opensko strelišče Pinko Tomažič, z njim so smrti naproti dostojanstveno stopali Ivan Ivančič, Simon Kos, Viktor Bobek in Ivan Vadnal.

Solidarnost, enakopravnost, poštenost, pogum, prijaznost, odgovornost za svoja dejanja in besede, medsebojna povezanost (ne virtualna, tista prava, dialog s sočlovekom, znancem, sodelavcem, prijateljem, odkrit pogovor in jasen pogled). Teh vrednot ni mogoče kupiti in nobena špekulacija ti jih ne more odvzeti.

Te vrednote so prevevale Osvobodilni boj in tudi boj za osamosvojitve Slovenije. Predsednik Republike Slovenije Danilo Türk je na proslavi ob 70. obletnici ustanovitve OF aprila dejal: »Časovna razdalja od obdobja narodnoosvobodilnega boja se povečuje. To oddaljevanje omogoča vselej nova zgodovinska raziskovanja in nove vpoglede. Nikakor pa ne daje prav interesnemu in političnemu prirojanju ali celo ponarejanju zgodovine. Vse poskuse te vrste je treba jasno zavrniti.«

Kljub časovni odmaknjenosti, kljub različnim zgodovinskim pogojem, kljub novim zgodovinskim interpretacijam, ne moremo – ne smemo – izbrisati dejstva, da brez Osvobodilne fronte ne le današnje države, niti naroda ne bi bilo. Slovenski človek, preprost, svobodoljuben in pokončen, se je uprl potujčevanju, razseljevanju in krvoločnemu nasilju okupatorjev ter se povezal v gibanje, ki je zmoglo od baze do vrha ustvariti pravo državo v državi. Ta podvig je zahteval nesebično razdajanje, žrtvovanje, trpljenje in nadčloveški napor. Svobodo smo plačali s krvjo in trpljenjem ne le tisočev in tisočev partizanskih borcev, aktivistov OF, zapornikov, taboriščnikov, talcev, prisilnih mobilizirancev, izgnancev, beguncev, pa tudi nemočnega civilnega prebivalstva. Kakorkoli to obrnemo, čeprav niso bila vsa dejanja dobra, svetla in herojska, ta dejanja so bistveno pripomogla k tvornosti velikega slovenskega naroda, ki se je po izkušnji skupne države odločil za samostojnost in suverenost.

Pred dvajsetimi leti se je za Slovenijo začelo novo zgodovinsko obdobje, polno navdušenja, optimizma in pričakovanja, da bo odtlej vse lepše, boljše, pravičnejše. Uspehi na gospodarskem in političnem področju so botrovali k vstopu v Evropsko unijo in prevzemu skupne valute pa tudi k postopnemu oddaljevanju ljudi od smisla za skupno dobro. Slovenski državljan je kot drugje v zahodni družbi postal predvsem potrošnik, posameznik, ki skrbi najprej za lastno dobro: zanos, ki je preveval ljudi ob osamosvajanju in v prvih letih samostojnosti, pa počasi izgoreva. Slovenija ima ogromen človeški in naravni kapital, ki lahko pripelje državo do nove uspešne prihodnosti, seveda ob zavesti vseh državljanov, v prvi vrsti voditeljev, da je treba svojo domovino najprej ljubiti in spoštovati in da mora vsakdo na tej poti prispevati svoje najboljše moči. Slovenci imamo veličastno zgodovino, od odgovorne drže pa je odvisno, če in v kakšni meri bomo imeli tudi veličastno prihodnost.

Od nastanka Osvobodilne fronte do osamosvojitve Slovenije je preteklo natanko pol stoletja. Zrasli smo z žrtvami našega naroda med fašističnim terorjem, vrednotami narodnoosvobodilnega boja, ki jih je Slovenska kulturno-gospodarska zveza od nastanka dalje vestno spoštovala kot smernice svojega delovanja – in polaganjem vencev pred spomeniki. Sama spadam med tiste, ki te mejnike ne le spoštujem, marveč tudi kar se da obeležujem z aktivno ali pasivno udeležbo

na spominskih slovesnostih. Obletnice niso prazni obredi, so priložnost za razmislek, ali nam neki dogodki ali osebnosti še kaj pomenijo, ali imajo toliko let po nastanku še kakšno veljavo, vrednost, pomen. Tako tudi za OF.

Ponavljajoče prepevanje partizanskih pesmi, obujanje slavne epopeje, s katero se je naš narod zapisal v zgodovino, svečanosti ob 1. novembru in 25. aprilu so za mlade generacije nekaj preživetega, anahronističnega. Poiskati moramo obliko in način, da sporočilnost idealov in vrednot OF in NOB prilagodimo novim svetovnim razmeram in življenjskim okoliščinam, ki morajo težiti k obsojanju vseh vrst nasilja in strpnemu ter miroljubnemu iskanju rešitev za vse probleme, ki se pojavljajo med narodi in ljudmi.

Tudi kot narodna skupnost v Italiji potrebujemo novo odpornišvo, kar sama pojmem kot prepričano in dosledno premoščanje vse višjih pregrad, ki se vsiljujejo med različno mislečimi in čutečimi Slovenci, ki živimo v tržaški, goriški in videmski pokrajini. Bolj kot se nam ožajo finančna ali politična obzorja, bolj se tiščimo med svojimi stenami v bojazni, da nam drugi odvzamejo, kar smo si s trdom priborili. Namesto iskanja skupnega jezika pretirano poudarjamo tudi najbolj neznatne razlike in s tem največkrat izgubimo kompas vsega našega delovanja: ohranjanje etničnega slovenskega prostora, ki predstavlja bogastvo za celoten teritorij. V tej manjšinski tekmi ni zmagovalca, vsi bomo ob koncu lahko le poraženci.

Z narodom je neločljivo povezan jezik: kot posameznica, kot kulturna delavka, kot predstavnica slovenskih medijev in kot županja čutim vso svojo odgovornost in pomanjkljivost. Jezik ni le skupek pravil, glasov, znakov; jezik je svet, v katerem ima vsaka stvar, vsak pojem svoje mesto in izraz. Z vsako besedo, ki jo potiskamo izven tega namišljenega kroga – in to se nezavedno dogaja iz generacije v generacijo –, se ta svet krči in prepušča prostor drugemu svetu, ki bo zaradi tega tudi sam bolj siromašen.

Mir, svoboda, pravica niso nekaj za vselej danega, trdnega, trajnega: v vrtincu sodobnega življenjskega ritma se premalokrat zamislimo nad doprinosom, ki ga lahko vsakdo izmed nas prispeva k izboljšanju življenjskih pogojev in bolj

osveščeni družbi. Kriza, strah pred negotovo ekonomsko prihodnostjo in raz-
majani medčloveški odnosi nam odžirajo moči in jemljejo energijo, da bi dvi-
gnili glas zoper vse krivice in nedoslednosti današnjega časa ali preprosto po-
nudili svoj delež pri premagovanju težav, ki nam jih nalagajo današnje razmere.
Prevzemati si moramo odgovornost za skupno usodo, za vse, kar se dogaja ok-
rog nas, prelaganje krivde in bremen na druge nam ne sme biti opravičilo za
pasivno spremljanje dogodkov. Dvignimo se iz močvirja zamer, zavisti, obtože-
vanja, kritiziranja, nerganja, samoobjokovanja. Dvignimo se - samozavestno,
odločno, zagrizeno, OF-ovsko!

*Slavnostni govor na osrednji slovesnosti, ki jo je priredila SKGZ v sodelovanju z ZSKD, 4. decembra
2011 v Kulturnem domu v Trstu.*

50 LET DNEVA EMIGRANTA
OD TAJNIKA DRUŠTVA TRINKO IZIDORJA PREDANA
DO MINISTRICE KATJE BELILLO

IOLE NAMOR

Nočemo več hoditi v svet. Emigranti hočejo živeti na domači zemlji. Pod tem naslovom je 16. januarja 1964 štirinajstdnevnik Matajur poročal o številnih shodih emigrantov v Benečiji in Reziji, ki so jih organizirali razni vaški odbori ali politične, sindikalne in kulturne organizacije. Veliko število emigrantov se je zbralo v Osojanih, na Solbici, v Bili, Bardu v Terski dolini, Viškorši, Tipani, Prosnidu, Čeneboli, Černeji, Zavarhu in Oborči v Idrijski dolini. »V Tipani, kjer se emigranti shajajo vsako leto že več povojni čas, je bil shod res veličasten, prisotne so bile tudi občinske oblasti in visoke osebnosti,« poroča Matajur in nadaljuje: »Emigranti iz Nadiške doline, bilo jih je nekaj desetini, so organizirali svoj shod v Čedadu na sedežu tamkajšnjega prosvetnega društva Ivan Trinko«. Težko je torej natančno ugotoviti, kdaj so se beneški in rezijanski emigrantje začeli srečevati ob božičnih in novoletnih praznikih. V časopisu Matajur so leta 1970 napisali: »Praznovanje dneva emigranta je postalo že tradicionalno, saj se ponavlja vsako leto zadnjih petnajst, dvajset let [...] Povsod v naših vaseh, od Rezije do Idrije so bile v dneh 4., 5. in 6. januarja najrazličnejše prireditve, med katerimi je bila vsekakor osrednja in največja prireditev ob Dnevu emigranta 6. januarja v Čedadu, v dvorani Ristori.«

Prvi Dan emigranta v priredbi slovenskih organizacij oziroma v prvih letih le kulturnega društva Ivan Trinko so torej organizirali 6. januarja 1964 v Čedadu. Prihodnje leto, 6. januarja 2013, bomo torej praznovali 50-letnico pomembne kulturno-politične manifestacije Slovencev Videnske pokrajine.

1 * * *

Dan emigranta je bil od samega začetka priložnost za praznovanje in družabnost, a tudi za pogovor o problemih naših ljudi po svetu ter za oblikovanje politične platforme slovenske manjšinske skupnosti v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini. Emigrantje so v prvi polovici šestdesetih let zahtevali večjo pomoč italijanskih oblasti preko veleposlaništev in konzulatov pri reševanju problemov pokojnin, socialnega zavarovanja in podobno. Na teh shodih so obenem zahtevali, da se v Benečiji izboljša ekonomsko stanje, ki povzroča *»neizprosno beg delovnih sil v inozemstvo«*.

Na prvem srečanju v Čedadu, v mali dvorani društva Ivan Trinko ob Nadiži, se je zbralo kakih šestdeset ljudi, pozdravil jih je tajnik društva Izidor Predan in takrat so se odločili, da bodo Dan emigranta praznovali vsako leto. Tudi drugi Dan emigranta leta 1965 je potekal v manjšinskem in skoraj družinskem krogu in beneške ljudi po svetu sta v Čedadu nagovorila predsednik in tajnik društva Ivan Trinko Mario Cont in Izidor Predan.

Naslednje leto (1966) sta se jim pridružila furlanska poslanca Mario Lizzero (KPI) in Loris Fortuna (PSI) in tako se je začel javni dialog slovenskih organizacij z inštitucijami italijanske države, dovezetne za to pa so bile dolgo časa le stranke levice. Plemenita furlanska politika sta se zavzela za naše manjšinske pravice. Lizzero je obljubil, da se bo njegova stranka borila v rimskem parlamentu in deželnem svetu, da se bodo tudi za beneške Slovence izvajala ustavna določila glede manjšinskih pravic. Tudi Fortuna je podčrtal, da je treba doseči, da bodo prebivalci Benečije lahko svobodno uporabljali svoj jezik in se svobodno kulturno in vsestransko razvijali.

Zanimivo je, da so tisto leto, kot poroča Matajur, priredili praznike emigrantov tudi v Reziji, Osojanih, Bardu in v tipanski občini, kjer je zbrane pozdravil takratni deželni odbornik za kmetijstvo Antonio Comelli. Na podobnem prazniku v Fojdi, ki se ga je udeležilo več kot 200 emigrantov, večinoma iz Čenebole, Podcerkve, Podrat in Strmice, sta bila tudi poslanec in predsednik izseljeniške ustanove Friuli nel mondo Mario Toros ter deželni svetnik Giacomo Romano. V Podbonescu je praznik emigranta organizirala Občina v sodelovanju z Ente Friuli nel mondo, spregovoril je deželni svetnik Giacomo Romano, bil pa je prisoten tudi predsednik deželnega sveta FJK De Rinaldini. Inštitucionalni vrh naše dežele in vodilna stranka Krščanske demokracije sta se zavedali, da je vprašanje izseljevanja zelo hudo in občuteno, zaskrbelo pa jih je očitno tudi

dejstvo, da so slovenske organizacije s podporo levičarskih strank začele združevati slovenske izseljence in domače ljudi ter jih osveščati.

Stanje po naših dolinah in vaseh je bilo dramatično. *»Naše vasi bodo kmalu prazne,«* je pisal Matajur, *»Več kot kak zaselek je že popolnoma izginil, dosti vasi je izgubilo več kot polovico svojega prebivalstva«*. In še: *»Od 40 tisoč prebivalcev, ki jih je štela slovenska narodna skupnost v Videnski pokrajini leta 1945, jih je danes samo še približno 23 tisoč in emigracija se še nadaljuje vsako leto z večjim ritmom.«*

Leta 1967 se je Dan emigranta ponovno odvijal na sedežu društva in prvič delno v čedajskem gledališču Ristori, kjer je nastopil Birtičev ansambel Beneški fantje. Tudi tisto leto se ga je udeležil in podprl zahteve Slovencev Videnske pokrajine poslanec Loris Fortuna.

* * *

Manifestacija je iz leta v leto rasla po številu udeležencev in kakovosti kulturnega programa. Leta 1968 je prišlo do drugega pomembnega premika: utrdilo se je sodelovanje kulturnega društva Ivan Trinko z zavednimi slovenskimi duhovniki Benečije, ki so v tistem obdobju imeli zelo vidno vlogo protagonistov. Dan emigranta je potekal kot po navadi na sedežu društva Trinko, kjer je udeležence nagovoril in jim izkazal vso podporo poslanec Mario Lizzero, drugi del praznovanja je naslednji dan potekal pa v župnijski dvorani v Špetru, kjer je nastopilo Slovensko Stalno Gledališče iz Trsta. Program je sooblikoval cerkveni pevski zbor iz Štoblanka, ki je zapel pod vodstvom župnika Maria Laurenčiča, slavnostni govornik je bil pa trbijski župnik Emil Cenčič.

To je bilo prvo gostovanje SSG pri nas. *»V sto letih bivanja pod Italijo niso Beneški Slovenci obiskovali slovenskih šol v svojih krajih, a so vseeno zapolnili župnijsko dvorano v Špetru, ki ima 320 sedežev (nad 70 obiskovalcev pa je moralo še stati) in z živim zanimanjem so spremljali dogajanje na odru.«* Pomen nastopa slovenskega gledališča v Benečiji je v svojem nagovoru izpostavil tudi Emil Cenčič: *»Želimo, da to prvo kulturno srečanje ne bo zadnje ampak, naj postane dober začetek približevanja med Slovenci tržaške in goriške pokrajine in Slovenci naše Benečije, da se vedno bolj razširi tudi med našimi ljudmi in spozna tista slovenska kultura, ki je tako cenjena po vsej Evropi.«*

Šesti Dan emigranta, januarja 1969, se je dokončno preselil v gledališče Ristori, kjer se je odvijal vsa naslednja leta (razen takrat, ko so ga obnavljali) in je tako še danes. Številne emigrante in njihove družine je razvedrilo Primorsko dramsko gledališče, nagovor pa so imeli župnika Mario Laurenčič in Emil Cenčič ter Izidor Predan. Slednja dva sta spregovorila tudi leto kasneje (1970), ko je bil kulturni program prvič močno beneško obarvan. Osrednjo vlogo je ponovno imelo Slovensko Stalno Gledališče, ki je uprizorilo prvo dramsko delo Izidorja Predana Moder hlapac.

»Dan emigranta nam ni narekovala samo dolžnost, da bi se oddolžili z nekim majhnim ali večjim kulturnim programom našim emigrantom, ki se mučijo po svetu za košček kruha,« je napisal Predan, *»ampak predvsem dejstvo, da na teh shodih postavimo oblasti pred svojo odgovornost s konkretnimi zahtevami o rešitvi naših gospodarskih, socialnih in narodnostnih problemov.«*

To je s trdim in odmevnim govorom storil leta 1971 Emil Cenčič, ki je med drugim dejal: *»Vsi čutimo, kako nam rana izseljevanja pije kri in odnaša življenjski sok [...] Že 25 let nas prepričujejo, da je bila industrializacija naše-ga področja nemogoča zaradi bližine meje. Sedaj pa so ustanovili medobčinski konzorcij za industrijsko cono in trdijo, da industrializacija težavno napreduje, ker da primanjkuje ljudi. Mi se s tem ne strinjamo in prosimo župane, naj se ne pustijo premamiti, da bi Benečija, kjer živi skromno in delavno ljudstvo, postala puščava. Obenem pa menimo, da se morajo uresničiti določila republiške Ustave in drugega Vatikanskega Koncila.«* Poleg beneških ljudi in izseljencev so ga v nabito polni dvorani Ristorija poslušali vsi župani Nadiških dolin (v glavnem vsi pripadniki stranke Krščanske demokracije) s špetrskim županom Cirillom Iusso na čelu ter čedajski župan Guglielmo Pelizzo, sicer senator (od leta 1953 do smrti leta 1974) in bivši podtajnik na obrambnem ministrstvu. S svojo prisotnostjo bolj kot z izrečenimi besedami, so vzeli na znanje prisotnost in delovanje slovenskih organizacij ter posredno priznali, da obstaja "slovensko vprašanje" v videnski pokrajini. V kasnejšem političnem dogajanju v Furlaniji in državnem parlamentu se je pokazalo, da ni pravzaprav pomenilo nič. Vse do svojega propada leta 1994 je namreč vodilna Krščanska demokracija bolj ali

manj odločno in odkrito zanikala, da v Videnski pokrajini živi slovenska manjšinska skupnost ter se zoperstavljala njenemu priznanju in zakonski zaščiti.

V svojem govoru se je Pelizzo odločil za zelo lirične in pesniške besede, primerjal je izseljence z lastovkami, ki odhajajo v tople kraje, a se spomladi vračajo. Izrazil je tudi željo, da bi ta pomlad čimprej prišla. Omenil je pobudo za industrijsko cono med Čedadom in Moimaccon ter ustanovitev konzorcija, v katerem so bili tudi predstavniki občin Nadiških dolin. Odločnim besedam beneškega župnika iz Gorenjega Tarbija pa ni odgovoril.

* * *

Leta 1972 je Dan emigranta potekal v znamenju močnega protesta proti ukinitvi edine industrijske dejavnosti v Benečiji, opekarne na Cemurju. Prvič je na čedajskem shodu spregovoril predstavnik Društva slovenskih izseljencev iz Benečije. Ado Cont se je takrat dokončno vrnil domov iz tujine in v Čedadu je začel delati na Patronatu Inac, aktiven pa je bil tudi v društvu emigrantov, ki je prav v tistem času odprlo svoj sedež v Čedadu. V svojem govoru je Cont *»ostro obsodil molk tiska in radija ob odpustih na Cemurju, medtem ko vsi govorijo o tem, da je veliko dela in da je emigracija postala le svobodna izbira. Kaj še!«* Pozval pa je tudi slovenske ljudi k enotnemu nastopanju. *»Društvo emigrantov meni, da se položaj lahko premakne le z enotnostjo in bo za to enotnost delalo«*, je dejal Cont kot je takrat poročal Primorski dnevnik. V svojem pozdravu je Emil Cenčič prebral poziv štirih kulturnih društev Beneške Slovenije, slovenske duhovščine in združenja emigrantov, naj vsi podprejo boj delavcev na Cemurju. Poziv je padel na plodna tla, saj je bila nekaj tednov kasneje, 30. januarja 1972, na Cemurju množična protestna manifestacija, tudi s slovenskimi transparenti, proti zaprtju opekarne, brezposelnosti ter prisilni emigraciji naših ljudi. Organizator je bil Odbor za obnovo Nadiških dolin ob podpori kulturnega društva Ivan Trinko, društva Rečan, Centra za kulturne raziskave iz Barda, skupine duhovnikov Dom in Društva beneških izseljencev. Na manifestaciji so spregovorili član odbora za obnovo Nadiških dolin, Firmino Marinig, predsednik društva Rečan Aldo Klodič, prof. Pavel Petričič, ki je predstavljal vidensko federacijo KPI ter predsednik društva Trinko Izidor Predan.

Socio-ekonomski položaj naše skupnosti se je nevzdržno slabšal, kot potrjuje podatek, da se je v desetih letih (1961-1971) število naših ljudi v sedmih občinah Nadiških dolin znižalo od 14.293 na 9.643.

Slovenska manjšinska skupnost na Videnskem pa se je kljub temu krepila, organizacijsko in politično. Ob kulturnem društvu Ivan Trinko sta leta 1968 nastali Center za kulturne raziskave v Bardu v Terski dolini in kulturno društvo Rečan na Lesah, v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja so v Špetru ustanovili pa Študijski center Nediža. Vse bolj je naša skupnost utrjevala tudi notranje vezi in povezovala ves obmejni teritorij. Leta 1973 so kulturni program Dneva emigranta prvič sooblikovali kulturni delavci iz Kanalske doline in z lepim uspehom je nastopil pevski zbor Višarski zvon. Dolina Režije pa se je prvič vključila v program leta 1978, ko je nastopila Režijanska folklorna skupina.

Postopoma je tudi deželna politika postajala bolj pozorna do naše problematike, kar je zahtevalo nemalo zakulisnega potrpežljivega diplomatskega in političnega dela takratnih manjšinskih predstavnikov, v prvi vrsti predsednika Viljema Černa. *»Vaša navzočnost tukaj dokazuje, da ste dobili bitko vi, ne pa tisti, ki so v zadnjih petdesetih letih poskušali dokazati, da se boj za ohranitev neke kulture, za ohranitev neke manjšine lahko uniči s političnimi akcijami«* je leta 1975 dejal deželni odbornik za kulturo Carlo Volpe, prvi viden predstavnik deželnih inštitucij na našem prazniku.

* * *

Pomenljivo v zgodovini Dneva emigranta je bilo leto 1976. Odvijal se je hitro po pomembnem sklepu videnskega pokrajinskega sveta z dne 9. decembra 1975, da Pokrajina skliče Konferenco o slovenski, furlanski in nemški jezikovni skupnosti. Sklep so podprle vse stranke ustavnega loka, le dva misovca sta se vzdržala. Konferenca je bila sad nemajhnih prizadevanj takratnega pokrajinskega svetovalca KPI Paola Petričiča, ki je takole podčrtal pomen pobude: *»Po zelo poglobljeni razpravi in dolgem soočanju v pokrajinskem svetu ter s svečanim dejanjem je Pokrajina Viden, kot prva ustanova Republike Italije, osvojila načelo prisotnosti slovenske jezikovne manjšine v Furlaniji, njene vloge in potrebe po njeni zaščiti.«* Konferenca je bila tudi zelo uspešna, slovenske kultur-

ne organizacije Videnske pokrajine so se predstavile kompaktno in z zelo kvalitetnimi posegi, v katerih so osvetlile problematiko manjšine od Kanalske doline do Rezije in Benečije z zgodovinskega, kulturnega, jezikovnega in socio-ekonomskega vidika. Dragoceno gradivo, ki je še danes v marsičem aktualno, je kasneje Pokrajina objavila v obsežnem dvojezičnem zborniku.

Na Dnevu emigranta 6. januarja 1976 je predsednik deželnega sveta Arnaldo Pittoni dejal: *»Država je že predolgo časa vaš dolžnik [...] deželni svet že dalj časa z občutljivostjo spremlja vaše težave, vaš odločen protest ni ostal neopažen v naši skupščini. Hodimo po poti k priznanju vaših pravic kot deželanov in Slovencev na Videnskem. To je vaša zasluga, sad vaše pogumne potrpežljive in dostojanstvene dejavnosti.«* Na prazniku je pozdravil tudi čedajski župan Giovanni Del Basso, ki je sicer najprej zanikal, da bi bil Čedad kdaj slovenski, je pa priznal, da je bil gospodarsko središče za Nadiške doline ter dejal, da se sedaj povezuje s Kobaridom in Tolminom.

Leta 1976 so slovenske organizacije Furlanije na Dnevu emigranta prvič ponudile bogat samostojen kulturni program in prvič se je na odru Ristorija predstavilo Beneško gledališče s komedijo Izidorja Predana Beneška ojcet v režiji Adriana Rustje.

* * *

Zgodovinski mejnik predstavlja Dan emigranta 1977, ko so bile naše vasi in doline še razdejane od potresa, naši ljudje pa še vedno ustrašeni in globoko pretreseni. Protagonist srečanja je bil videnski nadškof mons. Alfredo Battisti, ki je njegov zelo visok govor začel s slovenskim pozdravom, izrazil je vso podporo beneškim ljudem in se jim v imenu Cerkve javno opravičil za napake, ki so bile storjene v preteklosti.

»Kot je normalno uporabljati materin jezik v vsakdanjem življenju, tako je normalno v istem jeziku govoriti z Bogom« je dejal msgr. Battisti, ki je tudi povedal, da je 25. marca 1976 izdal dekret, ki dovoljuje rabo slovenskega jezika v liturgiji. Vsaka etnična skupnost bogati celotno državo, je nadaljeval. *»Zato vas spodbujam, ljubite svoj jezik, pojte v njem duhovne in verske pesmi v hiši božji in v tem jeziku pojte po domovih, trgih in gostilnah [...]«* in še: *»Slovenski bratje ljubite svojo zemljo, svoje vasi, obnovite vaše domove in vaše cerkve, ob-*

novite družbeno tkivo in človeške odnose, ki jih je potres zrahljal oziroma raztrgal. V tej ljubezni do vaše zemlje, do vaše kulture in jezika, vam bo Cerkev stala ob strani.» Na koncu je izrekel še pomenljive in nepričakovane besede: *»Če je kdaj v preteklosti videnska Cerkev ali kak njen predstavnik pokazal nerazumevanje do vaše skupnosti in vaših pravic, če je kak kristjan čutil neko notranjo razdvojenost med zvestobo Cerkvi in obrambo vaših pravic, vas jaz tu prosim odpuščanja in vam ponovno izražam svojo solidarnost.*«

Pomenljiv je bil tudi govor prof. Viljema Černa, ki je pozdravil v imenu slovenskih organizacij in izrazil hvaležnost za solidarnostno pomoč prejeto po potresu od povsod, še posebno iz Slovenije in s strani slovenske manjšinske skupnosti. *»Potres nas je pobratil, zaradi tega se nam ni zlomilo upanje v bodočnost*« je dejal. V svojem govoru je predstavil tudi politični program slovenskih organizacij Furlanije, začrtan po sledeh msgr. Ivana Trinka, ki je dejal *»je hotel biti sin svoje zemlje, branilec pravice in resnice in zvest sožitju med narodi*«. Terjamo *»globalno rešitev naših problemov, da prenehamo nositi križ izseljenstva*« je poudaril Černo in dodal voljo dokazati, *»da Beneška Slovenija živi in hrani tvor-no moč in voljo biti slovenska in da ji pristojne oblasti morajo zagotoviti polno uresničevanje manjšinskih pravic*«. Prof. Černo je poudaril tudi, da morajo lepe besede političnih predstavnikov postati dejstva, da je *»treba odpraviti napake in zamude ter uskladiti rekonstrukcijo s programom preroda, razvoja in novega gospodarskega oblikovanja po beneških dolinah ter tako omogočiti vrnitev izseljencev in zagotoviti normalno življenje*«.

Sledila je uprizoritev Predanove drame Emigrant. S to pretresljivo pripovedjo o trpljenju beneških ljudi, njihovem preganjanju za časa fašizma in po njem, o tragediji emigracije in boju za manjšinske pravice, je Beneško gledališče doseglo eno od svojih vrhuncev.

* * *

Dvajsetega Dneva emigranta, leta 1983, se spominjamo, ker so se slovenske organizacije tisto leto odločile, da se odpovedo priložnostnim in slavnostnim govorom in ne povabijo nobenega političnega in inštitucionalnega predstavnika. Aldo Klodič je na kratko obrazložil pomen protesta: preveč je bilo besed in obljub o zaščiti slovenskih ljudi in njihove kulture in jezika, premalo pa kon-

kretnih dejanj v korist Benečije, Režije in Kanalske doline ter njihovih ljudi. Prireditelji so se potrudili in ponudili publiki bogat kulturni program, ki je opozarjal na kulturno tradicijo in snovanje slovenskih društev in organizacij na celotnem teritoriju ob meji, na odru pa so vseskozi viseli transparenti z zahtevo po globalnem zaščitnem zakonu in drugih zakonskih oz. finančnih inštrumentov za preporod naših obmejnih krajev. Tisto leto je Beneško gledališče, pod režijo Adriana Rustje, uprizorilo Cankarjevo dramo Hlapec Jernej, ki se na koncu odloči, da si mora sam poiskati pravico in s požarom uniči domačijo nehvaležnega gospodarja.

Leta 1984 je novoletno srečanje Slovencev v Čedadu zaznamovala zahteva po enakih pravicah za Slovence na Videnskem kot na Tržaškem in Goriškem. To zahtevo so strnili tudi v resolucijo, pod katero so podpise zbirali na sami manifestaciji, in jo nato poslali vsem predstavnikom oblasti. V njej so med drugim poudarjali, da mora zaščitni zakon veljati v vseh 21 občinah videnske pokrajine, v katerih živijo Slovenci, da jim mora država zagotoviti popoln in enakopraven družbeni, gospodarski, kulturni in politični razvoj ter jim omogočiti šolanje v slovenskem jeziku. Septembra 1984, kot vemo, je v nejasnih pogojih, na zasebni ravni in s petimi vpisi začelo s svojim delom dvojezično predšolsko središče v Špetru.

Glavni gost Dneva emigranta 1984 je bil domačin Giuseppe Romano Specogna, takrat deželni odbornik. Njegov govor je močno razočaral in prizadel prisotne. *»Smo se čakali, da nam povie kiek novega in pametnega, pa smo čul zlo stare in čudne teorije o naši zgodovini in kulturi, ki jih nosijo naprej znani ambienti in circoli, ki ne samuo govorijo in nič ne delajo za daržat našo kulturo, ma ki nasprotujejo iniciativam in ljudem, ki se trudijo za ohranit, kar je slovenskega ostalo v naših dolinah [...] Specogna je jau, de za ohranit vse, kar je naše nie trieba obednega leča, zaki so nam zadost naše moči in naše družine [...]«* je napisal časopis Dom. Še bolj oster je bil tržaški Novi glas in to tudi do organizatorjev: *»Po našem so naredili grobo napako, ko so tega človeka sploh povabili na prireditev in ga zaprosili za nagovor. Specogna pa bi moral biti toliko gosposki, da ne bi žalil dostojanstva ogromne večine svojih gostiteljev.«*

»Pogumno naprej, v prepričanju, da na koncu tudi za naš beneški narod in za vse naše slovenske brate in sestre, ki žive v Italiji zasije luč pravice,« je bil poziv duhovnika Emila Cenčiča, ki je leta 1985 govoril v imenu slovenskih organi-

zacij. Beneško gledališče je tisto leto uprizorilo dramo Izidorja Predana Prepoved o prepovedi slovenske besede v cerkvah v času fašizma. *»Zadnja svetovna uojška je pomedla proč fašizem [...] zrastle je nova Italija, demokratična republika, in z njo je oživilo naše upanje, da use krivice, ki fašizem jih je biu napravo našim judem bojo uničane. Motili smo se. Tuo se ni zgodilo. Fašizem je padu, njega mračni duh pa je ostu«* je dejal Cenčič.

Naslednja tri leta je bilo gledališče Ristori zaprto zaradi obnovitvenih del, prisiljeni smo bili se preseliti v druge neprimerne, manjše in manj opremljene dvorane v Čedadu. To je seveda vplivalo tudi na vsebino kulturnega programa. Naši ljudje pa nas niso zapustili, le naprej so kazali zvestobo in navezanost na novoletno slovensko srečanje. Vseskozi pa smo imeli ob sebi vidne predstavnike italijanskega parlamenta: Franca Castiglioneja, Stojana Spetiča, Gabrieleja Renzullija. Kasneje so spregovorili Silvana Schiavi Facchin, Paolo Micolini in ponovno Gabriele Renzulli in Stojan Spetič. Vsa politična pozornost v tistem obdobju je namreč bila obrnjena v Rim in Parlament, od katerega so slovenske organizacije vztrajno, a zaman zahtevale zaščitni zakon.

* * *

Grmiški župan Fabio Bonini je prvi leta 1990 imel slavnostni govor na Dnevu emigranta tudi v imenu slovenskih organizacij. Štiri leta kasneje je zastopal svojo občino, domače upravitelje in istočasno slovenske organizacije špetrski župan Firmino Marinig, leta 1997 je prišel na vrsto župan Srednjega Claudio Garbaz in leta 2000 pa špetrski županja Bruna Dorbolò. Tudi to je bil pokazatelj razvoja odnosov med krajevnimi upravitelji in slovenskimi organizacijami na Videnskem in obenem znamenje tesnejše povezave krajevne politike z domačo stvarnostjo, z jezikovnimi koreninami ljudi in njihovo istovetnostjo. Ni slučajno, da so bili vsi štirje župani izraz naprednih občanskih list, ki so v osemdesetih in devetdesetih letih odigrale nenadomestljivo vlogo pri vsestranskem razvoju našega obmejnega teritorija.

Leta 1992 je prišlo do prve in edine protestne manifestacije pred gledališčem Ristori. Kakih petdeset fašističnih provokatorjev je na nedovoljenem shodu (kasneje so bili zato tudi obsojeni) protestiralo proti »slovenizacij in v obrambo italijanstva Nadiških dolin« ter proti napovedanemu obisku predsednika republike

Slovenije Milana Kučana. Dneva emigranta bi se moral udeležiti skupaj s predsednikom deželne vlade Adrianom Biasuttijem. Le-ta je odpovedal udeležbo, ker je odstopil z mesta predsednika, da bi kandidiral na parlamentarnih volitvah, iz protokolarnih razlogov je nato opovedal obisk tudi predsednik Kučan. Znano pa je bilo tudi že nekaj dni prej, da se proti njima pripravlja manifestacija. Politična klima očitno ni bila ugodna za obisk dveh vidnih inštitucionalnih predstavnikov. Grenkoba prirediteljev je bila velika tudi zaradi notranjega protesta. Skupinica slovenskih kulturnih delavcev je prav na Dnevu emigranta delila letake proti ustanovitvi Zveze Slovencev Videnske pokrajine in proti izvolitvi prof. Viljema Černa za njenega prvega predsednika. Pobuda za ustanovitev je bila nova in pogumna, rodila se je v okviru široke razprave SKGZ o lastni prenovi in je slonela na volitvah znotraj manjšine. Zveza je na Videnskem nastala iz prepričanja, da se bo SKGZ odločila za korenite spremembe in da se bo organizacija na Videnskem okrepila z aktivnim pristopom posameznikov ter s presejanjem sistema kooptiranja. Tak pristop pa naj bi omogočil bolj odprt odnos do teritorija in slovenskih ljudi. Prve volitve so lepo uspele, udeležilo se jih je nad tisoč ljudi, aktivnih po teritoriju, v društvih in organizacijah. Velika večina volilcev je svoj glas zaupala Viljemu Černu, kar je bilo tudi logično in razumljivo, saj je bil najbolj poznan po vsem obmejnem teritoriju in tudi cenjen za neumorno večletno delo povezovanja, prepričevanja in zagovarjanja interesov slovenskih ljudi na vseh ravneh. Tist in drugi protesti so v bistvu uničili projekt Zveze, pokazalo pa se je tudi, kako so problematične volitve v manjšini (za katere se marsikdo ogreva), saj jih lahko delegitimira in izniči peščiča ljudi, ki se z njimi ali z njihovim izidom ne strinja.

Prva polovica devetdesetih let je bilo zelo razburljivo obdobje, to je bil čas velikih sprememb v Italiji, Evropi in Sloveniji, kar se je z določenimi turbolenca-mi odražalo tudi v slovenski manjšini. Tudi Dan emigranta leta 1993 je imel grenak priokus. Predsednik deželnega odbora Vinicio Turello, ki je bil sprejel vabilo, da bi spregovoril na Dnevu emigranta, ni prišel. V imenu slovenskih organizacij je spregovoril msgr. Marino Qualizza, ki je posebno pozornost posvetil dvojezični šoli v Špetru: *»Nje uspeh priča, kaj se more pametnega an koristnega nardit za naše ljudi. V Benečiji, od Prapotnega do Trbiža, vse šuole bi imele bit dvojezične [...] Dvojezičnost je zdravilo za naše kraje an za druge [...] Dvojezične šuole bi muorle bit ne samuo v otroških vartacah al pa u osnovnih šuolah,*

temveč tudi v srednji šuoli, čene stvar se zaduši že v mladih lietah. Tuo je, ku de bi se par nas živielo samuo deset liet! Zatuo muormo bit hvaležni tistim, ki se trude an pote za šuolo, ki muore postat šuola vsieh Benečanov».

* * *

Na Dnevu emigranta 1994 smo imeli čast, da je bil naš gost predsednik deželne vlade. To je bil predstavnik Severne lige Pietro Fontanini. V pozdravu je podčrtal svojo navezanost na Slovence Videnske pokrajine, ki jo je pokazal s tem, da je svoj prvi uradni obisk v svojstvu predsednika Furlanije Julijske krajine opravil prav med nami na Matajurju. »S tem sem želel izpostaviti vašo specifiko in vam stati ob strani. Vi ste manjšina v manjšini in zato potrebni pozornosti s strani dežele [...] Nove spremembe okoli nas dajejo Benečiji drugačno valenco. Odslej niste več med dvema nasprotujočima se svetoma, komunističnim in kapitalističnim, postali ste središče novega evropskega dogajanja. Začeti je treba drugačen dogovor z bližnjo Slovenijo, s katero je treba ustvariti vse pogoje za najboljše sodelovanje, a ne samo na gospodarskem področju. Pustimo preteklost za nami, čas je novih izzivov in novih preizkušenj [...] Imejte več zaupanja v vas same«. Ko smo v naslednjih letih sledili njegovim političnim izbiram v parlamentu, kjer ni podprl zaščitnega zakona za slovensko manjšino in tudi danes, ko je žal na strani protislovenskih sredin, težko verjamemo, da je bil do nas tako odprt in spoštljiv.

Tudi na Dnevu emigranta 1996 smo imeli v gosteh predsednika deželne vlade, bil je Sergio Cecotti (SL). Izkazal nam je veliko pozornost in pripravljenost sodelovati z nami in našimi krajevnimi upravami. Na povabilo Zveze Slovencev in SKGZ se je isti dan udeležil delovnega kosila v Špetru, na katerem se je srečal s predstavniki slovenskih organizacij in upravitelji vsega obmejnega pasu od Nadiških dolin mimo Terskih doline in Rezije do Kanalske doline.

Leta 1997 je naše ljudi na Dnevu emigranta spet pozdravil predsednik deželne vlade, ki je bil Giancarlo Cruder.

Leta 1999 je parlament sprejel zaščitni zakon za zgodovinske jezikovne manjšine v Italiji, med 12 zaščitnimi manjšinami je bila tudi slovenska, smo bili tudi mi. Predsednik vlade je bil Massimo D'Alema, ministrica za odnose z deželami pa Katja Bellillo, ki je bila gost slovenskih organizacij Videnske po-

krajine na Dnevu emigranta leta 2000. Obiskala je tudi Nadiške doline, v Špetru pa se je sestala z vodstvom dvojezične šole in se seznanila z njenim pedagoškim modelom. Njena prisotnost na Dnevu emigranta je bila velik politični dogodek, pomenila je namreč visoko, vladno, priznanje za našo manjšino, globoko zadoščenje za naše kulturne in politične delavce a tudi za ljudi, ki so kljub vsemu vztrajali in gojili svoje jezikovne korenine in svojo istovetnost. S tem obiskom smo brez dvoma dosegli višek v naših prizadevanjih: od prvih Dnevov emigranta, ko so se vsi udeleženci stisnili v dvoranico društva Ivan Trinko, do obiska ministra italijanske republike.

Naslednje leto je bil nas zaščitni zakon sprejet.

METOD TURNŠEK, HEKTOR ŠPEKONJA,
(MARIO) ETTORE SPECOGNA

MILAN DOLGAN

Dr. Metod Turnšek (1909-1976), štajerski Ptujčan po rodu, cistercijanski gojenec in redovnik v Stični in Ljubljani, po vojni (1945-1955) profesor slovenščine in zgodovine v Trstu, večstranski kulturni delavec (teologija, narodopisje, časnikarstvo, urednik, pisatelj v prozi in dramatiki, zgodovinar, politik), po letu 1956 župnik na Rebrci na avstrijskem Koroškem. V veliki meri je svoje življenje in delo posvetil zamejskim Slovencem. Pokopan je v Stični.

Leta 1954 je izdal v Trstu narodopisno knjigo *Od morja do Triglava. Od idrijskih, nediških in tarčintskih Slovencev do Rezijanov*. Največ gradiva je dobil pri župniku Antonu Cuffolu v Lazah. Na koncu knjige vestno natančno navaja še številne druge pomočnike oziroma zapisovalce in pripovedovalce. Med njimi našteva naslednje: »Mjuta Špekonja iz Podvršca v laziški župniji na desni strani Nediže ... Nekaj gradiva o sviloprejki mi je letos (1954) izročil tudi učitelj A. Špekonja O živalih in rastlinah mi je pripovedoval tudi učitelj Hektor Špekonja s Kala. Zabeležil sem gradivo v letih 1952 in 1953 ... Legendo o prenočevanju Kristusa in sv. Petra na seniku je leta 1954 zabeležil učitelj Hektor Špekonja s Kala ... Kako se je nabodel vrag ter o lisici in zajcu mi je pismeni zapis izročila leta 1950 dijakinja Adela Špekonja s Kala pri Erbeču ... Nekaj pregovorov, rekov in ugank sta mi zapisala dijakinja Adela Špekonja (1951) ter učitelj H. Špekonja (1954), oba s Kala pri Erbeču.«

Zna biti, da je bila Adela Špekonja Turnškova učenka v Trstu, tako kot dijak Tonca Dorbolò iz Laz, ki ga tudi omenja med svojimi informatorji. Kakor kaže, sta bila A. Špekonja in Hektor Špekonja različni osebi, a oba učitelja.

Leta 1954 je izdal dr. Metod Turnšek v Trstu še eno knjigo, ki obravnava Beneško Slovenijo: *Rod za mejo. Zgodovinska in socialna slika Beneške Slovenije in Rezije. Foto-ilustracije za naslovno stran in med besedilom prispeval po večini fotograf Marij Magajna*. Sama na sebi knjiga (knjižica) nima letnice in ni izšla pod Turnškovim imenom, ampak je kot avtor naveden *Hektor Špekonja*. Pozneje je Turnšek v popisu svojih del, namenjenem za Slovensko akademijo znanosti in umetnosti v Ljubljani, potrdil, da je to delo njegovo; in potem še kdaj. Tudi dr. Martin Jevnikar v Primorskem slovenskem biografskem leksikonu knjigo *Rod za mejo* z gotovostjo pripisuje Turnšku. Turnšek se je vsekakor moral dogovoriti z učiteljem Hektorjem Špekonjem (a ta se je podpisoval po italijansko: Ettore Specogna), s katerim se je že dobro poznal, da mu je posodil svoje ime, ki torej nastopa kot psevdonim. Zakaj se Turnšek ni podpisal s svojim imenom? Ker je vsebina knjige oster protest ne le proti italijanski posvetni raznarodovalni politiki, ampak tudi proti cerkvenim voditeljem.

Turnšek je v svojem časnikarskem in publicističnem delovanju sploh večkrat naprosil kakšnega prijatelja, da mu je posodil ime. Tako švicarskega pisatelja Gerolda Schmida in goriškega kanonika dr. Rudolfa Klinca. V desetletju 1965-1975 pa je pod psevdonimom dr. Anton Podstenar objavljал svojo veliko razpravo o položaju koroških Slovencev v reviji Zbornik Svobodne Slovenije, ki je izhajala v Buenos Airesu.

Po preselitvi na Koroško se dr. Metod Turnšek ni več neposredno ukvarjal z narodopisjem; zbrano gradivo je izročil dr. Niku Kuretu. Kakšna je bila nadaljnja življenjska in strokovna pot Ettore Specogna, pa je še precej nepojasnjeno. V bibliografiji Roberta Dapita o Beneški Sloveniji sem našel presenetljiv podatek o doslej neznanem in glavnem njegovem narodopisnem delu: *Specogna Ettore - /1958/, Arbeč, Zapatok, Gorenja vas, Črni vrh v Nadiški dolini. Materialna kultura. /Tesi di laurea, Ljubljana, Filozofska fakulteta – Oddelek za etnologijo./* Kar je v oglatem oklepaju, ni navedeno v samem spisu, ampak so verjetno Dapitovi naknadni podatki.

Sklepam, da je Specogna postal študent v Ljubljani in da je tukaj diplomiral iz

narodopisja. Domnevam, da ga je na to študijsko pot usmerjal in mu pomagal dr. Turnšek, ki je poznal razmere na etnoloških ustanovah v Ljubljani kot lastni žep, čeprav je Specogna bil najbrž tudi že sam usmerjen in samostojen. Tako se je Turnšek lahko oddolžil prijatelju za njegove usluge, ko mu je pomagal zbirati narodopisno gradivo in da mu je posodil ime.

V knjižnici oddelka za etnologijo v Ljubljani sem omenjeno Specognevo diplomsko delo ali razpravo našel – torej jo hranijo kot vrednoto, čeprav gre samo za tipkopis. Lahko rečem, da je to delo tako zanimivo in kvalitetno, da bi zaslužilo sodobno knjižno ali vsaj revijalno ali časopisno objavo. Obsega skupaj z risbami okrog 60 strani. Medtem ko je Turnšek v knjižici *Rod za mejo* obdelal celotno duhovno in družbeno stanje, pa je opis materialne kulture določenih beneških Slovencev prepustil Specognu, čeprav ga je tudi samega močno zanimala. Specogna v diplomski ne omenja Turnška – pričakovali bi zahvalo – med Viri in literaturo pa našteje tudi »Špekonjev« *Rod za mejo*. Idealno bi bilo, če bi dandanes kdo izdal skupaj v eni knjigi Turnškovo in Specognevo delo.

Na začetku diplomskega dela je rokopisni zemljevid vasi v hribovju na desnem bregu Nadiže. Skice so tudi med besedilom in na koncu. Delo je razdeljeno na 25 bolj ali manj kratkih poglavij. Na primer naslovi: *Gospodarska poslopja, Razsvetljava, Obdelovalni sistemi, Sviloprejka, Noša, Ljudski promet ...* V 19. poglavju, ki ima naslov *Čebele*, na primer piše: *Ljudska pripovedka v teh vaseh pripoveduje, da je bil Job zelo bolan in da ga je žena vrgla na gnoj, kjer je gnil. Mimo je prišel bog, in Job se mu je potožil: »Glej, kako sem zapuščen.« In je vzel izpod pazduhe polno pest črvov. Bog pa mu je velel, naj pihne v tiste črve. Job je pihnil. Tisti črvi, ki so padli na tla, so postali sviloprejkice ('galeta'), tisti pa, ki so zleteli po zraku, so postali čebele ('mušele').* Avtor skrbno navaja sproti, ko pripoveduje, značilne narečne izraze, tako da je spis jezikovno zelo zanimiv. Takšen način obdelave je bil značilen tudi za Turnška. Morda je Turnšek Specognu pomagal.

Specogna med literaturo navaja tudi tri svoje razprave, ki so izšle pred diplomskim delom ali sočasno z njim: 1. *Gozdarstvo v Beneški Sloveniji*, Jadranski koledar 1957; 2. *Kostanj v življenju Beneških Slovencev*, Jadranski koledar

1958; 3. *Delo v Beneški Sloveniji*, Rad Kongresa Folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957, Zagreb 1959. Morda se je Specogna udeležil kongresa v Varaždinu.

Zanimivo je Specognevo sodelovanje v tržaškem *Jadranskem koledarju*, v katerem Turnšek ni sodeloval. Ta publikacija je bila bolj levičarska kot katoliška. Sklepamo lahko, da je bil Specogna levičarsko usmerjen. Leta 1957 sta v *Jadranskem koledarju* dva prispevka *Hektorja Špekonje* (torej je ime tukaj poslovenjeno): poleg navedenega spisa o gozdarstvu, ki je sestavljen v slogu razprave in je okrašen s petimi zanimivimi fotografijami, je njegova še leposlovno narečno oblikovana črtica *Štruklje jedo ...* Takšna leposlovna obdelava je bila značilna za Turnška.

Naslednje leto, 1958, sta v *Jadranskem koledarju* tudi dva njegova prispevka – a zanimivo, da zdaj avtor nastopa pod neposlovenjenim imenom: *Ettore Specogna*. Poleg spisa o kostanju je tu še spis »*Krizova pot*« *iz Arbeča*. Tukaj avtor piše: »*Ko sem brskal med knjigami, ki jih ima moj oče doma, sem našel brošuro z naslovom: KRIZOVA POT ktera se moli u cerkve s. Andrij u Erbeču. Cividade, Tipografia Fratelli Stagni - 1921...*« Torej je bil oče Ettore Specogne izobraženec. Morda je bil tudi oče učitelj, in sicer zgoraj imenovani A. Špekonja.

Zanimivo je še to, da je med literaturo v *Jadranskem koledarju* 1958 naveden tudi spis: *Specogna: Ob domačem ognjišču*. Morda je ta spis izšel v *Primorskem dnevniku* ali v *Matajurju*.

Poleg navedenih posebnih spisov, ki jih je torej vsaj šest, je bil v periodičnem tisku objavljen še en, sedmi Specognev posebni spis. Ta je izšel leta 1959 v italijanščini v narodopisni reviji *Ce fastu?* v Vidmu pod naslovom *Distribuzione del pane per la festa dei defunti*. Tukaj se je avtor podpisal *Mario Ettore Specogna*. V spisu navaja tudi slovensko pobožno pesem v 7 kiticah skupaj z italijanskim prevodom. Pesem se prične: *Nobedan ne verje*. Na koncu te objave avtor navaja 10 pripovedovalcev, med njimi je tudi Luigi Specogna, Calla, med literaturo pa Turnškovo narodopisno delo *Pod vernim krovom, Gorizia*.

Potem Ettore Specogna izgine iz javnosti. Ne vemo, kakšna je bila njegova življenjska pot. Pač, oglasil se je še enkrat, in sicer je bilo takole, kakor mi je povedal in mi pokazal urednik časopisa *Dom* gospod Jurij Banchig:

Leta 1992 je *Dom* skrbno ponatisnil razpravo *Distribuzione del pane per la festa dei defunti*. Ponatis spremlja Turnškova fotografija in spremna uredniška beseda, ki obenem z glavnim naslovom (*Una ricerca di p. Metod Turnšek alias Mario Ettore Specogna*) pripisuje ta spis Metodu Turnšku, češ da je Mario Ettore Specogna Turnškov psevdonim. »Sotto questo pseudonimo si cela il padre Metod Turnšek, monaco cistercense che negli anni 50 fu ospite più volte di don A. Cuffolo, parroco di Lasiz. Turnšek era un noto ed affermato etnografo...«

Urednik Banchig se spominja, da je brž po objavi iz Milana prispelo pismo z vrnjenim izvodom časopisa *Dom* in s pripisom »Laž!« Urednik je nato povabil dopisnika, naj stvar razloži, vendar se ta ni več javil.

Kako je prišlo do opisane pomote v *Domu* in hkrati celo do dvomov o avtorstvu knjige *Rod za mejo*? Ko sem pred leti raziskoval Turnškove zadeve v Študijski knjižnici v Trstu, sem tam našel v kartoteki navedena dva Specogneva spisa kot Turnškova, in sicer spis, ki je izšel v Zagrebu, in spis, ki je izšel v Vidmu. Menim, da je napako napravila bibliografska služba v tržaški knjižnici, in doslej sem ji nasedal tudi jaz, saj je temeljila na Turnškovem psevdonimu Špekonja.

Zdaj je jasno, da sta dr. Metod Turnšek (Hektor Špekonja) in Ettore Specogna (Mario Ettore Specogna) dve različni osebnosti. In kar je najvažnejše – obe sta častivredni in vredni nadaljnjega raziskovanja in objave.

LOJZE KOZAR DUHOVNIK IN PISATELJ NA SKRAJNEM VZHODNEM ROBU SLOVENSКИH MEJA

JANEZ TURK

Pisatelja in duhovnika Lojzeta Kozarja (1910-1999) nisem nikoli osebno srečal. Vendar sem se kot njegov zvesti bralec odločil, da predstavim življenjsko pot tega izrednega pisca in človeka, ter na kratko opišem vsebino njegovih glavnih romanov.

Bralci in naročniki Mohorjevih knjig ter koledarjev Lojzeta Kozarja prav gotovo dobro poznajo. Znano mi je, da so bili tudi Slovenci iz Nadiških in Terskih dolin vsaj nekoč zvesti naročniki Mohorjevih knjig, zato pisatelja Kozarja verjetno poznajo vsaj nekateri starejši bralci iz teh dolin. Dogajanje v romanih in povestih, ki jih je pisal Kozar, je postavljeno v Prekmurje in Porabje, ali pa je s temi kraji kako drugače povezano. Ti kraji so bili dolga časa zapostavljeni, zgodbe pa zelo podobne tistim, ki so jih doživljali tudi Slovenci v Videmski pokrajini. Revščina in težke gospodarske razmere so domačine silile v izseljevanje, državna meja je po drugi svetovni vojni ostro zarezala v življenje tamkajšnjih ljudi, stiki s sorodniki na drugi strani nove meje so bili na silo pretrgani.

Porabje in Benečija z Režijo predstavljajo skrajna vzhodna in zahodna območja, kjer še danes živijo Slovenci. Čeprav sta si pokrajini zelo daleč in na videz nimata veliko skupnega, pa bi tudi Slovenci iz Videmske pokrajine v Kozarjevih romanih našli zagotovo veliko vzporednic s preteklostjo svojega ljudstva. Nena zadnje tudi sam Lojze Kozar, kot duhovnik in pisatelj, ter predvsem velik skrbnik malega človeka na skrajno vzhodni slovenski meji, spominja na lik svojega stanovskega kolega Ivana Trinka.

Lojze Kozar se je rodil leta 1910 v vasi Martinje na Srebrnem Bregu na Goričkem, ki danes leži ob skrajno severovzhodni meji Slovenije, oziroma tik ob tromeji z

Madžarsko in Avstrijo. Prav lansko leto je minilo sto let od pisateljevega rojstva. Njegov nečak, prav tako duhovnik in pisatelj, ter celo soimenjak, mu je posvetil knjigo z naslovom *Vsa moja ljubezen: življenje in delo msgr. Lojzeta Kozarja*.

Podobno kot Slovenci iz Videmske pokrajine tudi Kozar v tistem času ni imel možnosti obiskovati slovenske šole, primoran je bil hoditi v madžarsko šolo. Vendar je doma prebiral slovensko literaturo, oziroma predvsem Mohorjeve knjige. Mnogo let kasneje je pri Mohorjevi družbi izšlo več njegovih knjig, ki predstavljajo sam vrh slovenskega pripovedništva. V šoli se je s slovenskim jezikom srečal šele v mursko soboški gimnaziji, kamor ga je odpeljal njegov zavedni oče, ki je po ženini smrti sam skrbel za svoje otroke. Preden je bil mladi Lojze sprejet na gimnazijo je moral opraviti sprejemne izpite, tudi iz slovenskega jezika. Lojze, ki je imel stik s slovenskim knjižnim jezikom le preko prebranih knjig (doma so seveda govorili oziroma "gučili" prekmursko narečje), ni izpolnil zahtev na sprejemnem izpitu iz slovenščine. Dobri profesor Franc Sušnik, ga kljub temu ni zavrnil, kot se Kozar spominja v svoji knjigi *Moji konjički*. Morda je posredno s tem dejanjem tudi profesor Sušnik pripomogel, da je Kozar kasneje dosegel svojo veličino velikega slovenskega pisatelja.

Na izpitu je dialog med profesorjem Sušnikom in Kozarjem potekal nekako takole, kot se spominja Lojze Kozar:

»Slovenske slovnice ne znate?«

»Slovenski znam, doma gučimo samo slovenski.«

»Vi ste v mislih na travniku, jaz pa pri slovnici, zato se bolj težko razumeva. Odkod ste pa prišli?«

»Iz Martinja.«

»Ste prišli peš?«

»Ja peški sva prišla. Od doma sva šla rano v tretjo vori, v Soboto (Murska Sobota) sva pa prišla, ka je bila pou devet. Ata majo voro, pa sva poglednila.«

»Zakaj pa niste prišli izpita delati že prej, ko so ga delali drugi?«

»Betéžen sam biu. Plüča sem meo zvužgána. Skoran bi moru.«

Lojze Kozar se spominja: »Profesor je dolgo molčal. Mislim, da je tudi on delal takrat težak izpit, čemu naj da prednost, ali predpisom, po katerih bi moral na izpitu jaz pasti, ali svojemu srcu, ki mu je reklo, da je treba tudi skozi prste pogledati.«

Profesor Sušnik se je na koncu odločil: »Ne znate slovnice skoraj nič, toda poskusite lahko. Če bo šlo, dobro, če pa ne bo šlo, boste šli nazaj na pašnike in med gozdove. Tudi tam je lepo.«

Kozarjeva rojstna vas Martinje, je spadala pod župnijo Gorenji Senik. Državna meja je po drugi svetovni vojni ostro zarezala med tamkajšnje Slovence. Za tiste, ki so ostali na madžarski strani meje se je uveljavil izraz Porabski Slovenci, čeprav so si prej delili isto zgodovino kot Prekmurje z Goričkim. Vaščani z Martinjega so bili navajeni hoditi na urade in v trgovino na Gorenji Senik, tu so imeli tudi sorodnike. Na tamkajšnjem pokopališču so imeli pokopane vse svoje rajne. Nato pa je iznenada med njih zarezala strogo varovana meja. Za pot v Gorenji Senik so nato potrebovali posebno dovoljenje, tja so smeli samo po glavni cesti preko mejnega prehoda Hodoš, skoraj sto kilometrov naokoli in nič niso smeli nesti s seboj. Na oni strani so imeli svoje gozdove in pašnike, ki jih niso mogli več izkoriščati. Kozar ni dočakal padca meje. Težko je razumel, da so po tisočletnem skupnem življenju Slovenci postali naenkrat ločeni: »Navsezadnje pa so na Seniku prav tako Slovenje, kakor smo Slovenje mi. Zakaj bi zdaj naenkrat morali biti razdeljeni?«

Lojze Kozar je dal marsikatero preizkušnjo skozi v svojem življenju. Za časa Madžarske okupacije je bil kot mlad duhovnik (izobraženec) interniran v notranjost Madžarske, ko se je po koncu vojne vrnil v domovino pa ga je sumničil in tudi preganjal novi komunistični režim. Ker ni pristal na več kot sporne zahteve novih oblastnikov je bil dva meseca in pol zaprt v lendavskih zaporih. Značilno za Kozarja je, da nikogar ne obtožuje, sam pravi, da jo je dobro odnesel in marsikatero življenjsko preizkušnjo obrne na hudomušno stran. Sam je ob pomoči svojih župljanov gradil cerkev v Odrancih. Gradnja je bila izredno zahtevna, soočati pa so se morali tudi z nesmiselnimi birokratskimi ovirami, saj je takratna komunistična oblast želela gradnjo na vsak način preprečiti. Zaradi nesrečnega spleta okoliščin je ob gradnji cerkve umrlo več delavcev domačinov, nanje se je porušila kupola cerkve. Vsi delavci so bili prostovoljci in tudi ta nesreča jih ni odvrnila od končnega cilja, ki so ga dosegli po 17. letih truda.

Kozar je bil mojster v pisanju povesti in romanov. Njegovi junaki so preprosti ljudje. Iz njegovih del je razvidno, da je pisatelj izredno dober poznavalec ljudi in njihovih najglobljih radosti, hrepenenj ter notranjih stisk, na katere vplivajo najrazličnejši življenjski dejavniki. Kot duhovnik je imel vsakodnevne stike s svojimi farani, nanj so se obračali zaradi različnih stisk, ki jih je nudilo življenje v obrobni in zapostavljeni obmejni pokrajini po drugi svetovni vojni.

Kozarjeva glavna dela so romani Takšen prag, Pajkova mreža, Materina ruta, Premakljivi svečnik, Topla babičina dlan, Vezi in zanke, Licenciat Janez, Njene postaje, zbirka črtic z naslovom Kamen in srce, ter spomini v knjigah Neuničljivo upanje in Moji konjički (Kozarjevo zadnje delo).

V knjigi Neuničljivo upanje opisuje svojo življenjsko zgodbo od druge svetovne vojne in čas po osvoboditvi izpod okupatorja, ko so oblast prevzeli komunisti. Za Kozarjev stil pisanja so predvsem značilni svojski dialogi. V knjigi Neuničljivo upanje opisuje pogovor, ki ga je avtor imel s predstavnikom novega režima, takoj po koncu vojne. Ljudje so seveda pričakovali, da bodo lahko svobodno zaživel in jim ne bo treba paziti na vsako besedo, ki jo bodo izgovorili v javnosti: »Zdaj ko smo svobodni, vendar ne bomo pazili na vsako besedo, kakor da smo pod okupatorjem?«

»Morda še bolj. Budnosti ni nikoli preveč. Nič ne vemo, kdo je za nas in kdo proti nam.«

»Meni ni jasno, kaj mislite z besedo "nam". Je to kakšen ožji krog ljudi, ali pa s tem mislite slovensko ljudstvo? Če mislite ljudstvo, ne razumem kako bi mogel biti kdo proti sebi?«

Knjiga Materina ruta je mladinski roman. Glavni junak je mala sirota Pejpa, ki ga pod svoje skrbništvo sprejme posebnež Miško. Dogajanje je postavljeno v Porabje (okolica Gornjega Senika – Kozarjeva rojstna fara), v leta pred prvo svetovno vojno. Zgodba se odvija na današnji tromeji med Slovenijo, Madžarsko in Avstrijo. Kozar v romanu živo slika težke življenjske razmere, v katerih so živeli ljudje na začetku 20. stoletja. Nazorno so prikazane življenjske zgodbe vseh junakov in antijunakov. Tudi za slabe ljudi, ki nastopajo v tem in drugih romanih, se med prebiranjem knjige razpleta njihova življenjska zgodba in težke okoliščine, ki so vsaj posredno vplivale na slab značaj in zlo teh oseb. V Ko-

zarjavih romanih so torej tudi slabi ljudje prikazani s človeške plati, bralec jih zaradi tega ne more obsojati, kvečjemu jih lahko pomiluje. Tudi v tem se kaže Kozarjevo mojstrstvo, ki izvira iz njegovega izrednega poznavanja najbolj skritih globin človeške duše in izredno bogatih življenjskih izkušenj.

Pisatelj Kozar je črpal snov za svoje romane iz še kako resničnih zgodb, ki so postavljene v zgodovinsko ozadje. Vsak od vpletenih junakov, bodisi dobrih ali slabih, ima svojo življenjsko zgodbo, ki jo pisatelj bralcu sčasoma razkrije med prebiranjem romana.

Svojo mladost in spomine na babico je pisatelj delno strnil v knjigi *Topla babičina dlan*, ki predstavlja nadaljevanje romana *Materina ruta*.

Tragične življenjske usode ljudi so prikazane v knjigi *Takšen prag*. Nespoštljiv odnos do staršev, ki prehaja na naslednje rodove. Janoš je svojega očeta vrgel čez prag svoje hiše, enaka usoda je doletela na stara leta tudi Janoša.

»Ko so ga pri pogrebu v odprti krsti nesli iz hiše, so ga kot gospodarja po prastari navadi položili za nekaj hipov na hišni prag. In Janoš je bil poslednji, ki je tako počival na pragu tiste hiše, o kateri so ljudje rekli, da je tam že *takšen prag*, kajti ni minilo niti pol stoletja, ko na tistem mestu ni bilo več ne hiše ne praga, ampak je vse obrasla bujna trava.«

Roman *Njene* postaje prikazuje težko pot mlade učiteljice Jožice v svinčenih letih po drugi svetovni vojni. Jožica zaradi katoliških nazorov svoje družine službe ne dobi v domači Ljubljani, ponudijo ji le službo učiteljice v odročnem Prekmurju. V romanu je prikazana izredna osebnost učiteljice Jožice, ki vsem težkim preprekam navkljub ostaja zvesta svojim krščanskim koreninam. S svojim zgledom pusti neizbrisno sled v vsaki šoli in vasi, vendar je njeno službovanje povsod kratkotrajno. Oblastniki jo kazensko premeščajo iz kraja v kraj. Jožica na koncu romana najde svojo srečo, vendar jo prehití težka bolezen. Konec romana je tragičen.

Zgodovinski roman *Licenciat Janez* je postavljen v čas s konca 17. stoletja in opisuje odnose med katoličani in evangeličani. Slednji so se v Prekmurju ohranili do danes. Zgodovinsko ozadje je postavljeno v čas turških vpadov, v čas ko

so razsajali kuga, lakota in medverski spopadi. V tistem času je bilo v Prekmurju veliko pomanjkanje katoliških duhovnikov, ki so jih nadomeščali licencirati. Dogajanje je postavljeno v pisateljevo rojstno župnijo Gorenji Senik.

Problematika zdomstva je prikazana v romanih Pajkova mreža ter Vezi in zanke. Pisatelj je želel prikazati življenje izseljencev, ki so odšli s trebuhom za kruhom v svet, kjer pa jih velikokrat ni čakalo nič boljše življenje, temveč številne preizkušnje in pasti.

Presunljive in zelo življenjske črtice so zbrane v knjigi Kamen in srce. Želja po uspehu za vsako ceno nemalokrat vodi v nesrečo. Starši zapustijo otroke, ki so jim na poti do dosega želenih ciljev v breme in obratno, ambicioznim so ostareli starši velikokrat le v podtiko, čeprav so slednji za njih nekoč zgledno skrbeli.

Kozarjeva zadnja knjiga nosi naslov Moji konjički. V njej je zbrana kratka proza, kjer pisatelj prikazuje svoje drobne ljubezni kot so popravljanja ur, kmetovanje, kolesarjenje itd. Pisatelj obuja spomine na svoja otroška, mladinska in kasnejša duhovniška ter zrela leta. V teh spominih se prepletajo lepi in grenki trenutki, vse pa pisatelj vedno obrne na hudomušno stran. Izida te knjige pisatelj ni več doživel, Bog ga je poklical k sebi tik pred njenim izidom.

Kar je bil Ivan Trinko za Slovence v Benečiji, to je bil Lojze Kozar za Slovence v Prekmurju in v Porabju, ki danes spada pod Madžarsko. Oba sta imela izredno skrb za malega preprostega človeka, ki je bil navezan na svojo rodno zemljo, ter velikokrat tako ali drugače zaničevan in preganjan. Zagotovo bi si oba, Trinko in Kozar zaslužila, da bi nekoč bila uradno razglašena za blažena, saj pri Bogu to že sta.

V SPOMIN

OJ BOŽIME TELE DOLINCE ...

JOŽKU KRAGLJU V SPOMIN

Na pokopališču na Ligu nad Kanalom od torka, 30. novembra počiva Jožko Kragelj, duhovnik, pisatelj, publicist in prevajalec. Rodil se je leta 4.2.1919 v Modrejcah pri Mostu na Soči, umrl je 26.11.2010 v Vipavi, kjer je preživel zadnja leta.

Bil je prijatelj Benečije, beneških duhovnikov in kulturnih delavcev, s katerimi je dolgo let sodeloval, velike zasluge pa ima zlasti za Trinkov koledar, ki ga je dolgo let urejeval in promoviral med samimi Benečani, na Goriškem in v Sloveniji. V svojem dolgem duhovniškem službovanju je Kragelj skrbel za mnoge župnije na Primorskem. V letih

župnikovanja na Livku je postavil prijateljske odnose z beneškimi Čedermaci in spoznal njihove težave in prizadevanja, da bi ohranili domači slovenski jezik. Nazadnje, preden se je upokojil, je bil 11 let župnik (zadnji) na Ligu in tja gor se je želel vrniti k zadnjemu počitku.

Kot je sam pripovedoval, se je za duhovniški poklic odločil na spodbudo domačega župnika pri Sveti Luciji Jožeta Abrama. Za kmečke otroke je to bila edina možnost študija, v Malem semenišču pa so imeli tudi slovenščino. V tistih težkih letih je bil slovenski jezik edino še v cerkvi, drugod je bil prepovedan. Duhovniki so zato imeli zelo pomembno narodno in jezikovno vlogo. Ljubezen do naroda in jezika je Kragelj spodbujal tudi v Benečiji.

Decembra 1942 je bil posvečen za duhovnika in so ga poslali za kaplana v Idrijo, nato je bil imenovan za župnika na Livku. In tu se je zgodil hud dogodek, ki je težko zaznamoval njegovo življenje. 30. decembra 1948 so ga aretirali in ga odpeljali v bunker v Tolmin. Sedem let in pol je preživel po zaporih, bunkerjih, samicah, v delovnem taborišču in okusil je vse težave ponižanja in tegobe zaporniškega življenja. Na procesu v kinodvorani v Tolminu je bil obsojen na smrt. Tudi ko je bil pomiloščen, mu niso osem mesecev tega povedali in ga držali v negotovosti. Leta 1956 je bil pogojno izpuščen. Svojo težko izkušnjo, a brez zagrenjenosti, je Kragelj opisal v znani knjigi *Moje celice*, ki je leta 1990 izšla v hrvaškem prevodu (Moje zatvorske čelije) ter leta 1994 v italijanskem prevodu (Io prete nelle prigioni della ex Jugoslavia). Služboval je nato dolgo let po številnih slovenskih župnijah.

Jožko Kragelj je napisal več knjig, med njimi tudi knjižico o *Ivanu Trinku* (leta 1997) in roman *Iz vojne v novo življenje* (2007), v katerem predstavlja Beneško Slovenijo oziroma 20 let življenja preprostega beneškega človeka izpod Matajurja v nemirnih in težkih časih ob železni zavesi. Roman je v nadaljevanjih objavil tudi verski list Dom (16/2005 – 14/2006).

Leta 2009 je papež Benedikt XVI. imenoval Jožka Kraglja za monsinjorja in s tem priznal njegove velike zasluge.

V Benečiji smo Jožku Kraglju hvaležni še posebej za delo, ki ga je opravil v korist slovenskih ljudi in slovenske kulture. Po smrti prof. Rada Bednařika je namreč deset let, do leta 1985, urejal Trinkov koledar.

Pred božičnimi prazniki je vsako leto prihajal v Čedad in Benečijo s knjižnim darilom: ob Trinkovem koledarju je vselej prinesel tudi Družinsko praktiko. Ko je on prenehal s svojim delom je publikacija nekaj let zamrla. Ponovno je Trinkov koledar začel izhajati leta 1992, tokrat na pobudo in v okviru kulturnega društva Ivan Trinko, prenovljen po obliki in vsebini.

Pobudo je pozdravil sam Kragelj, ki je še dolgo let prihajal med Slovence Videnske pokrajine.

V prvem obdobju je torej Trinkov koledar izhajal 33 let (1954 - 1985) in predstavlja velik kulturni in zgodovinski zaklad. Pri njem so sodelovali akademiki, profesorji in preprosti ljudje. »Vsak je doprinesel svoj prispevek, da bi beneški kraji zablesteli v vsem bogastvu in da ne bi bili zapostavljeni in se čutili manjvredne,« je napisal Jožko Kragelj.

Prav vrednotenje ljudskega izročila, odkrivanje zgodovine ter pozornost in podpora beneškim kulturnim delavcem so mu bili vodilo v uredniškem delu. Posebno je skrbel za osvetlitev Trinkove osebnosti in vsestranske dejavnosti, objavil je njegovo korespondenco ter mnoge perorisbe, ki bi bile drugače izgubljene.

Jožko Kragelj in Trinkov koledar

Jožko Kragelj je svoj prvi prispevek v Trinkovem koledarju objavil leta 1968 pod psevdonimom Pepac, kasneje se je pojavljal tudi kot Jaka Slak, J. S., Bepič, J. Kr., JOK in Urednik. Prvič se je podpisal kot Jožko Kragelj leta 1970. Od leta 1976 do 1985 je uradno zabeležen kot urednik Koledarja. Njegov zadnji prispevek je bil objavljen v Trinkovem koledarju za leto 2005.

Lahko trdimo, da je bil med najboljšimi poznavalci lika in dela Mons. Ivana Trinka. Posebej je skrbel, da ne bi šel nauk Ivana Trinka v pozabo. Zaslužen pa je tudi, ker je zbiral gradivo o Ivanu Trinku, da bi se ne razpršilo in ovrednotil ga je z objavo v mnogih publikacijah predvsem pa v Trinkovem koledarju. Njemu smo hvaležni tudi za dragocen dar: od njega smo prejeli vse številke časopisa Slovenski glas Beneških Slovenju v Belgiji, ki je na razpolago bralcem v naši knjižnici ter originalne knjige Ivana Trinka, ki nam jih je daroval ob 50-letnici smrti beneškega narodnega buditelja.

V globok in hvaležen spomin nanj objavljamo dolg seznam njegovih podpisanih člankov v Trinkovem koledarju:

Pepac:

Moje prvo srečanje z Ivanom Trinkom, *Trinkov koledar 1968* (str. 35-50)

Ivan Trinko, voditelj in učitelj beneških duhovnikov, *Trinkov koledar 1969* (str. 97-101)

Jožko Kragelj:

Iz Trinkove zapuščine, *Trinkov koledar 1970* (str. 33-40)

Ivan Trinko in Marija, *Trinkov koledar 1971* (str. 40-45)

Ivan Trinko in otroci, *Trinkov koledar 1971* (str. 45-49)

Dve pismi Antona Cuffola Ivanu Trinku, *Trinkov koledar 1971* (str. 117-120)

Trinko nam govori, *Trinkov koledar 1972* (str. 33-37)

Skriti zakladi Beneške Slovenije, *Trinkov koledar 1972* (str. 50-55)
Ivan Trinko in "narodne stvari", *Trinkov koledar 1972* (str. 76-81)
Rodovnik Ivana Trinka, *Trinkov koledar 1973* (str. 31-36)
Ivan Trinko in duh. Anton Kufolo – Čedermac, *Trinkov koledar 1973* (str. 38-46)
Poslanstvo Trinkovega koledarja, *Trinkov koledar 1992* (str. 31-32)
Rezijan Janez, *Trinkov koledar 1994* (str. 113-116)
Vtisi o Ivanu Trinku, *Trinkov koledar 1998* (str. 139-142)
Profesor Rado Bednařik, *Trinkov koledar 2001* (str. 108-1102)
Anton Cuffolo in Ivan Trinko, *Trinkov koledar 2005* (str. 37-39)

J. Kr.

Peter Podreka ob 150-letnici rojstva, *Trinkov koledar 1973* (str. 98-100)

JOK

Msgr Ivan Trinko, ob 20-letnici smrti, *Trinkov koledar 1974* (str. 31-40)
Važen dokument, *Trinkov koledar 1977* (str. 31-37)
Šola v Ricmanjih pri Trstu nosi ime Ivana Trinka, *Trinkov koledar 1977* (str. 46-49)
Naši ljudje: Msgr. Anton Rutar - 90-letnik, *Trinkov koledar leto 1977* (str. 72-75)

Jaka Slak

Ivan Trinko o svojem ljudstvu, *Trinkov koledar 1975* (str. 46-53)
Kardinal Antoniutti Ivanu Trinku, *Trinkov koledar 1975* (str. 53-58)

J. S.

Proslave ob 20. obletnici Trinkove smrti, *Trinkov koledar 1975* (str. 37-43)
Naši možje: Anton Cuffolo ob 15-letnici smrti, *Trinkov koledar 1975* (str. 68-78)
Iz neobjavljene Trinkove korespondence, *Trinkov koledar 1975* (str. 85-90)

Bepič:

Prof. Rado Bednařik, *Trinkov koledar 1976* (str. 51-55)
Jožef Cramaro, *Trinkov koledar 1976* (str. 57-66)
Ukve, *Trinkov koledar 1977* (str. 65-71)
Albert Rejec, *Trinkov koledar 1977* (str. 80-83)
Mario Laurenčič, *Trinkov koledar 1978* (str. 76-79)

(Božo in) Bepič

Kronika, *Trinkov koledar 1980* (str. 89-114)

Urednik:

Trinkov spomenik v Novi Gorici, *Trinkov koledar 1980* (str. 36-39)

Pred sto leti..., *Trinkov koledar 1981* (str. 42-63)

Ivan Trinko – Zamejski, *Trinkov koledar 1983* (str. 33-36)

Trinkovo pismo papežu Piju XI - Opomba urednika, *Trinkov koledar 1983* (str. 37-41)

Naši možje: Mirko Mazora, Msgr. Anton Rutar, *Trinkov koledar 1984* (str. 86-90)

MOJE PRVO SREČANJE Z IVANOM TRINKOM

PEPAC

Moje prvo srečanje z imenom Ivana Trinka je bilo leta 1929, ko je Goriška Mohorjeva družba izdala njegovo knjigo »Naši paglavci«. Imel sem deset let in se živo spominjam, s kakšnim veseljem smo takrat otroci prebirali zgodbe o polhih, o ponesrečenem kadilcu in druge. V vseh teh zgodbah smo srečali same sebe. Morda se mi je prav zato živo vtisnilo v spomin ime Ivana Trinka.

V goriški gimnaziji sem zvedel nekaj več o njegovem življenju in delu. Zanimal sem se tudi za Beneško Slovenijo. Pisatelj Bevk je takrat napisal knjigo »Kaplan Martin Čedermac«, ki je bila od fašistov prepovedana, dijaki pa smo jo na skrivaj prebirali in jo skrivali kot najdražjo svetinjo.

V srcu pa se je vnela iskra ljubezni do te zemlje in do vseh tistih, ki so jo iskreno ljubili. Tako je dozorel v meni sklep, da obiščem Benečijo, beneške Čedermace in njihovega učitelja in očeta pisatelja in pesnika Ivana Trinka.

S sošolcem sva se podala na pot. Prehodila sva vse griče in obronke od Kolorvata do Stare Gore. Obiskala sva vse vasice od Štoblanka do Dolenjega Barnasa v Nadiški dolini in se srečala z mnogimi beneškimi duhovniki, tudi s tistimi, ki jih je Bevk opisal v svojem »Čedermacu«.

Najbolj zanimiva pa je bila pot na Trčmun.

V poletnem soncu sva stopala skozi kostanje proti Trinkovi rojstni vasi. Srce mi je neizmerno utripalo. Razen pisatelja Bevka nisem do takrat srečal še nobene ga slovenskega pisatelja. Slika Ivana Trinka mi je bila živo pred očmi: visoko čelo, močne obrvi, globoke prodirne oči in resen obraz. Kako naju bo sprejel?

Pri prvih hišah sva srečala staro ženico, ki je nesla poln oprtnik trave.

»Bog daj dobro, mama!« sva pozdravila. »Kje je hiša gospoda Trinka?«

Čudno naju je pogledala. Nisva dovolj spoštljivo vprašala.

»Monsinjur profesor so pa tamle,« je pokazala s prstom proti levi. »Tista nova hiša,« je še dodala.

Med drevesi sva zagledala lepo hišo, ki jo je pomagal zgraditi stric Ivan svojim nečakom. Tu je bil tudi njegov poletni dvorec, njegova delovna sobica, njegov mirni kotic. Vse preprosto in snažno.

Potrkala sva. Vse tiho. V popoldanskih urah so bili vsi na delu pri senu. Kaj pa monsinjur? Pozneje sva zvedela, da gre vsak popoldne na sprehod po gozdu in nabira gobe. Gozd, travniki in senožeti, ptice, škržati in kobilice, to je bila njegova priljubljena melodija, njegov raj. Tu je dobil toliko navdihov za svoje verze. Tu si je tolikokrat odpočil dušo od mestnega hrupa in trušča. Tu se je pogovarjal z naravo in z Bogom. Tu je večkrat odložil breme krivic in nasilja, ki se je zgrinjalo nanj in nad njegovo ljudstvo.

Sedla sva in čakala. Sonce je zašlo.

Nenadoma se je na stezi prikazal velik pes in zarenčal nad nama. Za njim se je pojavila visoka postava Ivana Trinka. V dolgi poletni suknji, z velikim klobukom na glavi, v levi roki je nosil culico gob, z desnico pa se je opiral na palico. Okrog vratu mu je visel majhen daljnogled, ki ga je vedno spremljal na sprehodih. Želel je vse videti, vso lepoto božje narave. Ker so mu oči opešale zaradi starosti, saj je imel takrat že 75 let, si je pomagal z daljnogledom.

Pes se je na njegov ukaz prihulil in se mu dobrikal.

»Hvaljen Jezus!« sva pozdravila.

»Oo! Glej no, kdo pa sta ta dva?« je ljubeznivo vprašal.

»Dva študenta iz Soške doline,« sva odgovorila in se mu predstavila.

»Dobro, dobro, nocoj bosta pa kar pri nas ostala.«

Povabil naju je v sobo.

Na mizi je ležala najnovejša številka »Slovenca«, nekaj knjig in brevir. Na steni so visele v okvirčkih njegove perorisbe.

»Ali sta znala sem gor?« je vprašal. »Saj vandrava že en teden po Benečiji,« sva ponosno odgovorila.

»Po Benečiji?!« se je začudil. »To je pa res lepo, da spoznavate našo zemljo, našo Beneško Slovenijo. Saj so skoraj vsi pozabili na nas. Tuji nas hočejo zbrisati z obličja zemlje. Zdaj bi še z Bogom ne smeli govoriti po naše!« je z bridkostjo dodal.

Gledal sem njegov obraz. Nagubano čelo, izrazite brazde po licih, trpkost na

njegovih ustnicah. Zdelo se mi je, da vidim zarisane vse bridkosti njegove duše in njegovega ljudstva v teh potezah obraza.

Nekaj časa je molčal.

»Jutri pojdemo k naši cerkvi in vama pokažem vse te naše griče od Matajurja do Stare gore. Po teh gričih in strminah živijo že stoletja naši ljudje,« je hitel pripovedovati. S posebnim poudarkom je naglašal besedico »naši«.

»Brali smo vaše poezije in vaše spise o Beneški Sloveniji, zato smo se navdušili za te kraje. Tudi Bevkovega Čedermaca smo brali,« sva mu razlagala.

»Čedermaci!« se je zamislil in pokimal z glavo. »Danes so vsi beneški duhovniki Čedermaci. Knjiga je lepo napisana. In še bo treba pisati o naši zemlji in naših ljudeh. Svet mora zvedeti za krivice, ki se tu godijo.«

»Ali vi ne pišete več?« sem se drznil vprašati.

»Zdaj sem star,« je odgovoril, »rad pa čitam. Tudi ruske pisatelje še berem. Glejta!« je pokazal. Na mizi je imel knjigo v ruskem jeziku.

Z dela so se vrnili pranečaki in nečaki. Vsi so prijazno pozdravili svojega strica monsinjorja. Čudila sva se, ker so vsi govorili v lepi slovenščini. V kuhinji sva videla po okenskih policah knjige Mohorjeve družbe, ki so jih nečaki z veseljem prebirali in se tako naučili domačega jezika. Hiša strica duhovnika in pesnika jim je postala šola za slovenščino, saj je bil takrat naš jezik izgnan celo iz cerkve.

Zvečer smo skupno molili »rožar« in se prijateljsko pogovarjali s Trinkovimi domačimi.

Naslednje jutro sva spremljala monsinjorja do cerkve, da bi mu ministrirala pri maši. Tista pot mi je ostala neizbrisno v spominu.

Jutranje sonce nas je pozdravilo, ko smo stopali po kamniti stezi nad vasjo. Trinko se je od časa do časa ustavil, dvignil palico in nama kazal zdaj na desno zdaj na levo: »Glejta! Tam v daljavi je Sveta gora, božja pot goriških Slovencev, tu bliže pa je Stara gora, naša božja pot. Bolj na levo vidimo marijacejsko božjo pot, kamor radi romajo naši Benečani. Pod nami je Sovodenjska dolina, ki se konča pri Ažli. Tu nad nami pa je naš očak Matajur. Le poglejta ga, kako mogočno se dviga nad vsemi temi dolinami in griči. Pod vrhom med drevjem je vas Matajur, naša najvišja vas.«

Z radovednimi očmi sva sledila njegovi palici, ki se je obračala kot smerni kazalec.

Čeprav sva nekaj teh krajev že poznala, se nama je po njegovi razlagi zdelo vse novo.

»Poglejta te njivice,« je nadaljeval, »vse je lepo obdelano. Naši ljudje trpijo. Vse morajo znositi na ramenih: seno, pridelke in gnoj. Stari ljubijo to zemljo, mlajši pa odhajajo v tujino. Izgubijo se po Laškem, Francoskem in v Belgiji.« Zamišljeno sva gledala ob stezi in pod njo njivice, ograjene in podprte s kamenjem.

»Tudi trto gojijo naši ljudje, čeprav smo visoko. Najbolj znana kapljica pri nas je cividin. Ni močna, v poletnih mesecih, ob košnji pa le ugasi žejo našim ljudem.« Ob hišah in ob njivicah sva videla latnike in lepe grozde na njih. Nisem se čudil, da je tolikokrat ponovil besedo »naši ljudje«. Razumel sem, da jih ljubi, da živi z njimi in jim povsod želi pomagati.

Počasi smo stopali proti cerkvi.

Lepe, košate lipe jo obkrožajo z zelenim okvirom.

Po stopnicah smo se povzpeli do obzidja. Tam se je Trinko ustavil. Pogledal je na levo proti pokopališču in se odkril. S tiho molitvijo je pozdravil svoje rajnike. Pozneje sem prebiral večkrat njegove poezije in sem bolje razumel njegove verze:

*Strt, pobit, nemiren
iščem si pokoja,
in med tihe grobe
pot me vodi moja ...*

*Tiho, ranjki! Srečni,
ki vam je zakrila
trudno truplo ozka
tajnostna gomila!*

*Oh, kako vse mirno
tu je med grobovi! ...*

Večkrat je v tej samoti našel svoj srčni mir in se pogovarjal s pokojnimi o krivicah in zlobi, ki jo je iz dneva v dan srečaval med živimi.

Cerkev je bila prazna, skoraj zapuščena. Naši koraki so odmevali pod stropom. Trinko je pokleknil pred tabernakelj in molil. Srečanje z Bogom. V njegovem

pokleku je bila utelešena ponižnost in živa vera. Pisatelj, pesnik, muzik, filozof, znanstvenik, slikar – kleči pred svojim Velikim učiteljem – Kristusom. Prihajal je k studentu resnice in pravice.

Pri sveti maši so njegove velike roke dvigale hostijo in kelih. Na pateno je polagal prošnje in skrbi svojih sobratov-mučencev, v kelih pa so kapljale solze bridkosti in trpljenja vseh stiskanih in razžaljenih njegove Benečije.

Pred sabo sem videl vzor duhovnika, ki stopa k oltarju kot srednik med Bogom in ljudmi in se kljub svojemu poslanstvu in nadarjenosti čuti majhnega in ponižnega.

Njegova resnost in zbranost sta se globoko vtisnili v mojo dušo.

Po maši smo še kramljali pred cerkvijo. Pokazal nama je pot proti Mašerom in Matajurju in se prisrčno poslovil od naju z željo, da se spet srečamo.

Povzpela sva se na Matajur, od koder sva še enkrat pregledala Beneško Slovenijo od Kolovrata do Čedadu in od Mije do Vidma. Nato sva se spustila v Soško dolino in se vrnila proti domu.

Doma sem vzel v roke Trinkove pesmi in bral:

*Bog in domovina!
Evo luči prave
v tej dolini solzni
teme in zmešnjave!
Kadar čas napoči,
domu kri rdečo,
dušo dam gorečo.*

Razumel sem njegovo geslo. Čutil sem srčne utripe njegovega srca, njegovo ljubezen do Boga in domovine. Svoji domovini, svoji domači zemlji je podaril svoje srce, svojo kri. Zato jo je tako ljubil. Vsako leto se je ves srečen vračal v njeno naročje.

*Iz človeške družbe,
družbe mi dosadne,
čestokrat zatekam
v gaje se ti hladne.*

*Takrat mir, tolažba
v srce mi zaveje;
lice se razjasni,
duša se zasmee.*

Vedno se je s težkim srcem vračal v mesto in pozdravljal svoj rodni kraj:

*Z Bogom gora, z Bogom
lepe, cvetne trate,
ki spomine v srcu
vzbujate mi zlate!*

*Daleč moram, daleč
kakor ptič jeseni,
ko čez morje žene
sever ga ledeni.*

Nikoli se ni sramoval svojih hribov in svojega kmečkega pokolenja. Čeprav je živel leta in leta v mestu in je postal slaven s svojimi spisi in svojimi nastopi, ni nikdar pozabil svoje domače, preproste in revne zemlje. Prav to in tako je hotel opevati v svojih verzih:

*Kje si zemlja rodna,
zemlja bedna, mala,
ki jo milost božja
meni v last je dala? ...*

*Kakršna si koli,
moja si do kraja,
dokler se s telesom
duša moja spaja.*

V naravi si je izpraševal vest. Njegovi spisi in prevodi nam pričajo, da je bil marljiv in delaven. Dobro je izkoristil čas v svoji celici v videmskem semenišču in doma v Trčmunu. Vsem se je razdajal, nam Slovencem in sosednim Italija-

nom. Sosedom je s pisano in govorjeno besedo želel prikazati kulturo slovan-
skih narodov. Prevajal je naše in ruske pisatelje. Kljub vsem naporom in vest-
nemu delu, se mu nekega dne zazdi, da so njegovi dnevi prazni:

*Oh, ti slap grmeči!
Niso vodi tvoji
slični brezkoristni
prazni dnevi moji?*

Narava mu je pa še drugače govorila. Z bistrim očesom je opazoval vse njene
spremembe. Gledal je, kako so se kopičili oblaki na Matajurju, kako so švigale
strele, prisluhnil je gromu in vetru in vse te občutke prelil v verze:

*... Glej oblak ogromni.
Razpenjajoč nad jasno se obzorje,
nebo zagrinja kot mrtvaški prt.
Čez plan in gore mrak peruti črne
prostira brzo, in od vseh strani
ozračje temno mraz strupen prešinja.
In glej, plamteč od vzhoda na zahod
zasveti blisek se. Takoj preplašen
umolkne pevčji glasni zbor; plahò
spusti se v beg skokonoga srna,
vztrepeče zajec, v goščo se potisne,
prestrašena v brlog se skrije zver.*

Narava mu je vedno pela svojo skrivnostno pesem, ki se je v njegovi duši spre-
minjala v doživetja, občutke, mir in notranjo srečo. Poznal je vse gobe. Rad je
nabiral jurčke in lisičke in jih nosil nečakinji, da mu je pripravila večerjo. Poz-
nal je vse ptice svoje okolice, ves zamaknjen je poslušal njih petje in stopal na-
tihce po gozdu, da bi jih ne motil. Med koreninami dreves ali pod grmi je našel
dišeče ciklame in jih z vsem spoštovanjem prinesel v svojo sobo, da je tudi tam
imel košček narave.

Vsi sprehodi okrog Trčmunskega griča so bili zanj ena sama pesem hvaležnosti

Stvarniku, ki ga je poklical v ta kraj, da je mogel uživati vse te lepote.
Vsaka pomlad je prinesla njegovemu srcu novo prerojenje:

*Listja pa in cvetja
v njem cvete množina,
a na vsakem čitām:
Bog in domovina!*

Vedno se vrača in ponavlja ta vodilni motiv njegovih srčnih utripov in pesniškega navdahnjenja. Domovina – poosebljena v domači zemlji in Bog – Stvarnik vseh teh lepot.

Tudi v trenutkih, ko je bruhal gnev in prekletstvo na izdajalce naroda, ko je vse vrelo v njem, je v naravi našel mir in uteho:

*Tebe pač ne črtim,
lepa mi narava!
Kadar vre mi srce
in gori mi glava ...*

*Tebe jaz ne črtim,
zemlja slikovita;
čudesna si, krasna,
slavna, ponosita.*

In v takih trenutkih se mu je zdelo, da je preslaboten, da bi mogel opevati vso lepoto stvarstva:

*Kdo šumeča morja,
divje, krasne gore,
jezera in reke
prehvaliti more?*

Zato prosi nebeškega Očeta, da bi bil rešen zemeljskega gorja, krivic in nasilja:

*Ti, ki si postavil
v solzno nas dolino,
potujoče v srečno,
daljno domovino.
O, smiluj se vendar
rev vpijočih k tebi,
daj jim brzo večni
uživat mir na nebi.*

Trinkov koledar za prestopno leto 1968, str. 35-50

DR. MARJAN ZDRAVLJIČ

JOŽE ŠUŠMELJ

Letos mineva 25 let od smrti dr. Marjana Zdravljica¹ (Mario Sdraulig), zavednega beneškega Slovenca in zasluži si, da se ga v Trinkovem koledarju spomnimo in ga predstavimo zlasti mlajšim bralcem. Rodil se je 27. februarja 1917 v Klodiču, v družini, v kateri je bilo 15 otrok, izmed teh je pet umrlo že v zgodnji mladosti. Italijansko osnovno šolo je obiskoval v Klodiču. Po končani osnovni šoli leta 1928 je dva razreda slovenske gimnazije obiskoval v Gorici, nato v Čedadu, Vidmu in Pordenonu, kjer je leta 1937 maturiral. Ni bil iz revne družine, saj so doma imeli trgovino, gostilno in pekarno, kar je omogočilo staršem, da so ga dali študirat, kar si je v tistem času lahko privoščila le redka beneška družina. Študij medicine je začel v Padovi in nadaljeval v Bologni. Ob študiju se je ukvarjal tudi z nogometom. Najprej je igral za videmski klub Udinese, nato pa je kot profesionallec igral pri nogometnem klubu Bologna. Bil je zelo dober nogometaš, saj je leta 1939 igral tudi v študentski državni reprezentanci na svetovnem prvenstvu na Dunaju. Leta 1941 je bil mobiliziran v italijansko vojsko v sanitetno službo. Po italijanski okupaciji Ljubljanske pokrajine je bil premeščen v italijansko vojaško bolnišnico v Ljubljani. Tu je tudi spoznal narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda in z njim simpatiziral. Jeseni 1942 se je ponovno vrnil v Bologno, kjer je nadaljeval študij medicine do septembra 1943. Kot zaveden Slovenec je čutil fašistično narodnostno zatiranje. Ob kapitulaciji Italije se je vrnil domov in navezal stike s partizanskim gibanjem. Bil je med navdušenci in organizatorji prvih partizanskih skupin na območju Klodiča – Sv. Lenarta [Podutane]. Okrog sebe je pričel zbirati somišljenike in tako je nastala skupina okrog 30 moških, ki so jo imenovali »klodiška četa«, bolj znana je kot »beneška četa«. V četi je bil komisar, opravljal pa je tudi naloge zdravnika.

Četa se je največ zadrževala v občini Grmek in vzdrževala stike s partizanskimi enotami na Kobariškem. Pripadniki te čete so po vaseh agitirali za vstop v partizansko vojsko, zbirali hrano in razlagali ljudem pomembnost boja proti naci-fašizmu. Bili so med prvimi organizatorji upora v Benečiji in idejo upora širili tudi med Furlane. Po več bojih z Nemci je četa v začetku novembra 1943 razpadla in dr. Zdravljč se je skupaj še z nekaterimi borci vključil v 2. Soško brigado. Kasneje je bil organiziran Briško-beneški odred in dr. Zdravljč je postal načelnik sanitete v tem odredu. Bil je odličen organizator in znal je s svojo neposrednostjo pritegniti ljudi in njihovo zaupanje, zato ga je julija 1944 odred ponovno poslal v Benečijo z nalogo, da zbere prostovoljce za ustanovitev Beneškega bataljona. Njegov soborec Franc Črnugelj je zapisal: »Tisti čas je Marjan hodil od vasi do vasi, z vsakim človekom je dobil nekaj skupnega za razgovor. Sorojakom je prepričljivo razlagal, da se moramo organizirati, če hočemo doseči svobodo, socialno pravičnost in premagati mizerijo. Boj moramo voditi skupaj z zavezniki in skupaj s slovenskimi partizani. Vedno je poudarjal, da mora v narodnoosvobodilnem boju njegovo ljudstvo dobiti vse pravice, svobodo in enakopravnost z drugimi narodi. Menil je, da se mora odpraviti podcenjevalni odnos in ravnanje z neitalijani v Beneški Sloveniji, Reziji in Kanalski dolini kot drugorazrednimi ljudmi. V tem je dejansko izgoreval. Te njegove poglede je podprla slovenska duhovščina v Benečiji, na čelu z monsignorjem profesorjem Ivanom Trinkom. Nekateri od njih so stopili v partizanske vrste, na primer Avguštin Černetič, ki je postal celo verski referent 9. korpusa.«²

Beneški partizanski bataljon je bil ustanovljen avgusta 1944 in je bil vključen v Briško – beneški odred. Konec novembra 1944 je dr. Zdravljč napredoval v politkomisarja Operativnega štaba za zahodno Primorsko, ki je imel štiri bataljone, od katerih je Beneški bataljon deloval v Beneški Sloveniji. To dolžnost je opravljal vse do konca vojne. Bil je tudi član Pokrajinskega narodno-osvobodilnega odbora za Primorsko (PNOO). V novembru 1944 se je v partizanih poročil z partizanko Ido Mattiussi, Furlanko iz Vidma, ljubeznijo iz študentskih let v Vidmu.

Beneški bataljon se je v sodelovanju z italijanskimi partizani – garibaldinci uspešno bojeval proti Nemcem in kozakom in svojo bojno pot zaključil maja 1945 v Čedadu. Dr. Zdravljč je s svojo enoto prvi vkorakal v osvobojeni Čedad ter navezal stike z anglo-ameriškimi zavezniki.

Po končani vojni je bil kot oficir razporejen v Odred jugoslovanske armade, ki je ostal v Opatjem selu, takratni coni A, ki so jo upravljali zavezniki. Od tu je skupaj s soborcem z dovoljenjem in dokumenti zavezniških oblasti odšel domov na dopust. Domači ozopovci so ju pri lokalni vojaški oblasti obtožili kot vohuna in obtožbo predali guvernerju angleške vojaške oblasti v Čedadu. V začetku avgusta 1945 so ju aretirali in zaprli. Zaprt je bil v Čedadu in Tolmezzu (Tolmeču). Soborec je pobegnil iz zapora, sam pa tega ni hotel storiti, saj se ni čutil krivega. Po posredovanju maršala Tita pri vrhovnem poveljstvu zavezniških sil za Sredozemlje so ga 18. novembra 1945 izročili predstavnikom jugoslovanske vojske. Dr. Zdravljč je tako končal vojaško kariero in odšel skupaj z družino v Ljubljano nadaljevat študij medicine. 25. maja 1945 se je namreč zakoncema Zdravljč rodil sin Edvard, ki je nekaj časa živel z njima v Ljubljani, potem pa sta ga zaradi takratnih težavnih razmer odpeljala k noni v Videm. Na medicinski fakulteti v Ljubljani je dr. Zdravljč 2. decembra 1950 diplomiral in nato na Univerzi v Beogradu opravil specializacijo za otroškega zdravnika.

Do konca leta 1956 je služboval na pediatrični kliniki bolnišnice v Ljubljani in nato se je z ženo Ido preselil v Šempeter pri Gorici. Zaposlil se je v Splošni bolnišnici in postal predstojnik pediatričnega oddelka. Leto kasneje je bil imenovan za primarija. Veliko truda je s svojimi sodelavci vložil tudi v organizacijo otroškega zdravstvenega varstva na Goriškem, ki so ga dvignili na vrhunski nivo, in v organizacijo sodobnega pediatričnega oddelka v takratni novi bolnišnici. Bil je v slovenskem merilu velik strokovnjak v pediatrični stroki in za svoje delo je dobil številna priznanja in državna odlikovanja. V bolnišnici je delal vse do upokojitve leta 1984. Po hudi bolezni se je 10. aprila leta 1987 končala njegova življenjska pot. V zahvalo za njegovo plemenito delo so mu borci Briško-beneškega odreda leta 2005 v parku Splošne bolnišnice »Dr. Franca Derganca« v Šempetru pri Gorici postavili spominsko ploščo.

V času službovanja v šempetrski bolnišnici so v Italiji pripravljali sodni proces proti njemu in tovarišem, slovenskim partizanom v Benečiji, kar je dr. Zdravljč psihološko obremenjevalo. Namen tega procesa je bil obsoditi partizane, ki so se skupaj z zavezniki borili proti nacizmu in fašizmu, kot izdajalce italijanskega naroda.

Razmere, v katerih je delovala Beneška četa, so bile zelo zapletene.³ Ob slovenskih partizanskih enotah so v Slovenski Benečiji delovale tudi garibaldinske

partizanske enote in jeseni 1944 so se pojavile tudi italijanske partizanske formacije, imenovane Osoppo. Te so bile osnovane predvsem kot protiutež slovenskim partizanom in garibaldincem. Njihov cilj je bil tudi onemogočiti razvoj slovenskega partizanskega gibanja in braniti vzhodne meje Italije. Veliko ozopovcev in bivših fašistov se je po končani vojni vključilo v tajno organizacijo Gladio, ki je bila pod okriljem italijanske vlade in je razpolagala s tajnimi skladišči orožja. Njena naloga je bila vohunjenje, v primeru vdora sovjetskih sil pa gverilsko delovanje v zaledju. Tisti, ki so se med slovenskimi Benečani opredeljevali za Slovence, so bili njihovi sovražniki, označevali so jih za »slavokomuniste«, »titovce«, »slavofile« in bili so podvrženi zasledovanju in preganjanju. Organizacija Gladio je tajno nadzorovala, zasledovala in vodila kartoteke ljudi, ki bi bili lahko sumljivi in nevarni ter nad njimi izvajala preventivno in represivno dejavnost. V to skupino so spadali tudi bivši partizani, pripadniki Beneške čete, pa tudi garibaldinci in zavedni slovenski duhovniki. To je bilo tudi politično ozadje sodnega procesa proti 59 pripadnikom Beneške čete. Dokazni material so italijanske oblasti zbirale kar deset let in avgusta 1955 so vložile obtožnico. Za kraj procesa so določili Firenze. Proces se je pričel 10. decembra 1958 v navzočnosti enajstih obtožencev, ostali so se v glavnem umaknili v Slovenijo. Očitani so jim vrsto kaznivih dejanj. Glavna pa je bila obtožba, da so podpirali jugoslovanske težnje po aneksiji italijanskih območij vse do Tilmenta in njihovo borbo na strani jugoslovanskih partizanov. Obtožili so jih veleizdaje. Javni tožilec je za glavna obtoženca, dr. Marjana Zdravljicha in njegovega soborca Jožka Ošnjaka, zahteval najvišjo kazen 24 let zapor. Na osnovi dekreta predsednika italijanske republike z dne 11. julija 1959, ki je prinesel amnestijo za vsa politična kazniva dejanja, storjena od 25. julija 1943 do 18. junija 1948, je sodišče v Firencah, ki je najbrž čakalo na dekret predsednika republike, 14. julija 1959 izdalo sodbo. Za nekatera očitana kazniva dejanja je obtožence oprostilo, za druge pa ugotovilo, da ni osnove za sojenje.⁴ Vendar je dr. Zdravljich šele leta 1970 dobil dovoljenje za vstop v Italijo.

V družini so vedno govorili italijansko in slovensko. Rad je bral, hodil v planine in na lov. Hči Oriana je tako opisala svojega očeta: »Bil je humanist, čudovit mož, oče, nono, prijatelj in zdravnik, ki je opravljal svoj poklic z velikim zadovoljstvom. Večkrat je rekel, da bi se še enkrat odločil za isti poklic, ker ga le to veseli. Rad je prisluhnil ljudem, posebno pa tistim, ki so potrebovali zdravniško

in moralno pomoč. In zelo rad je imel otroke. Poudarjal pa je tudi to, da bi se šel ravno tako še enkrat borit za svobodo in socialne pravice svojega naroda, za beneško ljudstvo.»⁵

Z lepimi poetičnimi besedami ga je opisal Viljem Černo: »Čutil je, da so Slovenci v Videmski pokrajini zreli za srečo, za narodne zahteve. Mislil je, da so vsi ljudje enako vredni in dragi, da moramo vsi ohraniti lastne obraze, se zavdati svoje poti. Začel je na novo orati ledino doma in žlahtnega izročila. Spet je izkopaval slovenstvo, zasidrano v teh tleh, po teh poljih, ker je želel, da Slovenci obstanemo. Označil je pot, ki teži k napredku, ki pelje k zvestobi domačim koreninam.«⁶

1 Primorski slovenski biografski leksikon, 17. snopič, Gorica 1991, str. 331-332.

2 Franc Črnugelj, Čas življenja z Marjanom, v: Dr. Marjan Zdravljčič – sin beneške Slovenije, Nova Gorica 2005, str. 22.

3 Dokumentirano opisuje dejavnost Gladia v Benečiji knjiga NAZ Mračna leta Benečije, Dejavnost tajnih organizacij v vzhodni Furlaniji, Cankarjeva založba Ljubljana, 1998

4 Nevenka Troha, Proces proti beneški četi, v: Dr. Marjan Zdravljčič – sin Beneške Slovenije, Nova Gorica 2005, str. 25.

5 Oriana Zdravljčič Kozem, Naš oče Marjan Zdravljčič, v: Dr. Marjan Zdravljčič – sin Beneške Slovenije, Nova Gorica 2005, str. 16.

6 Viljem Černo, V spomin na dr. Marjana Zdravljčiča, v: Dr. Marjan Zdravljčič – sin Beneške Slovenije, Nova Gorica 2005, str. 31.

PETSTO GRABELJ ZA KOLO

ANTONIETTA SPIZZO

Tarčmun je vasica v Nadiških dolinah ob vznožju Matajurja, vpeta je v grič, zagozden v sotočje Aborne in Reke. Ob jasnem vremenu je pogled z vasi proti Čedadu in nižini enkratni. Žal jo danes malokdo pozna, pred kakimi tridesetimi leti pa je bilo vse drugače: v vasi je tedaj bogato uspevala obrt izdelovanja lesenih grabelj.

V Tarčmun pridemo iz Sovodnje po široki cesti, ki se dviga na Matajur, in jo zapustimo šele na oširku pri Vrtači, ko zavijemo v levo. Že po nekaj kilometrih prispemo na mali vaški trg: gručaste hiše se stiskajo druga k drugi, povsod cvečijo pelargonije in lilije, skladovnice drv so pripravljene za zimo ... nič ne daje misliti, da je vas skoraj popolnoma razseljena in da v njej le trideset prebivalcev še "vztraja" v gorenjem (op.ur. nazivajo ga tudi Golobi) in dolnjem Tarčmunu.

Tam srečam v toplem junijskem jutru, dan po velikem prazniku sv. Ivana, ki je zavetnik vasi, Antonia Trinca (letnik 1925), ki mu pravijo Tona Piernu. Za pogovor z mano se je predčasno vrnil s polja, kjer je kosil travo, kljub svojim ne več rosnim letom. Želim, da bi mi pripovedoval o življenju na vasi in o svojem bratu Valentinu – Tinu (1922-1990) fotografu, ki so mu v vasi pravkar odprli krasno razstavo. Na visokem in mišičastem stricu Toni izdajajo njegova leta samo beli lasje. Govori umirjeno in prijazno, tako da je sogovorniku pogovor prijeten že od prvega trenutka. "Rodil sem se tukaj, sredi vasi; lahko vam povem to, kar vem in vse, kar sem doživel od štiridesetih let dalje. Takrat nas je bilo v vasi 210 in vsi smo bili kmetje. Naš glavni vir so bili predvsem kostanji, ki smo jih uživali, pa tudi izmenjavali za koruzo. Imeli smo trte, pšenico, krompir, ve-

liko sadja in zlasti jabolka sorte sevka. Še danes bi, prav kot nekoč, lahko pridelovali jabolka, če bi jih le kdo še sadil. Tarčmun je imel še pravo posebnost: v vsaki družini je bil obrtnik, izdelovalec grabij – lesenih grabelj. Izdelovali so jih na tisoče." Tona vprašam, koliko časa že obstaja taka dejavnost. "Oh, to je staro, zelo staro opravilo, obstaja že nekaj sto let in je obvarovalo vas pred popolno razselitvijo. Iz ostalih vasi so vsi zbežali v svet, tu pa so mnogi ostali vse do sedemdesetih let."

Tona vstane in me popelje v sobico, kjer hrani svoje orodje: "Grablje smo izdelovali serijsko: najprej smo posekali debla, nato smo jih razsekali s sekiro, za tem smo jih razžagali – vse seveda ročno, grobe dele smo izgotovili s posebnim orodjem *babo* in *škofo*. To sta bila stola, na katera je bil pričvrščen primež – premikal si ga s pomočjo pedala. Obrtnik sede na stol okobal, z nogo pritiska na pedal in stisne v primež kos lesa, ki ga mora obdelati. *Babo* smo uporabljali za izdelovanje ročajev, *škofo* pa za čeljusti. Za čeljusti je bil najboljši les orehovina, čeprav so zanje uporabljali tudi druge vrste lesa. Ročaj je bil navadno iz leske, zobe pa, ki so morali biti trdi kot železo, so izdelovali iz drena.

Tona Trinco izdeluje grablje (foto: Antonietta Spizzo)

Ženske so se povsem posvečale delu na polju, moški pa so predvsem izdelovali grablje, kar se tiče polja, pa so le okopavali in oskrbovali trte. Toda pri obrti so sodelovali vsi: ženske so skrbele za končno obdelavo, otroci pa so pripravljali zobe za grabeljne čeljusti. Vsaka družina je izdelala od 1000 do 1500 grabelj letno. Posamezne sestavne dele so pripravljali pozimi, spomladi od maja do junija pa so jih sestavljali. Ob petkih, ko je bil dan 'velikih premikov', so tako pripravljene lesene grablje nosili na ramenih do Jeronišča, prvega zaselka, do katerega je bila speljana cesta in od koder je odpeljal tovornjak v Čedad. Kdor je imel kolo, je grablje vozil v Čedad sam. Prodajali so jih pri Hudičevem mostu, kjer je še danes postavljena stojnica za prodajo košar.

Izdelovali smo dve vrsti grabelj: normalnega in tistega z ročajem v obliki vilic. V Furlaniji so bile, za razliko od Dolin, zaželenne velike, pravzaprav zelo velike grablje."

Rada bi razumela, koliko so bile vredne take lesene grablje. Tona se nasmeje, ko se spomni: "Leta 1942 sem bil star 18 let in sem na vsak način hotel kupiti kolo; tako sem začel izdelovati čeljusti, ki so bile takrat vredne po 2 liri vsaka. Kolo pa je stalo takrat 1150 lir! Kar izračunajte, koliko čeljusti sem moral izdelati! Pa še ni bilo dovolj denarja za kolo; tako mi je stric Ivan daroval 150 lir! Novo kolo sem nosil na ramenih vse do vasi, da bi ga vsem pokazal, saj takrat mi še nismo imeli ceste, dobili smo jo šele leta 1958!"

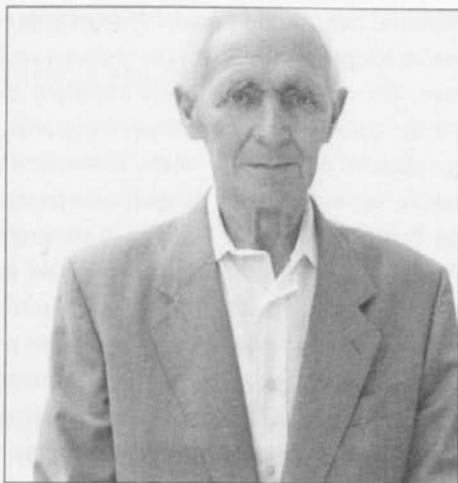
Sprehodiva se do vzpetinice, na kateri stoji cerkev. Tona, ki je tudi cerkovnik, tišči v roki veliki cerkveni ključ. Zidovje so prostovoljci pred kratkim očistili od večnega zelenja in sedaj se cerkev mogočno dviga kot nekakšen branik, trdnjava, ki jo obkrožajo stoletne lipe in velikanski divji kostanj. Na grebenu vidim ljudi, ki spuščajo šotor, v katerem so bila dan prej praznovanja. Zraven še leži pepel, ki je ostal za *kriesom*, velikim spravnim ognjem sv. Ivana, starodavnim običajem iz Dolin, ki so ga pred nedavnim znova oživili. Spustiva se po stopnišču, okrašenem s cvetjem, v gorenji Tarčmun, greva mimo velike zbledele pobožne freske, ki jo je izdelal Jacun Pitôr, in prideva do belega župnišča, kjer vse diši po čistoči in barvi.

Prav tam je Študijski center Nediža v sodelovanju z občino Sovodnja odprl razstavo, posvečeno Tinu Piernuvemu, ki na novo prikazuje fotografije z razstav, prirejenih leta 2003 in 2005 v Beneški galeriji v Špetru.

Tona je ponosen na svojega brata Valentina: "Bil je kmet, kot vsi ostali, pa tudi

Tin Piernu: Tona Trinco (1958)

Luca Laureati: Tona Trinco (2005)

mizar, zidar, električar in fotograf ... Vendar se on ničesar ni lotil površno, nasprotno – vse je izdeloval na popoln način. Bil je le tri leta starejši od mene. Stric Ivan mu je daroval fotografski aparat, ker je vedel za njegovo strast. Tin je poznal fotografa Braidottija v Čedadu in Pignata v Vidmu; oba sta mu dajala veliko nasvetov in sploh nista bila ljubosumna na svoje poklicne tajne.”

Tinov arhiv, ki ga hrani njegov mlajši sin Fabio, – ta še živi v Tarčmunu – obsega tisoč fotografskih plošč z obrazi žensk, moških in otrok in s prizori iz življenja po vojni vse do sedemdesetih let. Pohvalno so si prizadevali zanje in jih v celoti rešili člani Študijskega centra Nediža, predvsem Alvaro Petricig in Graziano Podrecca. Tako lahko občudujemo portrete, ki jih istočasno dojemamo kot družboslovni dokument in izvirno interpretacijo obrazov, gibov in drž. Kažejo se nam podobe vasi, prizori dela in različnih generacij, ki so se zbrale pred objektivom. Med najlepšimi je slika deklice, ki stiska v naročje zajčka: na svetlih laseh je postrani posajena pentlja, na oblekici so izvezeni bojevití vojščaki! Nekaj je podob smrti, pogreb novorojenčka in pogreb odrasle osebe. Izrazita in izredna skupinska slika vaščanov v snegu, ki je leta 1952 zapadel v veliki količini, je bila leta 2005 razstavljena v Kraljevi palači v Milanu, na razstavi, posvečeni petdesetim letom prejšnjega stoletja.

Skrbniki razstave mi povedo: "Material smo odkrili skoraj po naključju. Osebni način fotografiranja, ki je tako značilen za Tina, se nam je vtisnil močno v spomin. Tin je bil skupnosti zelo naklonjen človek. Za ljudi se je razdal na vse možne načine; če so potrebovali fotografijo, so ga prišli klicat na polje ali pa so ga obiskali po nedeljski maši. Oveko večil je vsak trenutek na povsem izviren način, kakršnega drugi fotografi niso poznali, saj so ob potikanju po Dolinah in po Karniji izdelovali le folklorne in oleografske (banalne) slike. Sposobnost Tina Piernuvega ujeti človekovo bistvo v neki posebni trenutek pa ovrednotijo prav njegovi portreti s svojim kodificiranim načinom izražanja."

Kaj je botrovalo temu, da ste obe razstavi preselili sem? "Fotograf Luca Laureati, ki je poskrbel za digitalizacijo plošč in za tisk že za prvi dve razstavi, si je že pred časom zamislil nekakšno 'tretjo možnost' in prišel (leta 2005) fotografirat tukajšnje ljudi 50 let kasneje. Praznovanje sv. Ivana je bila prava priložnost za to in vaščani iz tega okolja so po razumljivem začetnem obotavljanju navdušeno sprejeli zamisel in so sodelovali tako, da so dovolili svoje fotografiranje vse do mraka. Luca Laureati je vsakogar posnel trikrat: prvi plan, srednji plan in ameriški tričetrtinski plan na belem ozadju. Razstava pa je uresničila še dva namena: Tin Piernu se je z njo vrnil v svojo vas in v pravo hišo, ne v neko hladno umetnostno galerijo, kamor bi njegovih sovaščanov nikoli ne zanesla pot. Njegove fotografije na novo spodbujajo dialog z ljudmi, ki si jih pridejo ogledat, in z njihov pomočjo lahko tudi ostali identificiramo vse tiste anonimne obraze. Prenosu razstave v Tarčmun je botrovala želja, da bi osebam na slikah dali imena, saj na fotografskih ploščah ni bilo nobenih oznak."

V te besede se vmeša Tona: "Jaz poznam vendar vse! – in jih začne naštevati ter jih kaže z velikim ključem, ki ga še tišči v pesti – In tu, kjer vidimo mojega brata, kaj menite, kdo je posnel to sliko? Se razume, to sem bil jaz!"

Škrat, 07-08/2007 (Prevod v slovenščino: Jelka Cvelbar)

SPOMIN NA RICCARDA TOFFOLETTIJA

ŠTUDIJSKI CENTER NEDIŽA

Konec oktobra je umrl Riccardo Toffoletti, fotograf in nekonformističen intelektualec, mednarodno znan, ker je v 70. letih odkril Tino Modotti, predvsem pa prijatelj, ki je bil v svojem življenju vedno dosleden, poln navdušenja in zelo človeški.

Rodil se je v Vidnu, kjer je od leta 1964 razpolagal s svojim ateljejem in kjer je poučeval v umetniški šoli, po poreklu je bil iz Čente, njegova družina je bila družina umetnikov, fotografov in umetniških mizarjev.

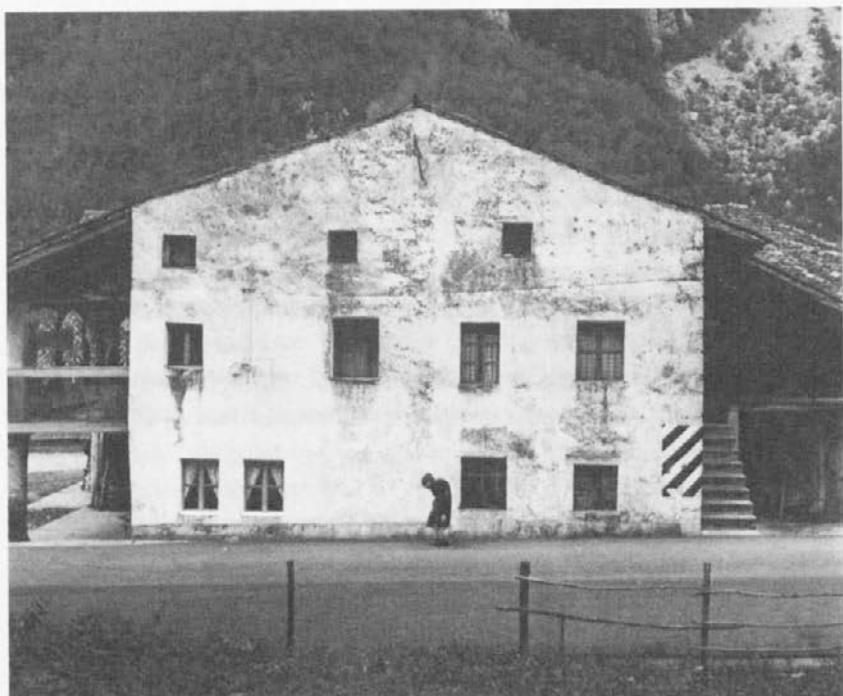
Sodeloval je z raznimi slovenskimi društvi; izdelal je fotografije za oddelek, ki ga je uredil arhitekt Valentino Simonitti v okviru dokumentarne razstave *Slovinci tam za goro* (Cankarjev dom, Ljubljana), na kateri je bila leta 1986 prvič organsko predstavljena slovenski javnosti slovenska narodnostna skupnost iz videnske pokrajine. Istega leta je tudi prispeval k pripravi *Fotoalbum degli emigranti della Benecia* (Fotoalbum izseljencev iz Benečije) na pobudo Fotografske skupine Rečan.

Leta 2006 smo ga ob trideseti obletnici potresa iz leta 1976 kot Študijski center Nediža prosili, da bi predstavil fotografsko razstavo Paola Petriciga v Beneški galeriji in da bi se poklonil spominu pokojnega fotografa. Nismo ga povabili samo zaradi tega, ker je bil Riccardo fotograf, temveč predvsem zato, ker sta se s Paolom dobro poznala, pa čeprav se nista veliko srečevala. Medsebojno sta se zelo cenila, prevsem odkar je konec 60. let Toffoletti začel fotografirati Nediške doline, ki so bile prepuščene samim sebi, politiki so jih prezirali, »skrivnostne« nacionalistične in fašistoidne sile pa so želele preprečiti njihov družbeni, gospodarski in kulturni razvoj.

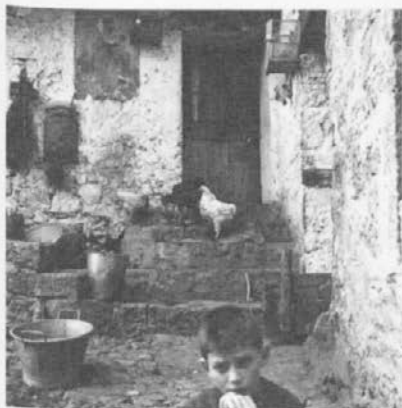
Toffolettijeva reportaža o Dolinah, predvsem pa njegova prva razstava v Vidnu

leta 1968 nista bili le pomemben trenutek v okviru njegovega fotografskega in političnega delovanja, temveč predvsem temeljna podlaga za razprave intelektualcev, ki so si v tistih časih postavljali vprašanja o takratnem in bodočem stanju Beneške Slovenije.

O tem pričajo članki, ki so se takrat objavljali v lokalnem in tudi drugem tisku. Članki so pogosto polemični, »vprašanje Nediških dolin« je takrat postalo vroča aktualna tema. Zgovorna so tudi pisma, ki jih je Toffoletti takrat prejel od prebivalcev Dolin in celo od nekaterih župnikov (pisali so njemu, ki je bil nasprotnik cerkvenih ustanov in je to tudi javno proglašal!). V pismih so mu izrekli spoštovanje in se mu zahvaljevali, ker je končno razgrnil tančico nad dramatično situacijo, ki jo je dotlej prikival prostaški populizem politikov na oblasti, ki so raje širili idealizirane podobe o nespremenljivem »mirno podvrženem« kmečkem svetu.

Štupca (1968)

Dario Maškoviču, Marsin (1968)

Viglac Mariančin, Trušnje (1968)

Tiste razstave v Vidnu se je pozneje pogosto spominjal tudi Paolo Petricig v svojih besedilih o povojni zgodovini v Nediških dolinah (tudi v delu *Valli del Natisone-Nediške doline*, ki so ga leta 2000 pripravile občine Nediških dolin in ga je založila Zadruga Lipa). Razstavo v skopih obrisih omenja tudi v svoji beležnici za leto 2000, kjer povzema glavne trenutke svojega osebnega in kulturnega življenja (otročstvo v Tarpeču, politični aktivizem v Komunistični stranki Italije, obdobje MCE – Gibanja za sodelovanje na vzgojnem področju, ustanovitve Študijskega centra Nediža, dvojezična šola v Špetru itd.). Med najbolj znanimi in »samoumevnimi« dogodki za tiste, ki so bili seznanjeni z njegovimi številnimi dejavnostmi, Petricig navaja tudi Toffolettijevo razstavo iz leta 1968: lahko sklepamo, da je bila zanj ta razstava ključni preobrat pri ozaveščanju javnosti o dramatičnih razmerah, na katere so končno opozorile tiste gole fotografije, ki so prvič prikazale pravi obraz Nediških dolin brez olepšav. Teh razmer se je bilo treba nujno lotiti na vseh ravneh in brez vsakršnega obotavljanja.

Leta 2007 smo se odločili, da bomo z razstavo *Znotraj vasi* na novo prikazali fotografsko reportažo iz leta 1968. Toffoletti, ki se ni rad oziral nazaj v preteklost in se je raje posvečal sedanjosti in prihodnosti, je priznal, da je razstava smiselna, ko je ugotovil, v kolikšni meri je njegovo 40 let staro delo še vedno aktualno in koristno za razmišljanje o današnjih socialnih problemih.

O tem se je še toliko bolj prepričal z razstavo v Čedadu, ki jo je sam označil kot »majhen sociološki dogodek«: obiskalo jo je namreč veliko prebivalcev Nediških

dolin, ki so na fotografijah prepoznali sebe ali pa svoje prijatelje in sorodnike; s podobami, ki so se vračale iz preteklosti, so se tako sprožila razmišljanja o najbolj perečih problemih naših krajev, ki so še zelo daleč od rešitev.

Toda izreden lik Tine Modotti, ki jo je v 70. letih odkril prav Riccardo Toffoletti, je nekoliko »zameglil« njegovo vrednost kot fotografa in tudi možnost, da bi se v celoti posvetil promociji svojega dela. Več desetletij se je namreč prizadeval za ovrednotenje osebnega in umetniškega življenja Modottijeve. O nji je pisal knjige, postavljал razstave, organiziral posvete in celo ustanovil in vodil odbor, ki je poimenovan po tej veliki fotografinji in revolucionarki videnskega poklada.

Vse se je začelo leta 1971, ko je Toffoletti prejel od Vittoria Vidalijsa drobno publikacijo, ki je izšla leta 1942 v Mehiki, nekaj mesecev po smrti Tine Modotti. Darilo se je izkazalo za zelo dragoceno in je sprožilo številne razstave, študije in odkrivanje te umetnice. V odboru, ki mu je predsedoval Riccardo, so se odločili, da bodo ovrednotili lik te sporne ženske, fotografije in aktivistke tudi v njenih rojstnih krajih, kjer niso vedeli za pomen njenega dela.

Z razmišljanjem in fotografskim delom Riccarda Toffolettija se lahko najbolje seznanimo s pomočjo kulturne revije *Perimmagine, periodico di informazione culturale*, ki jo je sam urejal in ki se je razpošiljala tudi po nekonvencionalnih kanalih »vsem, ki jih zanimajo naše teme in naše izrazne namere«. Revija se je pošiljala po pošti vpisanim na seznam, ki se je stalno ažuriral in je pokrival vse italijanske dežele.

Težko nam je povzeti prijateljske odnose s Toffolettijem, ki se niso omejevali zgolj na skupna prizadevanja in sodelovanje pri delu. Z Riccardom smo si bili blizu, z njim smo preživeli tudi veliko zabavnih in družabnih trenutkov.

Res je, da je bilo včasih z Riccardom težko shajati zaradi njegovega posebnega značaja, bil je vročkrven in zanemarljiv (večkrat se je s kom tako sprl, da ga potem ni več niti pozdravil), vendar tu se želimo spomniti predvsem njegovega lepega smeha, saj je Riccardo ljubil življenje.

»Gospa v črnem plašču« (kot jo je on sam rad imenoval, čeprav je večkrat uporabljal manj poetične in bolj barvite izraze) nam je pobrala človeka, ki je bil za nas vse kulturni in človeški vzor, bil je naš bojevit prijatelj, ki smo mu za vse hvaležni in ki ga bomo s časom vse bolj pogrešali.

SPOMINI NA ZLATKA SMREKARJA IN RAZMIŠLJANJA O NJEM

MARJETA MANFREDA VAKAR

Težko mi je pisati o Zlatku. Poznala sem ga le skozi svoje oči in srce. Še sebe ne poznam, kako bi njega. Tolažim se, da je tako z nami vsemi. Zato vem, da bodo te besede o njem pristranske in vem, da bi kdo drug o njem napisal druge stvari. Gledamo isti svet, a vidimo ga različno. Hodimo po isti poti, a nekdo se zagleda v krošnjo drevesa ob poti in nebo, drugega pritegne glasba iz bližnjega lokala, tretji se zastrmi v lep avto na parkirišču ... Zato se čez čas spominjamo različnih stvari. In ker je tako, si že vnaprej oproščam za to, kar bom o njem napisala in za to, česar ne bom.

Zlatko ni veliko govoril o sebi, čeprav je veliko govoril. Prav zaradi zgovornosti, dobre volje in silne energije, ki jo je širil iz sebe, si je pridobil veliko znancev. A poznal ga ni nihče. Zato nam je njegova nenadna smrt še danes uganka. Upam, da bom našla pravi odnos in način zanj v teh besedah.

Rodil se je 25. marca 1965 leta zvečer v jeseniški porodnišnici mami Mileni Smrekar, rojeni Melan iz Kobarida ter očetu Andreju Smrekarju s Kneže v Baški grapi. Ko sem ga pri njegovi sestri Barbari v Bovcu zagledala na fotografiji, še ne petletnega, kako izteguje ročice v svet z neko zanj značilno nežno čutnostjo, kot bi ga želel objeti in spet na drugi fotografiji, med mamo in teto, široko nasmejanega in iskrečih oči, sem osupla v njem prepoznala Zlatka, ki je že takrat, kot mali otrok s svojo silno energijo in prešernim veseljem in humorjem polnil ljudi v svoji bližini. Izraz v očeh, na obrazu njegove mame in tete, mi je to povedal. In pred leti sem se tudi zavedla, ko je na koncertu, po njegovem žvižgu, množica na bovškem trgu kar vzvalovala, da gre njegov glas do *konca vesolja*.

Kot otrok je bil zelo navezan na svojo nono Karlinco iz Kobarida, pri kateri se je

pogosto mudil. Dejal mi je, da ga je vsega naučila ona. Imela pa sta tudi skrivnost. Samo onadva sta vedela, da obiskuje verouk. Pri njej se je učil iz katekizma in delal domače naloge. V Jugoslaviji je bilo pač tako. Ni bilo zaželeno, da bi otroci staršev komunistov hodili v cerkev. Lahko bi imeli težave. Ne vem, kako mu je bilo živeti s to skrivnostjo. Bil je še otrok. Seveda so starši izvedeli za to, vendar že potem, ko je prejel sveto obhajilo. Niso bili zelo hudi. Tudi z nonotom, ki je bil mesar, je preživel veliko časa. Pogosto sta zahajala h Kotlarju. Ure in ure jih je opazoval, stare Kobaridce, pri kartanju.

Navajen je bil samotnega raziskovanja svoje okolice, imel je čisto svoje intimne kotičke v naravi, ki jih ni želel deliti s komer si bodi. Še posebej sta mu bila ljuba Škratova skala in Slap Kozjak. Kar je imel rad, je v sebi hranil kot svetinjo. Samo trije smo bili lahko z njim tam. Žal je kasneje tudi zaradi nerodnosti in trmoglavosti izgubil prav tisto, kar je imel najraje. Pa vendar je znal človeku *zlesti pod kožo*. Imel je neko posebno in dragoceno lastnost, zmoget je prefinjeno začutiti in razumeti človeka. Čeprav je bil vedno rad v središču pozornosti in je izgledalo, kot da smo vsi mi drugi tam le zaradi njega, sem potem iz pogovora z njim spoznala, kako zelo se je sposoben vživeti v drugega človeka in razumeti njegova dejanja. Tudi mene. Če sem iskrena: je edini človek v mojem življenju do zdaj, ki je v dalj časa trajajočem bližnjem odnosu *znal z mano*, ne da bi se mu uprla. Tako zelo je znal človeka opogumiti, s svojim spoštljivim odnosom do tega, kar počne, do pisanja, muziciranja, slikanja ..., mu dati vero vase, da je dober, da je vrhunski! V človeku je videl potencial in ta potencial je tako zelo cenil, da ga je v svoji silni in dobrohotni želji po njegovi realizaciji že kar videl pred seboj. Roko na srce, veliko stvari je videl v boljši luči, kot so trenutno bile. Danes vem, da je s svojim navdušenjem in zanosom dal mnogim upanje in vero vase. Danes vem, da je imel prav. Znal je z ljudmi. Imel je neko posebno strast in sposobnost. Pri vsakem je znal *pritisnit na ta prav gumb*, da je izzval reakcijo, ki jo je želel.

Rad je gledal stvari iz različnih zornih kotov. Ni mu bilo nerodno vstati sredi koncerta in odkorakati iz prostora. Sprva sem se zgražala in me je bilo sram. Potem pa sem ga začenjala bolje razumevati. Želel je slišati razliko, kako se sliši zunaj, kako se vidi zunaj, kako in s kje pride nekaj bolje do izraza ... »Veš, tukaj se je veliko bolje slišalo«, mi je včasih zaupal. Morda bi pa res lahko bil režiser. To si je želel, vendar so mu strast do poezije in nastopanja in

razburkana čustva (tudi) v obdobju odraščanja onemogočala, da bi se umiril in se zbral ter se naučil tisto *presneto* matematiko. Ni zaključil drugega letnika. Odšel je v vojsko. V Beograd. Kot Titov gardist. Morda mu je športna kariera, že od osnovne šole naprej je kolesaril in tekmoval za kobariško društvo Soča, tudi pomagala odpreti ta vrata. Morda so bila po sredi tudi VIP (veze in poznanstva), za katera je tudi kasneje globoko v sebi čutil, da jih je kdaj koristno uporabiti. Ni mu bilo nerodno, bil je kar ponosen na to, če mu je uspelo.

V poseben zvezek je vestno beležil vsako kolesarsko tekmo: datum, kraj, rezultat in prav tako lično je sestavil kazalo za svoje pesmi: naslov, stran v zvezku in starost, ko jo je napisal. Po eni strani je imel izrazito potrebo po redu, preglednosti in kontroli, po drugi strani pa ravno tako izrazito potrebo po spontanosti, velikokrat tudi impulzivnosti (vendar globoko v sebi še vedno nadzorovani). Tako kot je nekoč na poti iz Bovca pozno zvečer pred semaforjem z rdečo lučjo iznenada pritisnil na plin in speljal, je morda iz iste potrebe, notranje nuje odstranil vejico in piko iz svoje pesmi. Morda je bil v sebi ujetnik reda in pravil in je zato tako zelo potreboval nekaj, s čimer se je lahko osvobajal notranjega pritiska.

Čeprav je živel življenje, kot ga živi večina: družina, služba, krediti, hiša, avto in je živel po nenapisanih družbenih normah svoje sredine, je bil otrok v njemu zelo, zelo drugačen! Bil je uporen, trmast, želel se je igrati, se preizkušati, raziskovati in se potrjevati na neobičajen način. Nekoč sva bila povabljeni v staro Gorico, da bi brala svojo poezijo v tamkajšnjem lokalu ... Vse je potekalo po predvidevanjih, ljudje obrnjeni proti nastopajočim, poslušanje, ploskanje ... Potem pa je nenadoma završalo. Kot bi bil sredi desanta, se je nenadoma pojavil Zlatko, za šankom, nabit z energijo in s papirji v rokah; iz zasede nas je *napadel* s svojimi verzii in mi smo za hip obstali odprtih ust ... Dokler se nismo glasno zasmejali. V Medani, na literarnem maratonu prireditve Dnevi poezije in vina, si je nastavil staro budilko, ki naj bi po desetih minutah branja *zaropotala*. No, nekaj se je zaskočilo in ni, ampak *štos* je bil pa vseeno. Ko sem bila z njim, sem samo jadrala na krilih njegove energije in volje. In – čeprav nimam v sebi te želje in bi se mi tudi primerno ne zdelo – če bi on šel do papeža, bi najbrž šla z njim.

Zelo je užival v družbi ljudi, ki nekaj pomenijo. Morda je globoko v sebi čutil praznino, vse neizkoriščene in nerazvite potenciale, morda je celo čutil, da je

prepozno, morda se je zavedal, da ob naporni službi, delu na kmetiji nima veliko časa ... Pa vendar se je z neko trmo, ihto želel prebiti naprej. Tako je užival v tem, tako je njegova osebnica želela napredovati, se razvijati, malce okorna še, a tako polna upanja in zanosa. »Ej, stari, končno sem spet pršu na svoje!« je v Zvončku zagotavljal svojemu prijatelju Duletu.

Še bolj kot v Posočju, je bil Zlatko sprejet v Benečiji. Naklonjenost je bila pač obojestranska. Živel je v obeh svetovih, na obeh straneh Kolovrata. Po eni se je peljal v službo v Benečijo, po drugi se vračal domov na Livške Ravne. Čutil in razumel je ljudi, na katerih pokrajino je tako rad gledal. Razumel je stisko in frustracije Slovencev v okolju, ki je (bilo) slovenstvu nenaklonjeno. Kar nekaj let po tem, ko je že *padla* meja, mi je srečen vzdikljal: »Kako so se razcveteli! Končno lahko dihaajo! Vedno bolj se odpirajo, sicer še previdno, ampak vedno bolj.« Potegnili ga je zraven. V Čadrgu je na srečanju literatov amaterjev Posočja in Benečije navezal stik z Marino in v naslednjih mesecih je bil reden nenapovedan gost na Inštitutu za slovensko kulturo. Pojavil se je, prinesel svežino in smeh, zmotil utečeno delo, Marino že v kaj pregovoril in odvihral naprej ... Tako se je začelo. To pesniško prebujenje in zanos v njem je morda zanihalo z narodnostnim navdušenjem in kulturnim vrenjem v Benečiji. Kmalu smo »Gregorčiču« v Kobaridu na dan pomladi in poezije izročili šopek zvončkov, *plavk* in trobentic, kmalu smo spet skupaj brali pesmi v Trenti, na Volarjih in Zagraju ... Kmalu je na Liesah bral svojo Luno plavo, na Kal o Kekku, ki pravi ..., na Livku smo lani šele ustanovili Kulturno društvo PoBeRe, Zlatka pa že ni več. Komaj lani smo bili z njim na Livku, a mi je kot bi minilo desetletje, toliko se je spremenilo. Res je, kar je o njem napisal Miha Obit: *»Poznam res malo ljudi, ki v naših krajih, na našem območju "PoBeRe", so znali in znajo združevati druge ljudi, ljudi, ki imajo različne izkušnje, vidike, starosti. Zlatko je bil (je) eden od redkih, ki so znali to narediti, imel je tisto življenjsko in pesniško moč, ki jo imajo samo radodarne in polne življenja ljudi.«*

Naj ostane tako.

11.05.09

ZLATKO SMREKAR

11.05.09 11.05.09

To kar je	Ciò che è
v nas	in noi
je v nas.	è in noi.
In je veliko	E vale molto
več vredno	di piu
kot svet,	del mondo
ki se vrti	che gira
okoli nas.	intorno a noi.
Lahko se	Il mondo
vrtijo	la terra
svet	e la luna
zemlja	possono
in luna ...	girare.
To kar je	Ciò che è
v nas	in noi
nas lahko	puo farci
zavrti.	girare.
Vrtimo se	Giriamo
počasi!	lentamente!
Uživajmo	Godiamo
vrtnice	dei vortici
časa ...	del tempo...
To mora biti v nas.	Questo deve essere in noi.

JEZIK IN IZROČILO

OBČUTKI

RENATO QUAGLIA

Živa Rožica

Ta-na rodu makoj rod
nina Roža ito roža
zakoj rože ta-na rod
ko to žive wže ulatlo?

Tu-w megli latejo krokavi
od vajih spaduwa listje
ka šče čakaš za oči ugasnut
ka za muknut
za počit?

Ta-na Pragu ti sadiš
gledaš
puješ
šopočaš
ti moja živa Rožica

Ko Alba gre

Zabīti tu-w robu se platejio koranavi
dula ni
ni svizde
da Oke na bi spoznalo

Wsaki trn poraspal veje me
kače so wodo popile
strele buke udarile

Ta-na meji me spustil Čas
počiwała zame ni
strehe z strahon urejane
pot se zgubila tu-w snu

Prastrito sunce sije lije me
bliskavi pralomijani
glawa ma pracipjana
baside me vse zlomijane

A kada ko Alba gre
rōsa kliče Agnjule
pragnata
zapuščena Rožica se mi posmije
spet puje
pleše
spet roža

Sint Ġwanava pot

Tinka
zalena
črnjela nit
Čanin z Marjano považuwa

Kira roka nategnula te?
Kiramu pravice praviš ti?

Spanjavi vetravi
ta-na Wuron se zibajo
čudno piskajo warbino piščalo

Duše te učeranje
nešnje
te zutranje
ta-na niti plese nadiwajo
Sint Ġwanave krize kurjo

Dno za dno spaduwat was vidin
tej svizde te avoštave

Bila Baba ta-na meji sadi
Ognj ta-pod srcon
tu-w peste Rašatō
stopo na wode
prosi sodnji din
nutar w krilu pridno sprawja
zvizde ki spaduwajo

Agnjulčić črni

Agnjulčić črni

ko sunce se uzira tu-w mê duri kjukaš

čis din to rawno trdo pot plateš ti

ta-na mizi kruh diši vino borbota

ko spet sunce si gre spat s two koco me pokriwaš

smiljani snovi zibajo mô nuć

Agnjulčić moj nag nu ves črn

črn te mâ duša

tinak tej mâ luna

nag tej mâ dobruta

Agnjulčić črni

Basida žiwa

snuwan da bajaš me

ko Čanin čis jamo od mê jigle

tiče,

se smije

tej den kozlićac ta nu sě skočiwa

Agnjulčić moj črni!

Sodnji din

Ke mostovi, ke pa woda?
Ta-na juku smih tu-w kriju spet smih
zmučane stope cela pot noruwanje

Suhi potokavi
baside jalave
majane lipe
nage madone

Kača sama se požerja se kaže se brafa
Beč sam se natasawa sam se gniwa
pa awor rize juravina
lasino glavi za obět

Da pošteno bi se zamlelo
žito samo dali mlinarju
orkina muka iz mlina vilaža
orkini kruh pek pačē

Rizbiti zwonavi sē w kriwo Mišo cukajo
makoj za rizganjat
Since mid njimih se pobiwajo:
očarano znananje našaga Niča

Črni ognjovi s neba lijajo
hudi dažnjovi wsē zanašajo
ledne roke kriwa sēmana sijajo

Majane baside zlagane
Gnjzda potlačana
krij maže mire poti hiše vse

Prakleti bodite vi:
na mestu skrbet za moste je rizbiwate.

Pust

Kako to löpo balana!
Citirawci ke baj ste?
Zbudite se žvajeste se
spanje pustu se na pasina

Citira tu-w žrebju obišana
pod kovi arket sbaruwa sne:
vilesta od ise Noće to prwo Albo objejte vi
podarite worce z glawo spletane

Pa či Čas na inja acat
po pustu prow obličilite se
po celi dolini tičite
te najliwče wiže tulite
te živi krst ne bo zaspal

Tu-w snegu citirawci zakopani so:
ta-na Kalvariju

Zapejte pejte na ves glas:
se tupi sneg ta-na Kalvariju
pod to trdo zemjo lédano
duše wže se pridno oblacijo

Wriskajte jujukajte
sami skočiwajo arketavi
ognjewta woda se uzira pod Kalvarijon

Citirawci so wsi se spravili
na wsakin prstu plešajo dujakiči
čis din sunce pragnalo megle vse
ta-na snegu Babac čaka sodnji ognj

Kako to lõpo citira kako to lõpo bunkula
z cveton ta Spanjawa se oblikla wsa
nutar na Las na polatla

Babaca zažgawa ognj
gori Babac nu cel swit
same jiskre Baba cela Vas
den sami gowol juk nu smi

ANA IN NJENI »ZAGOVORI«

MARTA MAZORA

Leto 1906 se bo kmalu poslovilo, kakor mlada Ana, ki v svojo novo skrinjo zlaga balo, katero bodo odpeljali v njen novi dom. Mama jo je molče opazovala, vedela je, da je Ana plaho dekle. Od doma ni bila nikoli, le na sejmu svetega Antona v Kobaridu, kjer je spoznala svojega bodočega moža Valentina. Mama je vedela, da je Ano naučila vsega, kar je dobro za mlado ženo, mater in gospodinjo. V njej je videla poštenost in strah Božji. V svoji vasi Logje je njihova hiša po imenu Tonac, slovela kot poštena kmečka hiša.

Na to je bil ponosen tudi ženin Valentin. Ko so sestavljali ženitno pogodbo, so mladi Ani dodelili k bali kar precejšnjo vsoto kron. Bila je že noč, ko so voli pripeljali naložen voz v Breginj pred njen novi dom.

V sebi je čutila nemir in strah, njen novi dom je bila velika kmetija, s katero se bosta morala z možem za preživetje spopadati v življenju. Toda pomirila jo je misel na mamo, katera jo je naučila dela, ljubezni, potrpljenja in zaupanja v nadnaravno, da bo vse to zmogla.

Ko sta z možem pospravljala pripeljano, je mož opazil med stvarmi čudne vile. Bile so triroge s krajšim lesenim ročajem. Ano je pogledal in jo z nasmeškom vprašal, kam bo pa ta stvar. Ana je molče pogledala moža in vzela vile v roke, povedala je, da jih ji je oče podaril in, da imajo moč nad zlimi silami. Varovale bodo njihov dom. Vile je skrbno zavila v platno in jih potisnila pod skrinjo.

Dnevi so minevali, dela je bilo veliko in domačini so Ano sprejeli medse, in pri-

hajali k njej na dom. Ob hudi nevihti, ko je grmelo in so strele švigale po nebu, je Ana tekla po vile, jih zapičila v gnoj pred hišo s tremi roglji navzgor v nebo, da bi se zle sile (čarovnice) nasadile nanje. Ana je že ostarela še vedno preganjala zle sile v hudi uri.

Njen vnuk se spominja, kako so v hecu spodbujali staro mamo ob nevihti, naj pohiti po vile, da je čarovnice ne bodo prehitele.

Ana, katero so klicali tudi Anica, je s svojimi zagovori ali »pretmi« odganjala tudi razne bolezni in strup po kačjem piku. Domačini so prihajali k njej po pomoč pri neznani bolezni in kačjem piku.

Tega mističnega izročila je Ano naučila njena mama. Zagovor ali preti je uporabljala vse do leta 1950. Hčere so jo prepričevale, naj vendar vsa ta svoja čaranja opusti, saj nimajo v sedanjem času več nobene moči. Hčerka Alojzija je obljubila, da bo to izročilo prenesla na papir.

Koliko demonov so vile odgnale se ne ve, toda v Ancin dom ni nikoli udarila strela. Napisane Preti in ženitna pogodba, kakor tudi vile, se hranijo v vnukovem muzeju.

Pisno izročilo je leta 1932 napisala hči Alojzija Mazora Tonkli, po svoji mami Kracina Ana, rojeni Mazora Tonkli, leta 1884 v vasi Logje pri hiši Tonac.

PRETI

Preti proti modrasjemu piku

*Bog in mati Jezusa
v imenu svetega Jurija,
v imenu svetega Jurija,
v imenu svetega Jurija.*

*Bog in mati Jezusa
jaz tebi strup preganjam
v imenu svete Marjete,
v imenu svete Marjete,
v imenu svete Marjete.*

*Bog in mati Jezusa
Jaz tebi strup preganjam
v imenu svetega Mpaša,
v imenu svetega Mpaša,
v imenu svetega Mpaša.*

*Bod kača al kačon,
al lipara al Liparon.
V ti podobi kakršna bod'!
Ti imaš svoj strup nazaj vzeti,
nimaš teli živini ali telemu človeku nič škodovati!*

*Vselih, ki tisto uro je na svet prišel
bod bel ali bela, črn ali črna,
zelen ali zelena, prižast ali prižasta,
mutast ali mutasta, gluh ali gluha,
nor ali nora, al kocast ali kocasta*

*gad ali gada, v tej podobi kakšno srd ti imaš, svoj strup moraš nazaj vzeti. Vseh,
ki so tisto uro na svet prišli. Tam ki je ena gora, tam na tisti gori je ena skalca.
Pod tisto skalco je en škodljiv črvič, noter je mati Marija, prečista devica in
cela presveta Trojica, in tudi sveti Paš. Tako jaz tebi strup rečem (†) jaz tebi
strup rečem v imenu Boga očeta in Sina in Svetega duha. Ti imaš svoj strup
nazaj vzeti, nimaš tes živini ali človeku nič škodovati, vselih kje si tisto uro na
svet prišel.*

Preti ob raznih bolečinah

Če so preti ali pretice, bodite presekane in (†) temu krščanskemu (†) in birmanskemu nimate nič škodovati, mu imate iti nazaj ali jih je dobil na skalah, na lužah, na poteh, na vetrovih, na vodah, na mačjih ležiščih, na kokošjih ležiščih, na pragu, pod pragom, pod kapom, na 99 straneh, tesne krščanskemu (†) in birmanskemu, nimate nič škodovat, mi imate iti nazaj, presečene bodite – amen (3x).

V letih Anine mladosti so se pogosto dogajale čudne stvari, celo stoletje prej je vikar Oerín javil vizitatorju neko Katarino Čujk iz vasi Logje, ki je zganjala čarovnije in grdo ravnala s sinom.

SE PRAVƏ, KƏ DAN BOT

BRUNA BALLOCH

Se pravə, kə dan bot tje poliete se je odperjalo nebo an usə zluodjə so vesuualə tej uon z dnaa žakja vietar, onj, daž, suhe sajete an toučo, kə je zdrobila njiue, uorte, vənjike an sierak. Rauno poten so blə ospuodjə na usieh ustah, zatuo kə se je šəmolielo, də onə majo dan "čərn libər", etu kə so napi-səne formule mağike, malədicjonə an benedicjonə naposebne.

»Ma je ries, kə ospuodjə majo pərkritə tu sakreštije dan tak libər?« uprašən ospuoda don Giuseppe Dusha.

»Ja, je ries, ma je dan 'Benedizionale', dna 'guida' za usacə fat žeanə: za ušiermat slabo uro, za stortə pritə slabo uro, toučo ... Tə starə jeh so pravələ pouno tlatəh pravəc.«

»Pre Bepi, enje mə muorəš poviedatə, kako teh pravəc od slabe ure.«

»Počaki, ko tə man poviedat ...«

»Ma alore jeh znaš vič ko dno ...?!«

»Posluši ... Se pravə, kə dan človek, leduč nənki tu sakreštije je obriedu tlate libər čərən. A je odpəru an prebrau dno pağino ... Je počeu vietar ulitə, daž padatə tej rakle, rəmietə an strejatə sajete an touča tej jejca padatə: tu dan amən, je use zdrobila. Mož se je ustrašu, je zastopu, kə je on komənu te pandemoni. Je hitu ledat tu libərne te besiede, kə so mole ušiermatə slabo uro. Se je tresu tej šiba obračuč pağine, ma jəh ni mu obriestə. Uos mokər an jezan je udaru nuotər, tu sakreštijo, ospuod od te uasə. Mo je uzeu libər uon z rokah, je naredu tuo, kə je mu za narditə an je ušiermu, je ustau use to slabe.«

»Ah, ma alore ... nənki je ries!«

»Dan druu človek je obriedu simpər te libər pərkrit tu dnən skancelu, tu sakreštije. A je odpəru an se ne vie od kod je pəršla dna rafəka vietra, kə je

rəzprala an nesla to paġino, kə te človek je tu lih prebratə. Še enje, te libər, ma dno paġino utərano ...»

»Zatuo ti ne moreš nəč narditə pruot slabe ure: ni te paġine ...«

»Posluši še tola ... Ne pouno liet nazaj, kər se je napraujala slaba ura, munəh je letu tu turan zuonət dan zuon napuošte, kə je bieu ženən an tə nad njin je mu napišeno 'A fulgora e tempestate libera nos Domine'. Žene tu hišah, kər so čule zuonuč, so hitiele žgatə oličje to ženano te dan na oličienco an rože ženane od sveta Juana an so piele, də Buoh ni oduarje njeh an njeh poje an žəvinno od ne take slabe ure. Kak je dəržu dan križ tu roke, dno karono za rožarjo pietə an je dielu dne križe obərnenə ou oblak pruot. Kak druu človek je mu paj no rənčejo tu roke an je presieku tje u ajar za pretrat slabo uro, də cela ne bo miela kej močə. Zuonə so zuonielə štonano za sponatə tək ni traue an listja use te slabine zatuo, kə turan je bieu pouan judi, kə so potejalə uorčiće tu te okažionə. Munəha ni blo etu, kər je blo družeh judi rat, je bieu tu sakreštije skladat kiek, kə je pustu na pot, prej an prej. Je obriedu te čərn libər. A je odpru dan bot, duarkrat, trikat an usak bot libər mo se je zapəru tu rokah an tianəkada mo je uteku uon z rokah an ta libərna ni bieu dobər a obriestə maj dan človek vič.

Tela so pravəce, ma ou Rəkjuze, se prau nənki ubi noua, ubi surna an dokumentana. Se pravə za dna ospuoda, kə se je klicu Giovanni Battista Ronchi. Se je rodu ou Rəkjuze na 16. setemberja dal 1786. Dou Kurije viedo za vito, smərt an mərakule od njaa žəvlenja, ma ja ne pravən tla, za tuo: muorən jatə, kə je bieu dan kapan prediçador, tako ni mu tej družə ospuodjə parokje ma je hodu tək a so klicale prediçe dielat.

Ou Rəkjuze je bieu se rodu še dan druu ospuod: Rocco Giuseppe an je sərvmu Rəkjuzene deset liet: od 1863 do 1873. Judje so uorilə, də tlate ospuod je mu dan 'pode' naposeban tə na slabo uro. Uoku an uoku Rəkjuza slaba ura je use zdrobila tje po pojə, ma Rəkjuško poje je blo obranjeno kər ospuod je bieu tu uas ol tu nja teritoriju: tela omeno je mu naš pre Rocco. Veškul a je trašferu tje u Nieme, ma Rəkjuženə sə niso molə dat paža tako so metal iskre za a mietə spe nazaj. Se so zbralə an so šlə dou h veškulu pravət njeh ražon: an je ġovalə. Pre Rocco Giuseppe se je uornu tu Rəkjuz an je stau fin kə je uməru z njemə:

je bieu njuh 'parafulmine'. Təkej more intereš od reči! Od tlata ospuoda so pravələ nenuadne rečə. Je bieu te, kə je vieru, an te, kə se je smejau za njin.

»A so klicalə na senjan ol tje u Orčan ol tje u Orsarijo, enje se ne naordan vič, – mə pravə don Dush –, ma mo so napravələ dan tranel tezej, kə niso vierualə na njaa pode: a sponatə uon z njaa konfina!

Ospuod Rocco je sniedu listje, kə a čə sponatə uon z njaa deže. Alore je peju z njin še munəha za se ložjə venestə. Je blo avošta. So šlə zuoda s kareto an s konjan. Pot je bla dan patok an so stal douo časa za pritə, tək a so klical. Je blo liepo, jasno, tako se so z uojo pejalə.

Zjutra na senjan je bla sveta maša solena, velika an liepa prediča, piesme te luojši an molitue uselih. Za mašo je bla še južəna solena z usiem ospuodamə, kə so pəršlə na senjan. Ospuod Rəkjuskə ni peju munəha z njin tu salo, etu kə je blo napraujeno za jestə, ma mo je napravu zuna dno dobro južəno zatuo kə muneh je muoru biet də səntənele toune, tu orade.

Ospuod Rocco mo je kuazu, ni dərži liepo očə odprte ou oblak; mo je zavərtu, də a ni pride klicatə rauno, kə bo vidu to pərvo malico s ten krajan od Rəkjuza. Sonce avošta peče, ma se še rado skrije tə za male an se, od orkuote močne, napravə slaba ura.

Munəh je mu dno južəno za tri pred njin an dobro vino an kompanija tudi toune ni bla slaba. Pročesja z bando an s sveto Marijo je bla ložəna o treh. Munəh je kapu, kə kak je tu rado ni se napravə slabo ... alore je merku šnje ubi liepo ou oblak. Tiənəkada, Viği je pərledu tje pruoť Rəkjuzu or za orah, dno malico. Je rauno klicu uon ospuoda, tej kə, kə mo je zavərtu on štes. Se so pomerkalə an se so kapilə: so pustlə use an se so ložlə na pot za damou. So šuorknələ konja ... an via!

Pot je bla doua an ou nebe male se so nakladale an blodile an so ble simpər ubi čərne, strašne. S škorjo so šuorkalə konja za ni leti ubi. So pəršlə tə na konfin Pojane malo malo prej, kə se je usuu daž an touča tej uon z dna žakja.

“Enje son ja tla,” je jau pre Rocco “an mene me muore bouat slaba ura!”

Malo potən use poje je blo potoučeno, nəme Rəkjuskə se je obranu.

Judjə so merkalə milo uon po oknah təh družeh poje uon z njuh konfini an so hualilə njuh ospuoda.

Pre Bepi Rocco ni maru hodit uoku ne po nouah ne z uozan an konjan, tako je šu lih malokrat s kacin krajan, tək je muoru an zat on ni tu, zaries, jətə uon s kanonike an uon z njaa konfina pastierska.

Dan dan a so klicalə uselih dou Kurijo, dou Uidan. Se je liepo napravu an je uzeu use previdnostə za kako uro, kə je bieu manjku. Dou Uidne je muoru čakatə a ni veškul sprejeme; an te čas je bieu rat doh ... tako je šlo uon pouno ur an kər se je uornu nazaj je bieu žej popoudan.

Popoudan, tu liete se vičkrat od ice napravə slaba ura: tako se je odilo še te popoudan. Tu malən cajto se je oblak nabulu, tej će je bieu rabjan, je bieu napihnjen an težak tej plomb. Zluodi jə počeu nositə a spaš njaa matə tje po malah s kərjolo tako je ərmielo zlo močno an strašelo judə, kə so blə na diele tje po sonožetah ol tu hišah.

Naš ospuod se je žalvu za tuo, kə se je molo oditə ou Rəkjuze prez njaa. Od delečamə ni mu kuazatə slabe ure za ni re tode, kə ni trave an listja, ou Ćenin. Še tele bot se je obriedu uon z njaa konfinah, deleč ...

Za se uornitə prece damou je naredu use tuo, kə je mu an še vič. Je šu čez dno uas, čez to druo an čez to trečo tej vietar za biet domah prej, kə se usuje daž. Konj je kadu od potu an ospuod z njin. Je mu mokro fin dušico, kər je stopnu tu teritorij Rəkjuškə: an še te bot je ušiermu toučo, vietar, daž tej rակle an use slabine od slabe ure.«

Tlata pravəca nan pravə, koko je težko uzet judan uon z laue, də ospuodjə so mielə dan planet naposeban za vič reči. Se so še balə, də tlato muojč, kə jen so doložlə se obərne, tīənəkada še pruoť njəh. So pensalə, kə ospuod jeh more ženatə ma še maləditə an jen nardit pouno slabaa.

Tako tə star so zavertiuale tən mladən: »Di ospuodu, kar mo re an nahaj a stat, a ne tipi ne malo ne dostə ...!«

Strah, štrafinje ospuojske je zlo star: a se obrenge pər judah, kə so stalə šnje tu jamah, kə se so bal njeh boe an njeh ospuode.

JAKUMČIĆ ANU LISICA

SILVANA PALETTI

Dan din Jakumčić pasel kokuši na trawniko blizo hiše nu gledal, kako oblak pohaja nu pleši ziz vetron tuw jajarjo.

– Oo ... kaki ne lipe reči so! – sam sibè si rekal Jakumčić, – kaki ne lipe igre nebi ma! – nu gledal nu gledal dardo ko sunci šlo za goro nu oblak za to drugo goro.

– Orpo, sa ni vidi nikar vič! – an si rekal sinič – škoda to bilo jitako lopo! –

An se rizgledal po vasi ... Abi kokuši kebej so kokuši?! –

Jakumčić ni vedel koj ričit, počil jiskat, klicat – Kokije, kokije, kokije. – Ni bilo nikerja kukuši. Wse klance, rawnine, poji jiskal pusot, nikerja kukuši nu bila skure nuč. Ke jiskat du ma nalest ka sa ni vidi vič. Ta pod ni mu bašlenon blizo gozda na lisica sita ... lažala, spala. Na čula, da to zaštorwalo na wzdignula wuha na vidi, da gre Jakumčić.

– Oho ... sigur an gre jiskat kokuši ... Heeeheee ... sa ma warwat swo živinico, ti ka ni warji prit, ma jiskat nejzat – na si rakla Lisica nu na si pulizala moštače nu se nasmejnula; na di: – Buongiorno Jakumčić po po kam bej greš ise take ore? –

– Jas, jas gren jiskat kokuši forči ste mi je vidala vi!? – rekal sinič.

– Ne, ne, ja ni si vidala kukuši wokul, izde sodi! Kobej, si zgubil kokuši? – na rišpundala, barala Lisica.

– Jas si je warwal nu kar si se mudil gledat igrice ... ni vin jas, ni jih bilo nikerja, sigur Lisica mi je pajala ... Lisica!! ... Vi ste na Lisica! – rekal Jakumčić.

Lisica ga popoledala na rakla, na di – Ma Jakumčić, ma ... ko rumuniš go ja si na Lisica anu man pa dan lipi rep, ma tej ti vidiš ja niman kukuši! –

– Hehee ... ma babica na di da Lisica je furbasta, zvita, kradi, jii radi kokuši ste sigur mi je snedla vi ko jih ni nikerja! – je rekal sinič.

Lisica wstala na štiri noge, ga potehtala, ga pudignola, ga lopo popoledala anu mu zarehnula – Jakumčič – na rakla Lisica, na di – Jakumčič twa babica na vi sigur karji nih riči ma ... na ni vi, da Lisica nes na ni ji vič kukuši ma ... na pomaga, pomaga judin. Na karji pomaga wsen item ... ka majo trebe, si me kapil! Lisica se zbujšila. Hee ba bili vi judi se zbujšili tej mi Lisice, kako svit ba tel potwat bujši – na di – nu će ti će čon ja ti pomagat jiskat twe kokice ja vin, ja znan, ja zamorin, Heee ... ti ka vi, vi ni stu se bat, ni skarbej Jakumčič moj. Če si ni pomagamo mi, ka simo wsi brawčiči od toga gozda! Na lopo mu rakla Lisica nu na wže si lizala moštače.

– Ma će ste jitako dobra Lisica, će zaprow ste tej vi dite, was prosin pomagajti-me, ko jaz ni vidin, ka je ta terda nuč – ji rekal sinič.

Malu daleč je zakukuriknol dan pitilen, Lisica se stresla nu počala se bavat ka na ga čula wže ta pod zobami. Na bila spe lačna. Na rakla, na di – Jakumčič čujiš da ke so kokuši! Čakajme, čakajme izde! – Na prifuknula skuza gozd nu vidi nu ni vidi na bila spe se nažerla. Wsa zasijana na parnasla dvi kukuše – Na – na di – na Jakumčič wsej ise dvi, ni bilo vič, hee to teško živit tuw guzdu! –
– O boga wan kako man – an ji rekal Jakumčič – kako man was zahwalit, ste bila jitako dobrā bom wan pustil pa te dvi kokici, bužica wan, nimate nikar za jest po guzdu! –

Luna ka bila vidala nu vedela wse na zmagala glawo – Aah – na di – wtrok je li-mer wtrok ma Lisica pridiwa dlako ma ne jimana na sveto.

Jitako pravica je rivana.

SREBRICA ANU PASTIR

IGOR CERNO*

MARIA VIRGINIA MORATTI**

1.

Je biu dan bot, dan mlad nu liep pastir. Je nosóu past ouce na planine okou Mužca. Dan dan, ta na te planinah, je srietou no hći, ki ne ba ries pouno liepa. Na miela no kožo bielo tej mlieko. Pastir u jo kuj vidou ejtu, tej bal na ba paršla von od mahle ali od ničā. Poten, ke u jo vidou, pastir u nie morou već spati do kar, malo dni poten, u jo speka vidou. U se ji parbližou. Oná na mu dala roko, on njeá sarce. So se mieli dičar za cielo vilazem nu lieto.

2.

Ko na učnela jesen, ta liepa hći, ki u resnici na ba na ninfa storjena von z vode, ki na miela ime Srebrica, na kuj zapustila mladaa pastirja, brez neč recé. On u bi tekej ardo žalostan, ki u nie tieu ne jesti ne spati. Takolé, tou malo časa je umar. Muščeni nu nieso morli viervati na tuo, ki to bo točalo.

3.

Še Srebrica ne ba pouno žalostna: to ji se hudo zdielo, ma to bo masa pozno. Takolé na dečidála trasformati mladaa pastirja tou no vodo, ki šinjé nás na zviera malo zgoré od taá kraja, kjer Srebrica nu pastir so se srietli te parvi bot. Pravijo, ke človek, ki u se zmoči s to vodo, u oščepa od usieh boliezni, ki u je imá sarce zuj jubezni.

* besedilo – ** risbe

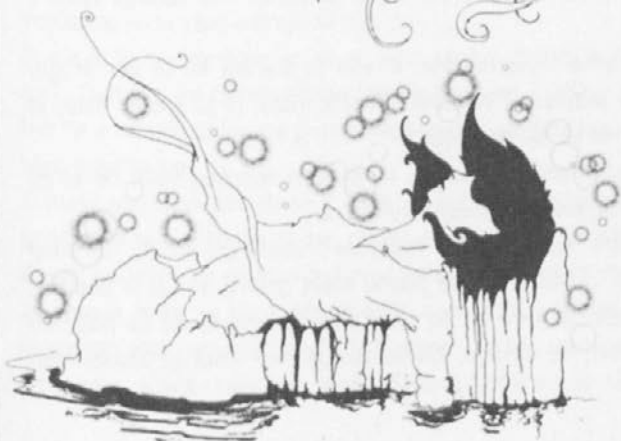

Je biu dan bot, dan mlad nu liep pastir. Je nosóu past ouce na planine okou Mužca. Dan dan, ta na te planinah, je srietou no hči, ki ne ba ries pouno liepa.

Na miela no kožo bielo tej mleko. Pastir u jo kuj vidou ejtu, tej bal na ba paršla von od mahle ali od niča. Poten, ke u jo vidou, pastir u nie morou več spati do kar, malo dni poten, u jo speka vidou. U se ji parbližou. Oná na mu dala roko, on njeá sarce. So se mieli dičar za cielo vilazem nu leto.

Ko na učnela jesen, ta liepa hči, ki u resnici na ba na ninfá storjena von z vode, ki na miela ime Srebrica, na kuj zapustila mladaa pastirja, brez neč rečé. On u bi tekej ardo žalostan, ki u nie tieu ne jesti ne spati. Takolé, tou malo časa je umar. Muščeni nu nieso morli viervati na tuo, ki to bo točalo.

Še Srebrica ne ba pouno žalostna: to ji se hudo zdielo, ma to bo masa pozno.

Takolé na dečidála trasformati mladaa pastirja tou no vodo, ki šinjé nás na zviera malo zgoré od taá kraja, kjer Srebrica nu pastir so se srietli te parvi bot.

Pravijo, ke človek, ki u se zmóčil s to vodo, u oščépa od usieh boliezni, ki u je imá sarce zuj jubezni.

KEREGA JE MIELA ZA OŽENIT ROZALIJA

JOŽICA STRGAR

Punokrat je ratalo, de so me poklical aldje, kar so metal proč reči go miz solar. San bla dobro rada, zak so tele stare reči žegnana uoda za mojo dušico an za našo Lukčevo hišo go na Kombrieškem. Ist an muoj Giovanin (Ivan) imama muzeo od te starih reči an te prve ujske.

... An dan san šla an parnesla damu no škatlo bukvi, slik an pisanih besied tu kuvertah. Na pisma mi niso dala meru: so bla pisana hitro po te parvi uojski ... Ta par tisti hiš so mi jal, de j' bla na teta, k' se j' oženila niekan tje v garmiški kamun an de potle je bla šla cje v Ameriko, se tam oženila an maj vič nie par-šla damu.

Ker je vsa nje žlahta pomarla še pred drugo uojsko so teli te mladi, kar san ušafala tuole pisanje, bli an oni že stari, zgubli kontakt z njo, samuo tala šara, ku so jal, je ostala tu ni pleteni škatli.

Dvie pismi sta mi bli mocnuo par sarcu. Adno je šlo tle miz našega kraja v Ameriko.

Ja, san pozabila, je bla na liepa navada, k' san jo srečala an ta per drugih hišah, de so vse pisma prepisoval tu adne bukvisa, tista, ki so šla an tista, ki so paršla, ku de b' tiel, de se nič ne zgubi.

Tisto pismo, ki je šlo v Ameriko, je pisalo, de j' »On« mocnuo slab, de so ga cabnil cja v šupo, zakí nie biu vic h bednemu nucu.

Rozalija je potle odpisala te parvo, de j' rada, de j' ušafu tak konac, de Buog na placja vsako saboto ... Ma so bli tu pismu nieki dolarij, ki jih je poslala, de plača parjatelca mašo za njim an de mu kupe nou gvant, de na pode ku seromak na te drug sviet, če umarje. An na koncu piše »Naj ga zluodi uza-me!«.

Ma je bluo težkuo zastopit zaki »Naj ga zluodi uzame«, zaki je pošjala sude tu lietah, k' je bla taka mizerja za mu ukupit gvant, duo sta bla, ka sta bla tala dva. An san miela dielo udobit kajšnega še živega, ki bi jo lohno poznu. Potle san ušafala no ženo, ki je bla mocnuo buna, ma glavico an pamet tu nji je bla čista ku uoda ta z zdenca.

»Ja,« j' jala, »poznan an ti povien, ma grih se povie ma za griešnika ne.«

»Prou«, san jala, »poviejte.«

»Je biu,« jala, »lip puob ku smrieka an ona ku na lilja sv. Lojza, sta se miela takuo rada, de sta bla ku zmotjena: ona z ne buoge držine s telega kraja, on ta z ne bogatije ta z Benečije, an tuole na gre ukupe.«

»Ma nuna,« san jala, »ma če sta se miela rada?«

»Oh moja čeča, nie bluo takuo! Seromak s seromakan, bogat z bogatin: takuo je muorlo bit. Tala dva sta misenla, de preobarneta pamet te starem, ma so jo oni njem. Tist dan, kar je puob oči poviedu, de "Ona al pa bedna", je bluo konc. So ga tiel ubit. Je skoču du berin pod čelam, ma so ga rešil. Njo so tisto jutro pelial du Uidan, de zasluže za balo. Je bla rada. Mama je jala, de j' šu ocja se menat z njega tatam an de se pred pustan oženeta, de gresta same du Uidan h družin, kjer bo dielala.

Kar je šla tu štalo pozdravet žvino, je bla ta per jasleh na liepa krava, ki nie bla njuh, maj.

»Ka j' tuole?«

»Ah, nič,« je jala mat, »se j' zgubla, smo jo parvezal, že jo pride gledat tist, ki jo j' zgubu!«

Vse tuole so te stari ustrojil tu dva dni.

Spala je ta par munjah an za no lieto samuo, takuo je misenla, bo šla v Ameriko. Tam jo j' že čakalo pismo, de nie puob se j' oženu cje na no bogato kmetijo tle v Idarski dolin, de j' meu nega puoba an de njega žena čaka v drugo. Je bluo konc sanje.

Ji nieso maj poviedal, de se j' vargu za njo tu rieko, jo nie mu pozabit. Ma, kar je ona "utekla" v Uidan služit, njemu so jal, de j' z družim ...

Z njuh hudobijo so komplil življenje dvieh, ki sta se miela huduo rada.

Je muorla potle na kako vižo zviedet, kuo j' bluo, zak za tiste sude, tekrat, jeh ni pošjala malo, so mu naredli liep pogreb. Je biu sam, otroc po sviete ...

Ma vieš,« je jala, »par liet nazaj so do h žlahti paršli sudi, an njo (pepeu) so

pošjal tu tistem loncu. An dobar mož jo j' an dan zagrebu cja h njemu, takuo ku je zapustila. Sada sta ukupe.»

Kam je su tist garmiški mož se na zastope, keri so bli tisti, ki so izpounil, kar je Rozalija želiela tud ne.

Ma dost liet nazaj san šla na pogreb tistemu možu, ki ga niesan še poznala ne. An dobro čudno! Njega grob je blizu parjatelja, kamar je stresu Rozalijn pepeu. Naj počivajo v miru vsi kupe.

MUOČ LJUBEZNI

CLAUDIA SALAMANT

Sam v avtu. Donas na vozim jaz. Sam brez skrbi. Gledam drevja, ki li-
etajo ku letni časi an njih barve. Gledam upičt oči an slikat čudovit kvadar, ki
nam ga šenka host vsako lieto na jesen.

Uzdignem nomalo glavo v luft an zagledam sakola. Kuo je liep, kuo lepuo pluje
z odpartimi peruoti gor vesoko čez Idarijo pruoť Marij Cel an potle nazaj čez
Idarijo pruoť Bardonan.

Se varti, ku de b' nam teu poviedat, da vse se varti an križa: zemlja, življenje,
ljudje ...

Motor vsega je ljubezen do te prave al do te garde stvari.

Saku je veseu, kar pluje brez skrbi, on ljubi svojo svobodo.

Se zmislim, kuo sam se bala, kar sam bla majhana an z družino smo hodil gle-
dat našo zlahto v Morskije, blizu Kanala.

Oh joj, kuo je bla zapletena nit tele naše žlahte!

Angelina, sestra od mojga nona, se je rodila gor par Salamante (Idarska dolina)
an se je oženila v Morskije. Ona je imiela dvie hčere: Lucijo an Vero.

Vera se je poročila z bratam od moje none takuo, da je kužina an teta od mojga
tat.

Kar smo hodil v Morskije gledat kužino Lucijo, smo šli čez mejo dol čez Pod-
miščk (Valico Ponte Miscecco).

Tata an mama so sediel ta spried, ist an moj brat, ki smo bli otroc, pa ta zad.

Mama je skrivala kafe povserode, zak ga je tiela šenkat sorodnikam.

Parvo smo muorli pokazat dokumente financotu na italijanski strani an potle,
na koncu mosta čez Idarijo, pa miličniku. Mama nam je trucala, da naj mučmo
an da naj gledamo, kam drugam, skuoze okno. Vsi smo se troštal, da nam po-

gleda samuo prepustnico an da nas pusti iti napri brez prašat nič družega. Sarce mi je tuklo mocnuo, sam se odihnili samuo, kar miličnik je pozdravu an avto je šu napri.

Moj strah nje biu nič pruot vsemu tistemu strahu, ki so ga preživieli ljudje na meji.

Teta Vera an barba Vigiut, na primer, so imiel velike težave za se oženit!

Barba Vigiut donas ima šestinosemdeset liet, mu je všeč guorit an pravt an morem reč, da ga pru zvestuo poslušam, kar prave zgodbo od njega ljubezni.

Guori ku de b' se nazaj varnu s cajtam an spet preživeu tiste dneve. Oči se mu blašče, ku fantu, ki je zaljubljen v njega čečo.

V cajtu druge svetovne uofske teta Vera je bla zlo mlada an nje starši so jo pošljal živet ča h stricu, mojmu nonu, par Salamantih. Je pomagala v hiš, v gruntu, v štal, je varvala majhane otroke, je kuhala, prala, šivala.

Tenčas je zapoznala Vigiuta, ki je živeu dol par Bardonih an je nimar hodu h Salamantan gledat sestro, mojo nono.

Je biu visok, madu, imeu je plave oči, biu je nimar nasmejan an zlo aktiven fant.

Ona pa je bla morasta čeča, lepe, ricotaste an duge lase, lepe an globoke oči, liep žuot.

Njih oči so se srečale an dan, kar je prala cunje ta na korite. So se pogledal an *ljubezen se je rodila*.

Vera je bla pod odgovornostjo strica, ki jo ni pustu iti ankamar. Ni mogla iti plesat al hodit z Vigiutam, zak ona je bla premlada an on je bju prebuog.

Vigiut an Vera sta se srečovala poskriuš an ponoc ta uone, ta v štal, ta na korite: an poljubček, no buožanje an *ljubezen je rasla*.

An dan je pisala na teta, ki je živiela v Ameriki, v Chicago, an je "klicala" Vero v Ameriko. Nje starši so mislili, da tista je bla mogla bit te prava pot za njo.

Kar vsi dokumenti so bli parpravjeni, je Vera napravla nje valižco an šla v Viden za iti z vlakom do Genove, odkod bi z ladjo plula v Ameriko.

Tist dan Vigiut ni mogu nič narest, je mislu samuo na njo, je groznuo tarpeu. Je želeu še ankrat jo videt, pozdravit, objet. Je vzeu bičikletu an se je spustu v Viden.

Kar je paršu na postajo je zagledu Vero ta na sred pločnika. Je sediela na valiž an se je jokala.

Tist dan, 14. luja 1948, so bli nardil "attentato a Togliatti". Vse je bluo ustavljeno: vlaki, aereoplani ...

Vera je bla žalostna zak ni viedla, ki narest. Vigiut jo je pobuošcu an jo je pova-bu na kosilo v majhano gostilno. Kar so končal jest, jo je prašu, da naj ostane an da naj ga ožene.

Ona se je nabasala na želiezo bičiklete an on je takuo hitro an mocnuo gonu, da tu an par ur so bli gor par Salamante. Tisto večer je padu močan daž, Vigiut je odparu njega stargano lombreno, je parieu Vero pod pasko an kupe sta šla ča h gaspuodu par Kodarmace za ga poprašat, če jih ožene. On bi jih oženu, pa Ver je manjku an dokument: "Certificato di stato libero".

Miesci an miesci so šli mimo, Vera ni mogla iti čez mejo v Kanal ča h gaspuo-du, da ji podpiše važen dokument.

Sreča, da jim je pomagala na žena gor z Gniduece, ki je poznala gaspuoda v Ka-nale an ji je parnesla tist koščic karte.

Takuo, 11 novembra 1949 teta Vera an barba Vigiut sta se poročila an sta začela skupno življenje. So bli mladi, lepi, zdrav, brez ne palanke!

Tle se začne na druga zgodba.

Besiede od strica Vigiuta imajo an čuden okus donas, ki ljubezenske zgodbe se rodiyo an poderejo tu par dni, kajšankrat tu an par ur.

Če muoč ljubezni genja gnat napri sviet, ki bo z nam?

TONINA AN BEPO

ANDREINA TRUSGNACH

Ta par Uogrinnin gu Velikin Garmike, ku par vsieh družinah od ankrat njega dni, se je rodilo puno otuok. Katina je imiela puoba an čečo s te parvin možan. Kar je umaru, se je nazaj oženila an je imiela še tri čeče. Dvie od telih pa so umarle adna zad za drugo, tka, de kumič so se vracjal damu od pogreba te parve, so dol na Arbidišč srecjal nega vasnjana, ki je šu zuonit Avemarijo pa za te drugo!

Vizja (1882), neviesta od Katine, je imiela pa deset otuok. So bli Tonin, Marjuta, Matilda, Zanet, Bepic, Marija Roza, Mario, Tonina, Marija, Angela. Vizja je bla nosna, kar ji je umarla hci Marija Roza. Imiela je tri lieta. Tuole je ratało na Velik četartak, tka, de ji nieso mogli še zuonit!

Malo cajta potle, na dva junja 1919, ob osmi zvičer, se je rodila Tonina, osmomieščarca. Takuo je bla ničasta, de še ranca Bodgarca, ki je bla namest komare, nie uagala vic ku vic jo parjemat tu pest takuo, de jo j' muorla nje mama očedit. Ovila jo je tu ruto, diela tu škatio od čerieuju od moža an položla vuno predeno od kušaniela oku an oku nje, an usedno je ostalo še pre-stora.

Drug dan, po jutarenc, so jo okarstil doma, zak so se bal, de na bo dobrega. Vsa je bla not tu teli škatio, samuo gobčic an oči so se videle. Atu so jo god-nijel, duo vie, ki dost cajta.

Riezanje

Bepic Ceku, ta z Malega Garmika, je imeu tenčas šestanjst liet an je že hodu v vas cja h Karli. An dan, popudan, je runu riezanje gu skednju. Ta par njin so bli brat Danilo, Miljo Macalotu, Fauštin an Vicenc Koroščovi.

Dol po stazi, po sred vasi Malega Garmika, pred Drejovo hišo, pod Pičulnovo an zad za Cekovin hraman, so parhaja nuna Bodgarjova, te stara stara, an Bepo Uogrinknu s te Velikeya Garmika. So nesli čičico na karst dol na Liesa.

»Buog di srecjo, nuna, ki nesete?« jo je uprašu.

»Nesemo tojo murozo karstit!« mu je odguorila.

»Ben, če bo moja muroza, pa pokazajte mi jo!«

»Se na smie pried, kar pridemo nazaj, ti jo pokažen!«

Po vasi je Bodgarca nosila čečico, kar pa obedan nie videu, jo j' pa ocja nosu.

Bepo se je varnu cju skedinj an vsi so se mu smeja an špodielal, tka, de je jau: »Raj ku bon tuole čaku, raj se na bon ankul ženu! Buog mi na di take nasrecje, de bon muoru glih telo čakati!«

Šle so napri štier lieta, tenčas je biu par sudateh. Kar po dugin cajtu se je parvič varnu damu, je pozdravu vse pa nie vic ku vic lavarju mater, tka, de ga je prašala: »Bepic, ka si jezan?«

»Ne, paš zaki bi imeu?!«

»Al vieš, de imaš še adnega bratra?«

An ries, Rodolfo je miernuo počivu ta za kotan, rojen dvajst liet zad za njin!

V drugo, k' je paršu damu, je šu gu Velik Garmak, pruoť Tilju Nakoncnemu, de puodejo kupe čez Klin dol h Vodopiucu, kjer so imiel bičiklete za se varnit v kažermo du Čedad. Ta pred Uogrinknovo hišo je bla Tonina. Tala mala čičica z no beko je imiela kaman povezan an z no šibo je tel kaman tukla an pravla: »Hii, hii, bušca!« Bepo se je ustavu, jo j' lepua pogledu an se luožu na »atten-ti« zak tu an žlah mu je paršlo vse napri: »Buog me na štrafi!« je pomislu, glih ku štier lieta pried ta za Cekovin hramanan.

Grabiča

Drugikrat, ki se je zmislil na Tonino je blu, kar je imiela nih štiernajst liet an jin je pliel siera Ta Pod Skalo. (Ta Pod Skalo?! Siera? Tu Garmic!?!)

On, ki je vinjike šu špricat, se je umaknu cja za an gareť an jo j' špegu, kuo je bla frišna. Je bla zaries dobra za dielo! Telekrat mu se je bla že nomalo upičla tu sarce, čelih je bla takuo mlada!

Kajšno lieto potle, kar je imiela šestnajst-sedanajst liet je hodila v šuolo, zvičer, gu Platac. An Bepo, se vide, de jo j' že merku, zak no vičer jo je ustavu

ta pred Obličanovo hišo. Na žlah je na šaroko odparu roke pod mantelino an jo prašu: »S' čula, kan hodeš?«

»V šuolo!«

»Paa, ... al je pru al ne, takole, zvičer, hodit cja an san?«

»Ja, de je dobro: sa nas je na puno. An glih kar san se bla pozabila, sada san nazaj ujela!«

Cajt je šu napri. Bepo je imeu malomanj štierdeset liet an gaspodinje te prave, tiste od te parvega snuova, jo nie še bluo ta par Cekovih. Ne, de muroze so mu manjkale ... sa je hodu, še daj na Tarčmun nieko gledat, pa nie biu še obedno vebrau, takuo, de vsi so ga že imiel za cjuka.

Ob praznikah se ga nie vidlo okuole, ne go par Maudarnjake v Platcu, ne ta par Obličanovih, ne ta par Hoščanovih, ne ta par Fuščjovih. On, kar te druž so hodil pit v družbi, je hodu po gruntu, je pregledavu diela, k' so ble buj potriebne za opravn an tiste, k' so ble mogle počakat še nomalo. Takuo, čez tiedan, je kuazu lepuo dielucan an hlapcan, ki narest, za na imiet obedne zamude, de kmetija je šla pametno napri. Bepic je imeu nimar veliko skarb za dielo, za Cekovo družino, k' tenčas je bla štietad zadost velika kmetija. Pogostu so imiel hlapce an vandarje ku Bepo Južulin, Johan, Streuss an Perin Šaluken, k' so dielal za ceringo ... Kajšnemu, ki je biu sam, so poskarbiel an za pogreb.

Kar je bluo narguorš dielo so pa šli prašat še druge dieluce go po vaseh. Adna od narbuojš grabič je bla šigurno Tonina. Vic ku kaka je bla nauošljiva na njo: so ji pravli, de je bla previc nagla an de je skarbiela za dielo ku de b' bla ona gaspodinja! Sa on je hodu, ankrat, dvakrat na tiedan ne štier lieta, če ne vic, špegat, kuo se Tonina obnaša s tistin, ki so hodil opieštat tan tode ...

Čast an dobruoto z vsien an z obednin nič

Štieranštierdesetega lieta ta par Uogrinknih so dacial vino an sevie, kjer je bluo vino so bli puobi, ples an veseje. An puobi so se radi hodil škovetat gvante v nediejo cja h njin, pried ku iti vsi kupe parnogah h maš cja na Liesa.

Tonina je imiela »Čast an dobruoto z vsien an z obednin nič«.

Ušec ji je biu adan, pa odkar jo j' biu bušnu tu usta »na tradiment«, se ji je biu za nimar parsmardeu!

Bepo je biu pa nomalo previc parmaknjen, nie pokazu uon an uon, ka so ble njega misli, an takuo Tonina pru za pru nie viedla po ki hod cja tode! Zvičer

kikrat je sedela s sestran ta na klop gor na pajuole, an vsakoantkaj ji je parleteu kajšan kamančic al pa koščic maute dol po glave.

»Paš ka j' zan muš, tel tle?«

Jo nie brigalo, vic ku vic ... an Bepic je pa muču, tu tami. Ben, za glih jo poviedat, Bepic ji je biu antkaj ušec, zak je biu parjeten an je guoriu po možko, čelih nomalo prestar: sa ona je imiela petandvajst liet on pa dananštierdeset an pu ...

Cajt je šu napri. Kar je Bepo poviedu, tan doma, de bi rad uzeu Tonino, njega mat je bla naspruotna zak Uogrinkni so bli buoz. Ocja pa že lieta, kar je srecju Tonino, ji je pravu: »Deni ga na mest, deni ga na tuo ... Ka na znaš, lohni takuo mu pride voja se ženit!«

Kar pa ji je nji, Tonin, poviedu, de bi jo teu rad oženit »Za Svet Anton, za tojo slavno. Za tojo an mamino« mu je odguorila: »Kuo, se ženit!? Kar bon narlieuš napravljena, se na boš indinju še taku od tojih čerieuju oku mene obrisat!«

Tenčas pa, sa nie bla ku samuo ura an cajt, se je spustu an jo j' objeu an bušnu.

Riepa

An četartak, malo cajta potle, kar je bla riepa zdriela, so jo parpejal dva žakja gor z Guor cju faruž na Liesa an Bepic je šu po njo. Dikla, k' je bla teta od gaspuoda mu jo je pomagala zadiet. Kumič je šu čez prag an urata zaparu, de se nie mu še ganit ... še štipienje narest, ne.

Ne zauoj, ki je bla riepa težka, sa j' biu vic ku vaje na ramanah nosit, pa je ču tu sarc an mocjan glas: »Varni se nazaj an zapiš okliče!«

Je ostu še nomalo pokoncu vas pretresen z žakjan na harbatu an se je obarnu.

Dikla je bla šele gor na štengah: »Ka s' zabu, Bepic, ka s' zabu?«

»Nič! Al je Pre Luigi doma?«

»Ja ... pa na vien, al opraveš kiek z nijn ... tajšan, k' je sadale ...«

Sa so vsi viedli, de vino se mu nie gatilo, posebno kajšinkrat ...

Ku ga j' vidu, mu jau: »Puj tle, Bepic, puj tle. Ki želiš?«

»Ehh, takuo, k' viden ... nič!«

»Puj tle, puj tle. Poviej mi, ki želiš!«

»Bi teu viedet, ka j' trieba za okliče zapisat ...«

Gaspuod se je razveselju an ga je poprašu, kje ima čečo ... an če ona vie ...

Tenčas so bli zažgal dokumente ta na kamune an Bepic se je bau, de na bo

moc se ženit. Pa oni so se bli rodil pod podutansko faro an gaspuod mu je biu obeciu, de vse on oprave.

Mu je tud parporočiu, naj ostane tan doma, zak so bli slavi cajti.

»Tu nediejo vas na bon oklicavu, pujta brez skarbi h maš telo nediejo!«

Tisto vičer je jau Viziji, mater od Tonine: »Toninca naj pride tle, so vsaki sort vietri, ki tle oku parhajajo, ist cien, de bo tle! Vi, če greste dol na targ v Čedad, kupavat sierak, al kupete te domac, al te furešt?«

»Te domac,« mu je odguorila.

»An ist, tle, bi teu vašo Tonino ...« an je poviedu, nji an bratru te stariš, de je biu že zapisu okliče ...

Tonina je bla tu izbi an brat jo j' šu klicat: »Puj san, te prašajo!«

Takuo Bepo ji je poviedu tud nji. »Kuo, si zapisu okliče!? Ka s' nauman!?! Sa s' biu jau, de se bomo ženil za Svet Anton!«

»Če nies rada, pa jutre biež cja h gaspuodu an zbriši jih! Pa se troštan, de ne!« Anta ji je poviedu, kuo je šlo s tisto ... pretežko riepo!

Rinka

Zaden dan novemberja štieranštierdesetega lieta, Bepo je poprašu njega mat, če ima kako zlatinjo za mu dat, za rinke narest. Nie teu imiet špota, de njega žena bo imiela rinko srebarno. On pa jo j' imeu, srebarno, dokjer nieso praznovaval petandvajst liet poroke! Drug dan zjutra je biu že pred dnen ta par Tonin, ji je nesu zlatinjo an stuoru iti v Čedad runat rinke.

Tist dan an Elsa Blecjova je šla v Čedad, pa kupavat koluourat.

Tonina je skrila škatulco z rinkan tu niedra, an nič ji nie poviedla.

Ratalo je, de so se šle an kupe štrojhat. Te parva je bla Tonina: petkrat je tala žena obarnila karte, an petkrat je paršla uon »žemba!«

»Mož je buj star ku vi, pa vas bo imeu puno rad za nimar; njega ocja tud, mat pa ... ne tkaj! Bota imiel puno otruok, pa van an umarjejo ... na stare dni puode buojš. Tel mož ima bratra paražonierja gu Niemčiji pa pride pried on damu ku vi!!! Vi pa, imate no veliko rieč ta par sebe. Takuo majhano, pa bi na moglo bit guorše, od tistega človieka.«

Elsi, ki je bla tenčas muroza od Renza, je jala: »Te bo gledu imiet samuo za norca, na stuoj ga uzet. Je an drug, od buoge, buoge družine, pa s telin boš stala zlo zlo buojš an cja med no lieto se oženeta!«

Je bluo že tamneno, kar parnogah, z žekan mokrin od bruzgalce so paršle go do Hrastovijega. Gor par Sveti Luciji so bli Kozaki an Niemci, ki so strejal.

Perina Garmičanova jih je ustavla ob nuoc, zak je bluo naobarno iti napri. Na pet fureštih jih je bluo tu Garmičanovi hiš!

Je župo kuhala an mož ji je kuazu še pulento zamešat. Kar so jo vekidal, so jo pokril s tavajučmi an še z no škudielo na varh, za de ostane gorka.

Pried ku vičerjat so vsi poklekneni zmolil rožar. Tonina je varvala v naruočju malo Tereso, ki je imiela dvie liet. Se je tiela an ona poklekni, pa nunac ji je jau: »Žihar bod usednjena, ki varješ čičico!«

Elsa že po pot jo je sacjala, de naj ji povie, ka ima ta par sebe, takuo groznega, pa Tonina ji je odguarjala: »Nič nieman, pru nič!«

»Te vso prefifan, dokjer jo na ušafan!«

»San ti jala, de nieman nič!«

Kar so šle spat, pastieja je bla majhana za obadvie, so se muorle stisent an Elsa ji je bla že zatrucala: »Kar boš spala te vso pretipan, dokjer na ušafan, ka imaš ta par sebe!« Pa Tonina je bla skrila rinko, zavito tu facuole, tu moka žek an samuo zjutra jo je nazaj skrila cja h sarc.

Pried ku so paršle v Garmak, ta na Klinu, ku jih je zagledala Nikla Faletova jin je zarjula: »Al vesta, de Rodolf Ceku je paršu damu, Rodolf Ceku je paršu damu!«

Prevelik čudež an groza jih je pretresla, sa ries je bluo ratalo, kar jin je štrojharca prerokovala!

Permanent

Na devet februarja, zadnje lieto druge ujske, Tonina Uogrinkna, je bla zguoda ustala an šla od duoma za narest permanent. Nie imiela še 25 liet an drug dan se je imiela ženit z Bepcjan Cekovin. Pa pried ku prit du Čedad, dol Par Muoste, so bli Kozaki, k' so ustavjal. Brez viedet, ka jo čaka, se je ušafala zaparta tu veliki izbi od te parvega hrama, na čeparno, cja po tin kraj mosta. Med vsien, jih je bluo stuo ujetih, če ne vic.

Poznala je rancega Franca Maudarnjakova gor s Platca, k' je stau blizu urat an Angelino Jakopinovo, k' je miela moža, k' je stau zaries slavo an vsedno jih nie-so pustil napri. Sa se nie vic varnu damu, buožac, an je umaru malo dni potle. Atu notar, teli judje so bli vsi prestrašeni an obupani brez viedet, ki bo z njin.

Adni so molil, adni so jokali, adni so kleli: glih vsake sorte, so bli atu.

Tonina je mučala an molila tu sebe.

Nunac Maudarnjaku se ji je parbližu: »Oh, Toninca, višno, de tel žlah bomo pisol kartolino go z Niemčije an jih bomo prašal, al je bla dobra gubanca! Zak takuo k' viden, se bojin, de na bo obedne poroke, jutre. Pa, gubanco, ki dieš, jo snedo vsedno, pried al potle, če ne rata suha! Kene ti?«

Od osme zjutra je bla zaklojštrana atu notar z vsien te družin. Samuo okuole štierih popudan se je parkazu na prag an Kozak. Je biu an majhan možac, ku ranik Piškul za tega, k' ga je poznu, madu an nomalo gobast.

Za nje je biu podoben zluodju! Vse oči so se obarnile pruot njemu, obedan nie uagu še sapat ... »Duo vie, ki cje od nas, duo vie, ki bo, sadale ... «

Strašnuo na vas glas je preguorui, an smejaui se j', ku te k' vie, de je on tist buj mocjan an te druž nieso še ku sieršče ne!

Ranjik Maudarnjak ga j' dobro zastopu an takuo je vsien poviedu: »Tel človek j' jau, de če je kaka žena, de je imiela otroka manj ku tri dni od tega, jo pustjo damu.«

Sevie, de tuole je biu vetegnu uon Kozak samuo za se špodielat an za stuort obupat šele buj tele buoge judi: jo nie bluo obedne altvane, paš kuo je bla mogla bit! Kozaka tuole tarpinčanje ga j' pru mazalo, se je vidlo! Strepuo se je za-smejau an je šu jezno proč.

Ne dugo potle se je varnu, nimar s tistin strupenin nasmjehan na ust: »Če kajšan se ima ženit jutre, ga pustmo fraj!«

Tonina je bla du koncu med te parvih ujetih. Ta na kamane od šeglarja je daržala maslo, zak ga je rajtala zamenit du Čedade, za kupit čerieuje za žembo. Nič nie bla čula an se nie bla ganila.

Nunac Maudarnjaku pa jo j' poklicu: »Tonina, puj tle« an pruot Kozaku j' jau: »Daj jo tle, tala čeča ima glih jutre za se ženit.«

Kozaku se je nasmieh strašnuo ucjefu na gobcu: mačku je imiela za utec miš an tuolega se nie pru čaku!

Šele donašnji dan, kar nan tolo zgodbo prave, naša mama se zaries strese. Kozak je začeu klet, arjut an skripat zobe, de so se jin vsien dlake uzdigovale tuole čut!

Je biu takuo slavo ostu, slaviš ku de b' ga na moc kajšan oplaterju!

Tonina je naglo dala maslo Tonin Maudarnjakovi, k' je bla tud ona du koncu iz-

be; ji je dala an rinko, zak ji je bla prevelika an jo je bla muorla stuort stisent. Drug dan pa ji jo j' varnila glih tako, k' je bla, zak se nie upala jo nest strojit v Čedad.

Ben, judje nieso uagal glih nič rec grede, k' Tonina se je sfulila med njin an je šla uon, fraj. Čast bod Bogu an Mariji Devic! Pa nie bluo vic cajta an kuraže, an moci an smisla ne, za iti pruot Čedadu, takuo, naglo ku nimar, jo j' začela tuc go pruot dolinam, pa Kozak ji je zarju: »Hej!«

Ona se je ustavla na žlah. Duo vie dost misli tu glave, tu an maglenj. Kar se je obarnila dol pruot je vidla, de se ji je špodielu an runo z rokan prešerne reči. Hitro po pot, se je ustavla samuo gu Gorenji Miers, kjer je nardila parvi, an zadnjikrat nje življenja, »messo in piega«. Kar j' je poviedla, kar se j' je bluo zgodilo, nič ji nie obrajtala an ku de b' na bluo zadost, še kafe ji je skuhala na varh!

Ben, osmo uro zvičer je tuklo tu Lieškin turme, kar le parnogah, z žekan sievie, je paršla gor na Kries. Tel je an prestor med Velicin an Malin Garmike, kjer se vide pru lepuo okuole an okuole, go pruot gorah an daj vie dol, deleč du dolino. Atu, jo j' bla na taka velika grozna rieč zadiela, de se je spustila kleče na tla za zmolit na glas no uro noci. »Buog an Svet križ Božji, varte me od vsieh strahi an od vsieh nasrec na dušic an na teles, de b' paršla zdrava an vesela damu.« Suze so se ji točile brez meru, molitev je ratala jok. Še klečat nie mogla, se nie vic upala, takuo se j' usedenla brez obedne moci an brez vic glasu na marzlo zemjo. Tu tami je čula klicat: »Tonina, Tonina!«

Nje mama, ustrašena an objokana, jo j' gledala an čakala tu tami.

An Bepo z Giovanan je biu šu prašat, trikrat če ne štierkrat, če se je bla varnila damu, pa obedan nie viedu nič od nje že cieu dan! Kar jo j' ušafala, nje mama jo j' pejala damu, pod pasko, ku otroka. Jo j' prašala tuole an te druge, pa Tonina nie imiela še moci za odgvarjat.

Tisto vičer Tonina je šla zadnjo spat v Uogrinkno hišo, grede k' ta na Kraji, du Malin Garmike, pred Cekovo hišo, se je čulo judje veselit, uriskat an piet, zak so napravjal purton.

Žemba

Na deset februarja 1945 na dva para so se ženil ta na Liesah: Bepic Ceku s Tonino Uogrinkno an Arnešto Tonču z Basilio Petruovo.

Par maš je bluo pru malo žlahte, manj ku dvajst vsieh. Za Cekove so bli paršli Dela an Enny do z Mažiniei, Danilo, Rodolfo an Franc Cekovi, brat Tonin Uogrinknu an Vizi Gomatu. Pried pa je gaspuod Pre Luigi Sdraulig oženu Bepcja an Tonino. Glih pudan je zuoniū, de ji je rinko gor nastaknu go do členja, ku k' je bla navada, potle pa Bepo jo j' deu še tuo na mest.

Po maš novič so šli v šakreštijo za oufar pustit an za podpisat, kar je bluo trieba. Zauoj, k' Tonina nie bla šla okličie zapisavat, je muorla an vse dokumente podpisat tist dan, potle k' se je bla že oženila.

Po maš so šli do h Kovačuovin za popit kiek. Angelina je bla spekla biškote an jin jih je bla ponudla.

Gu Plac so strejal za žembe an štierkrat so se pokazal Kozaki gor na Bielo uodo! Takuo, de ranjik Bepo, sin od Angeline, jih je žalostno zagnu damu zauoj, k' se j' bau, de se kiek slavega zgodi.

Zauoj tega v strahu, po dva an dva, za na dat previc tu uoč, so se varnil damu. Tu izbi Cekovega hrama so parpravli južno an atu je bluo vic judi ku tu cierkve, na dvaandvajst, go na dvaantrideset, k' so bli muorli bit. Bepo je pravu, ta za mizo, kuo so ble reči tan na Liesah an ranca Roža Tarbjanova mu j' jala: »Ben, Bepic, tka j' grebla, de te je pargrebla!«

Kajšan dan pried ku se ženit, Tonina, z vicih od njih, je šla z burelo dol do Muosta an potle parnogah v Čedad za kupit na tešero su, tabak an cukar za Uogrinkne an za Cekove, ki nieso smiel iti do uon zauoj Danila, k' je biu partizan. Sa še Uhaca so bli ustavli dvie ure, zak se je klicu an on Trusgnach Giuseppe! Že v Čedade Tonina je ovila okuole pasu tabak za ga skrit, tkaj de se je bluo arzglasil, de »čaka«, de je nosna.

Bepcjo sestra Olga, oženjena dol par Gomateh, kar so jin pastiejo napravial, ga je prašala »Al je ries, de si tu župo padu?«

»Tu koncu škorja pokne!« je on odguoril.

An, ries, Romano se je rodiu deset miescu potle an takuo čast je bla riešena.

IZ DELA

IZ NAŠEGA DELA

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

6.1.2011

Čedad, gledališče Ristori
Dan emigranta

20.1.2011

Špeter, Slovenski kulturni center
predstavitev Trinkovega koledarja in Mlade lipe –
pravce domah narete
nastop učencev Glasbene Matice Špeter

25. – 27.2.2011

Kobarid 2011: Skupni slovenski kulturni prostor
organizacija: Kulturno društvo Stol Breginj,
Občina Kobarid, Fundacija Poti miru v Posočju,
JSKD Ol Tolmin, Inštitut za slovensko kulturo
Špeter

26.2.2011

Kobarid, Dom Andreja Manfrede
predstavitev knjižnih novosti in sodelovanja
Posočja in Benečije preko radijskih valov
nastop harmonikašev Glasbene Matice iz
Špetra

26.3.2011

Dobrovo, Viteška dvorana
... Tam za rečico: Življenje Slovencev
v Videmski pokrajini kot ga vidijo avtorji
Trinkovega koledarja za leto 2011
ter zbirke pravljic Mlada lipa iz Subida
v Terski dolini
organizacija: Občina Brda, Planinsko društvo
Brda
nastop Moškega pevskega zbora Matajur iz
Klenja

29.3.2011

Nova Gorica, Grad Kromberk
Slovenska beseda iz Videmske pokrajine
v Trinkovem koledarju in Mladi lipi
organizacija: Grad Kromberk
nastop moškega zbora Barski oktet

16.4.2011

Breginj, osnovna šola
Skupni kulturni prostor ob Nadiži
predstavitev knjig: Mlada lipa, Kako se je začelo
na Soči leta 1915, Trinkov koledar 2011
nastop učencev PŠ Breginj
organizacija: Kulturno društvo Stol Breginj,
Kulturno društvo Ivan Trinko, Podružnična šola
Breginj

22.4.2011

Koper, Radio Koper
predstavitev zbirke pravljic Mlada lipa – oddaja
v živo
sodelujoči: Bruna Balloch, Danila Zuljan-Kumar,
Lucia Trusgnach

5.5.2011

Trst, Narodni dom
predstavitev knjige Mlada lipa – pravece domah
narete
organizacija: Kulturno društvo Ivan Trinko,
Slavistično društvo Trst – Gorica – Videm,
Narodna in študijska knjižnica

11.6.2011

Kambreško (SLO)
IX. Kulturni dnevi pod Globočakom

predstavitev Trinkovega koledarja
organizacija:
TRD Globočak-Kambreško, občina Kanal ob Soči
sodelovanje: Kulturno društvo Ivan Trinko-Čedad

16.6.2011

Tolminska knjižnica Cirila Kosmača
Glas in barve slovenske besede iz Videmske
pokrajine v publikacijah KD Ivan Trinko iz
Čedad
Trinkov koledar 2011 in Mlada lipa – pravce
domah narete
Nastop Moškega pevskega zbora Matajur
iz Klenja

19.6.2011

XVII mednarodni pohod prijateljstva Čeniebola-
Robidišče-Podbela – IV Memorial Ado Cont
organizacija: društvo Lipa in Združenje Alpincev
iz Čeniebole, Kamp Nadiža iz Podbele,
Fundacija »Poti miru v Posočju«
sodelovanje: Kd Ivan Trinko, SKGZ Čedad
pokroviteljstvo: Občini Fojda in Ahten, Občina
Kobarid, Upravna Enota Tolmin.

10.7.2011

Topolove – Postaja Topolove
predstavitev projekta Koderjana
in knjige Taje Kramberger:
Refugij Tapù. Rifugio Tapù
Sodelovanje: društvo Topolove, Postaja
Topolove

28.7.2011

Čedad, Palača Costantini
Kapljice zgodovine in kulture:
1511: L'uomo e la natura si ribellano
konferenca: Ljudska vstaja joibe grasse leta
1511: vzroki in razplet (Carli Pup), Pustni
četrtek, uvod v evropske vstaje svobodoljubov
(Franco Fornasaro)
glasbeni program: nastop dua Marta Vigna –
Stefano Fornasaro, Harmonikaški ansambel iz
Saint Gilles (Belgija)
fotografska razstava: Potres 1976 v Čedadu in v
Nediških dolinah (arhiv Študijskega centra
Nediža in SOMSI)
organizacija: Družina Giovanni Costantini, KD
Trinko, E.R.A.P.L.E. F.V.G., Univerza za tretjo
obdobje, Slovenci po svetu, S.O.M.S.I.,

Associazione 1511
pokroviteljstvo: Občina Čedad

25.10.2011

Ljubljana, Prešernova dvorana SAZU
predstavitev dveh knjižnih izdaj Slovencev
Videmske pokrajine: Mlada Lipa – pravce domah
narete in Biside ta-na traku – besede in predmeti
naših starih
organizacija: Inštitut za slovenski jezik Frana
Ramovša ZRC SAZU, Kulturno društvo Ivan
Trinko

5. – 27.11.2011

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
projekt: Boris Pahor-Lojze Spacal. Krajine
dvajsetega stoletja
organizacija: Kd Ivan Trinko, Občina Milje,
Občina Koper, Občina Čedad
sodelovanje: Beneška galerija, Inštitut za
slovensko kulturo, Društvo Slovencev miljske
občine Kiljan Ferluga, Slovenska kulturno-
gospodarska zveza, Slovensko stalno gledališče,
Obalna galerija Piran
pokroviteljstvo: Občina Čedad
podpora: Dežela Furlanija Julijska krajina, Zveza
slovenskih kulturnih društev, Finančna družba
KB 1909

5.11.2011

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
otvoritev razstave Boris Pahor-Lojze Spacal.
Krajine dvajsetega stoletja

10.11.2011

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
gledališka igra Nekropola
uvod v gledališki abonma SSG za Benečijo

13.11.2011

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
vođen obisk razstave Boris Pahor-Lojze
Spacal. Krajine dvajsetega stoletja

13.11.2011

recital iz opusa Borisa Pahorja ...Moj tržaški
naslov...
koprodukcija: Občina Milje, Slovensko
stalno gledališče

15. – 30.11.2011

Čedad, Banca di Cividale, osrednji sedež
filatelistična razstava prof. Petra Suhadolca:
Potres! – Od vzrokov do posledic, od reševanja
do obnove, vse ilustrirano s poštno filatelističnim
gradivom

15.11.2011

Čedad, Banca di Cividale, osrednji sedež
uradna predstavitev filatelistične razstave
organizacija: Kd Ivan Trinko, Banca di
Cividale
sodelovanje: Slovenski Filatelistični klub
Lovrenc Košir

18.11.2011

Čedad, gledališče Ristori
koncert Liet international 2011
organizacija čedajskega koncerta: Občina Čedad,
Inštitut za slovensko kulturo, Kulturno društvo
Ivan Trinko

24.11.2011

Čedad, dvorana SOMSI
predavanje prof. Petra Suhadolca:
Zakaj se zemlja trese?
organizacija: Kd Ivan Trinko
sodelovanje: SOMSI, Slovenski Filatelistični klub
Lovrenc Košir

14.12.2011

Špeter, Slovenski kulturni center
poseben večer Film Video Monitor
sodelovanje: Kinoateljje, Inštitut za slovensko
kulturo, Študijski center Nediža

Publikacije:

Refugij Tapù_Rifugio Tapù
(Zbirka Koderjana, V)
Boris Pahor-Lojze Spacal. Krajine dvajsetega
stoletja (katalog razstave)
Trinkov koledar za leto 2012
zbirka poeziji Andreine Trusgnach

MALA APOKALIPSA, SARCE OH HIŠE, STARMİ CAJT

Projekcije filma Alvara Petricig
Sodelovanje: Kinoateljje, Zavod Kinoateljje

1.7.2011

Ljubljana, Trubarjeva Hiša Literature
Mala apokalipsa
Dobrodošli doma ob obletnici samostojnosti
Slovenije

2. – 4.9.2011

Ruimte in Beweging – Schiedam (NL)
Invisible City
Mala apokalipsa: projekcija diptiha Alvara
Petricig Sarce od hiše in Starmi cajt

30.11.2011

Babel Film Festival – Cagliari
Sarce od hiše

12. – 18.12.2011

Madrid
3. izvedba Madatac – "seccion expositiva"
Mala apokalipsa

Društvena spletna stran www.kries.it
Spletni katalog knjižnice **Kd Ivan Trinko**
je dostopen na naslovu:
<http://www.winknj.si/OPAC/10005>

SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE

UREDILA KSENIJA MAJOVSKI
NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST

Slovenska bibliografija videnske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz videnske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske koledarje z besedilom, kartografsko gradivo, glasbene tiske ter gradivo razmnoženo kot tipkopis oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča). Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega in imenskega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 5 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje več kot 400 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice prek spleta internet, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.nsk-trst.sik.si>.

05 SERIJSKE PUBLIKACIJE

1.

ALL'OMBRA del Canin = Ta pod Canynowo sinco : bollettino parrocchiale di Resia . - Udine : Parrocchia di Resia, [196-]- 83 (2010), primavera-pasqua, šmarnamiša, natale
Četrletnik. - *Popis po Anno 66, No. 1* (1993). - *Vzpor. nasl. se spreminja*. - *Večkrat spremeni štetje letnikov*
COBISS.SI-ID 3369522

2.

BENEŠKI dnevnik. - 2005- . - Čedad = Cividale del Friuli : Cooperativa Most, 2005-2010
Letnik. - *Nadaljevanje stenskega koledarja Beneški koledar*
COBISS.SI-ID 54486785

3.

DAL "San Martino" : bollettino parrocchiale . - [Ljesa : župnija, 1962?-]
48 (2010), n. 1-3
Trikrat letno. - *Popis po štev. 1, letn. 12* (1973)
COBISS.SI-ID 2758124

4.

DOM : kulturno verski list . - Cividale : Dom, 1966-
45 (2010), št. 1-22
Štirinajstdnevnik
ISSN 1124-6472
COBISS.SI-ID 30191873

5.

EMIGRANT : bollettino dell'Associazione emigranti sloveni Friuli-Venezia Giulia = glasilo Društva slovenskih izseljencev Beneške Slovenije . - Orbe : [Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske Krajine], 1969-
27 (2010), n. 1-2, 3/4-5/6
Občasno, nato dvomesečnik. - *Od leta 1969 do 1974 izhajal v kraju Orbe (Švica), od l. 1981 izhaja v Čedadu (Italija)*. - *Emigrant ni izhajal med leti 1975-1980*. - *Od l. 1982 se podnasl. spreminja*. - *Format se spreminja*. - *Pril. k št. 5/6: Koledar 2011*
ISSN 2039-876X
COBISS.SI-ID 29808641

6.

GALEB : mladinska revija. - Letn. 1, št. 1 (1954/1955)- . - Čedad : Zadruga Novi Matjur, 1954-
56 (2009/2010), št. 5-10
57 (2010/2011), št. 1-4

Mesečnik (10 št. letno). - Do letn. 39 (1992/1993), št. 2 založnik: Trst : Založništvo tržaškega tiska

ISSN 1124-6480

COBISS.SI-ID 29761793

7.

GALEBOV šolski dnevnik : [priloga mladinske revije "Galeb"]. - 1983/1984- . - Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1983

2009/2010

2010/2011

Letnik. - Izdajatelj: leto 1997/1998 - Sergio Schiberna editore; leto 1993/1994 - Gruppo Stampa Editoriale; od leta 1994/1995 dalje (razen leta 1997/98) - Zadruga Novi Matajur

COBISS.SI-ID 28987904

8.

NĀŠ glas = La nostra voce : semestrare del Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum". - Anno 5 [i. e. 1], no. 1 (dic. 2005)- . - Prato di Resia : Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum", 2005-

6 (2010), n. 1-3

Občasno. - Pril. k št. 3: *Naš kolindren 2011 : ta sveta komunjon*

COBISS.SI-ID 231738112

9.

NOVI Matajur : tednik Slovencev videmske pokrajine. - Leto 1, št. 1 (1974)- . - Čedad : ZTT, 1974-

2010, št. 1-49

Tednik. - *Besedilo v slov., it. in beneškoslovenskem narečju*

COBISS.SI-ID 29265409

10.

SLOVIT. - Anno 1, no. 1 (1999)- . - Cividale del Friuli : Most, 1999-

12 (2010), n. 1-5, 6/7, 8-10, 11/12 = 147-151, 152/153, 154-156, 157/158

Mesečnik

ISSN 1826-6371

COBISS.SI-ID 100705024

11.

TRINKOV koledar za Beneške Slovence za leto - 1953- . - [S.l.] : samozal., [1952]-

2010

Letnik. - *Nasl. se spreminja*: za leta 1968-1985: *Trinkov koledar za navadno (ali prestopno) leto ...*; za leta 1993-1998: *Trinkov koledar za leto ...*; za leto 1999 in dalje: *Trinkov koledar*

- *Založniki se spreminjajo*: za leta 1954-1960: *Rev[erendo] Vall[entin] Reven in delavci Beneške Slovenije v Belgiji*; za leta 1968-1981: *samozal.*; za leta 1982-1985: *Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad*; za leta 1992-1999: *Zadruga Lipa, Špeter*; za leto 2000 in dalje: *Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad*. - *Format se spreminja*: za leta 1953-1985: 15 cm; za leto 1992

in dalje: 21 cm. - *Koledar za leta 1986-1991 ni izšel.* - Pril.: Graziano Podrecca
ISSN 1124-6790
COBISS.SI-ID 28988160

12.

La VITA cattolica : settimanale del Friuli . - Udine : La Vita cattolica
88 (2010), n. 1-50
Popis po št. 5, letn. 78 (2000). - Vsako prvo ali drugo št. v mesecu stran v slov. ali beneško-slovenskem narečju z nasl. *Po slovensko*
ISSN 1120-9399
COBISS.SI-ID 30742272

13.

VITAINSIEME = Življenjekupe : bollettino delle parrocchie di s. Leonardo AB. (S. Leonardo) e di s. Paolo (Stregna). - Anno 1, n. 1 (dic. 2001)- . - San Leonardo : [Parrocchia], 2001-10 (2010), n. 1-3
Trikrat letno. - Letn. 2, št. 2 ima slov. naslov *Živjetkupe*, od letn. 2, št. 3 dalje slov. nasl. *Živjetkupe.* - Je nadaljevanje: *Bollettino parrocchiale di San Leonardo*
COBISS.SI-ID 2226156

31 SOCIOLOGIJA. DEMOGRAFIJA. STATISTIKA

14.

DEL Medico, Dante

Ex emigranti Val Torre, Lusevera - Bardo : ieri, oggi — domani = učera, nas — zejtra / Dante Del Medico, Renzo Mattelig : [foto Archivio Unione emigranti sloveni del FVG ... [et al.] ; traduzioni Igor Cerno]. - [S. I.] : Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia = Slovenci po svetu, cop. 2010 (Povoletto : Grafiche Civaschi). - 109 str. : ilustr. ; 24 cm
Ov. nasl. - *Spremni besedi prevedeni v tersko narečje, pesem pa v slov.*
COBISS.SI-ID 4502508

15.

OD emigracije do integracije : sprehod skozi zgodovino Dneva emigranta = Dall'emigrazione all'integrazione : percorrendo la storia del Dan emigranta / [publikacijo so pripravili učenci 5. razreda Dvojezične osnovne šole v Špetru s pomočjo učiteljev Antonelle Cromaz in Mateja Pintarja = pubblicazione prodotta dagli alunni della classe V della Scuola primaria bilingue di San Pietro al Natisone sotto la guida dei docenti Antonella Cromaz e Matej Pintar]. - Špeter : Slovenci po svetu : občina = San Pietro al Natisone : Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia : comune, 2010 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 131 str. : ilustr. ; 20 cm + 1 video DVD
Besedilo v slov. in it.
COBISS.SI-ID 4445420

32 POLITIKA. MANJŠINSKO VPRAŠANJE

16.

GOSGNACH, Ezio

La mia terra, la mia gente / Ezio Gosgnach. - Cividale del Friuli : Most, cop. 2010. - 302 str. ; 21 cm

COBISS.SI-ID 4362220

17.

MIHALIČ, Mojca, 1978-

Val Canale territorio multiculturale : il dibattito degli scrittori sloveni sulla valle e sul gruppo linguistico sloveno / [avtor, autore Mojca Mihalič]. - Kanalska dolina = Val Canale : Slovensko kulturno središče Planika = Centro culturale sloveno Stella alpina ; [Trst] : Slori, 2010. - 176 str. ; 23 cm

Avtor naveden v kolofonu. - Bibliografija: str. 172-175

COBISS.SI-ID 4271596

35 JAVNA UPRAVA. VOJNA VEŠČINA. VOJNE ZNANOSTI

18.

RESIA (Italia ; Comune)

Rošajanski kumün : guida ai servizi comunali. - [Rezija : občina], 2010 (Povoletto : Grafiche Civaschi). - 15 str. ; 24 cm

Ov. nasl. - Besedilo v rezijanščini. - Z oznako: inserto al periodico "Il giornale di Resia", anno 21, n. 2 (giugno 2010)

COBISS.SI-ID 4196588

39 ETNOLOGIJA. ETNOGRAFIJA. FOLKLOR

19.

GRUPPO folcloristico "Val Resia" = "Ti rozajanski plesawci" / [testi Gruppo folcloristico "Val Resia" ; traduzioni Luigia Negro ... [et al.] ; fotografie Marco Di Lenardo ... et al.]. - Resia : Gruppo folcloristico "Val Resia" = Rezija : Ti rozajanski plesawci, [2010]. - 1 zgibanka (6 str.) : ilustr. ; 23 cm + [4] str. v japonščini

Izšlo ob gostovanju folklorne skupine na Japonskem

COBISS.SI-ID 4285164

20.

MLADA lipa : pravece domah narete : izbor besedil iz publikacije Mlada lipa = testi scelti dalla pubblicazione Mlada lipa / [zbrala] Bruna Balloch ; uredili, a cura di Roberto Dapit, Lucia

Trusgnach, Danila Zuljan Kumar ; ilustracije, illustrazioni Luisa Tomasetig ; [spremni besedi, testi introduttivi Roberto Dapit, Danila Zuljan Kumar ; prevodi, traduzioni Laura Sgubin]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko = Circolo culturale [Ivan Trinko], 2010 (Pasian di Prato : LithoStampa). - 233 str. : ilustr. ; 24 cm

Besedilo v slovenskem narečju iz Subida v Terskih dolinah in ital. ter delno tudi v slov. - Zakladnica subiških pripovedi / Roberto Dapit: str. 15-26. - Subiške pripovedi z jezikovnega stališča / Danila Zuljan Kumar: str. 27-40

COBISS.SI-ID 4270316

21.

MŪJA Karotawa : tu jē na ro ajenska praviza = un racconto orale della Val Resia = oral folk tale from Val Resia / namulinala jē, illustrazioni Luisa Tomasetig ; [Catia Quaglia anu Paola Coss sta jo obratilu po laškin (traduzione italiana), Cristina Lorenzi jē jo napisala po ingliškin (traduzione inglese)]. - Resia : Ro ajanski komūn = Comune : Te ro ajanski ekomu eo = Eco-museo della Val Resia, 2010 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [28] str. : ilustr. ; 31 cm

Besedilo v rezijansčini in vzpor. prevod v it. in angl. - Ilustracije na spojnih listih

COBISS.SI-ID 4107756

22.

ROŽINCA : Matajur, 15. vošta - agosto / [uredila, a cura di Luisa Battistig ; akvareli, acquarelli di Isabella De Crignis ; fotografije, fotografie di Abramo Trinco e Luisa Battistig. - Po na pis = Ristampa. - San Pietro al Natisone : Pro loco Nediške doline ; [s. l.] : Pro loco Vartacia, [2010?]. - 10 str. : ilustr. ; 16 cm

Vzpor. besedilo v beneškoslovenskem narečju in it.

COBISS.SI-ID 14658866

23.

VELIKONOČNE navade = Tradizioni pasquali : pierhe Dreškega kamuna : le uova colorate di Drenchia / [uredili, a cura di Fabio Bonini, Lucia Trusgnach-Škejcova ; ilustracije, illustrazioni Lucia Trusgnach - Škejcova]. - Dreka : Društvo Kobilja glava = Drenchia : Associazione [Kobilja glava], cop. 2010. - 21 str. : ilustr. ; 21 cm

Ov. nasl. - Kolofon na zadnji str. ov. - Besedilo večinoma v beneškoslovenskem narečju, delno tudi v it.

COBISS.SI-ID 4076780

24.

ZVERINICE iz Rezijske / ujel in udomačil Milko Matičetov ; s podobami približala Ančka Gošnik Godec. - 2., prenovljeni natis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2010 (Ljubljana : Korotan). - 269 str. : ilustr. ; 25 cm + 1 CD. - (Zbirka Zlata ptica)

Pravljice v slov., nekatere tudi v rezijanskem narečju. - 2.000 izv. - Bibliografija: str. 251-253. - Riassunto

COBISS.SI-ID 250782976

25.

KOLENDAR 2011 [Slikovno gradivo]. - [S. l.] : Slovenci po svetu = Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia, [2010] ([s. l. : Juliagraf]). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 32 x 23 cm. - (Emigrant, ISSN 2039-876X ; 2010, 5/6)
Stenski koledar s fotografijami poljskih cvetlic in pregovori, ki so razširjeni v Beneški Sloveniji.
- Stenski koledar izšel kot priloga k št. 5/6 (2010) glasila Emigrant
 COBISS.SI-ID 4307692

73/77 KIPARSTVO. RISANJE. SLIKARSTVO. GRAFIKA. FOTOGRAFIJA

26.

COME scorre il fiume = Kako je tekla reka / [a cura di, uredil Centro Studi, Študijski center Nediža]. - San Pietro al Natisone = Špietar : Centro studi Nediža = Študijski center [Nediža] ; Udine = Udin : Kappa Vu, 2010 (Udine : PrimeOffset). - [48] str. : ilustr. ; 18 cm. - (Fotonicchie ; 1)
200 izv. - Besedilo vzpor. v it. in slov.
 COBISS.SI-ID 4508908

27.

DORBOLÒ, Loretta

Loretta Dorbolò : lo deciderà il vento = odločil bo veter : mostra antologica = antološka razstava : Čedad - Cividale del Friuli, Chiesa di Santa Maria dei Battuti, 4.-27.6.2010, Špeter - San Pietro al Natisone, Beneška galerija, 4.-27.6.2010, Gorica - Gorizia, Kulturni dom, 1.-15.9.2010 / [besedila, testi Loretta Dorbolò ; prevod, traduzione Jadranka Križman]. - Čedad = Cividale : Kulturno društvo Ivan Trinko = Circolo di cultura [Ivan Trinko] ; Špeter = San Pietro al Natisone ; Beneška galerija : Inštitut za slovensko kulturo, 2010 (Pasian di Prato : Litho-stampa). - 24 str. : ilustr. ; 22 x 24 cm
Vzpor. besedilo v it. in slov. - Potiskane notranje str. ov.
 COBISS.SI-ID 4156140

28.

DUGARO, Lucia

Dancing in the dark : Cravero / Kravar - senjan '80 / [fotografije, fotografije Lucia Dugaro - Kovačinoval]. - San Pietro al Natisone : Centro studi Nediža = Špietar : Študijski center [Nediža] ; [s. l.] : Circolo s. Andrea = Društvo sv. Štandri, cop. 2010 (Udine : Primeoffset). - [16] str. : ilustr. ; 18 cm. - (Fotonicchie ; 2)
Ov. nasl. - Besedilo v slov. in it.
 COBISS.SI-ID 4372460

29.

GORENSZACH, Marco

Le quattro stagioni del Matajur = Štirje letni časi na Matajurju / Marco Gorenszach ; [a cura di, uredil Ezio Gosgnach ; traduzioni, prevodi Jelka Cvelbar]. - Cividale del Friuli = Čedad : Most, cop. 2010 (Pasian di Prato : Litho Stampa). - 204 str. : barvne fotogr. ; 22 x 31 cm
Vzpor. it. besedila in prevod v slov. - Prefazione = Uvodna beseda / Ezio Gosgnach: str. 4-5
COBISS.SI-ID 7376414

30.

PALČIČ, Klavdij

Klavdij Palčič : likovna prehajanja = traversamenti figurativi = figurative crossings : [19.11.2010-12.12.2010, Cerkev / Chiesa Santa Maria dei Battuti, Čedad / Cividale del Friuli] / [besedila, testi, text Daniele Angerame, Tatjana Pregl Kobe ; urednica, redattrice, editor Martina Kafol ; prevodi, traduzioni, translations Danijela Bilić Rojnić ... [et al.]; fotografije, fotografie, photos Jaka Jeraša, Klavdij Palčič]. - [Trst] : Založništvo tržaškega tiska = Editoriale stampa triestina = Trieste publishing company, 2010 [Is. I.] : Grafika Soča). - 63 str. : ilustr. ; 22 cm

Besedilo v slov., it. in angl. - Bibliografija za enim prispevkom

COBISS.SI-ID 4302828

31.*

PODRECCA, Graziano

Novi fotografski vodnik po Ljubljani [Slikovno gradivo] = Nuova guida fotografica della città di Lubiana / Graziano Podrecca. - Čedad = Cividale del Friuli : Kulturno društvo [Ivan Trinko] = Circolo di cultura Ivan Trinko ; Špeter = San Pietro al Natisone : Študijski center Nediža = Centro studi [Nediža], 2009. - [40] str. : fotogr. ; 21 cm

O avtorju: str. [39]. - "Priloga Trinkovega koledarja za leto 2010 = Allegato al Trinkov koledar per l'anno 2010" —> kolofon

COBISS.SI-ID 31172653

32.

POSTAJA (17 ; 2010 ; Topolove)

Postaja Topolove = Stazione di Topolò : XVII [!] izvedba = [XVII] edizione : [3-18 luglio 2010] / [a cura di Associazione Topolò-Postaja Topolove ; traduzioni Cosimo Miorelli - inglese, Ivana Placer - sloveno, Maria Silvano - spagnolo ; disegni Moholi Nagy, Cosimo Miorelli, Giorgio Vazza ; fotografie Maria Silvano ... et al.]. - Topolò = Topoluove : Associazione, [2010] (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 107 str. : ilustr. ; 21 cm

Besedilo večjezično, večinoma pa v slov., it. in angl.

COBISS.SI-ID 4371948

33.

RAMONIKA [Glasbeni tisk] : 21 beneških skladb za diatonično harmoniko = 21 pezzi della Benecia per fisarmonica diatonica / uredil, a cura di Davide Clodig. - Špeter = San Pietro al Natisone : Glasbena matica, 2010 (Premariacco : Juliagraf). - 61 str. ; 30 cm
COBISS.SI-ID 4381164

82(100) KNJIŽEVNOST RAZNIH NARODOV

34.

BARINO, Vittorio

Week-end na muorju / Barino V. e Fraccaroli M. ; priredba Anna Iussa. - [Špeter : Beneško gledališče, 2010]. - 26 f. ; 30 cm

Čelni nasl. - Prevod dela: *Le bugie hanno le gambe corte*. - Besedilo v beneškoslovenskem narečju. - Uprizorjeno za Dan emigranta 6.1.2010. - Računalniški iztis

COBISS.SI-ID 4508140

35.*

BETTI, Ugo

Kozja koža / Ugo Betti ; priredba Marina Cernetig. - [Špeter : Beneško gledališče, 2009]. - 30 f. ; 30 cm

Čelni nasl. - Prevod dela: *Delitto sull'isola delle capre*. - Besedilo v beneškoslovenskem narečju. - Uprizorjeno za 8. marec 2009. - Računalniški iztis

COBISS.SI-ID 4508652

36.

COOS, Sandrino

Tempi difficili = Težko življenje : Tipana, pravice in čudnosti naših vasi / Sandrino Coos ; [disegni, risbe Moreno Tomasetig]. - Čedad = Cividale del Friuli : Most ; Taipana : Comune = [Tipana] : Tipajski komun, cop. 2010 (Pasian di Prato : LithoStampa). - 269 str. : ilustr. ; 21 cm

Vzpor. besedilo v it. in prevod v slov. narečje vasi Tipana (tersko narečje)

COBISS.SI-ID 4071660

37.

FRANZIN, Fabio

Rosario di silenzi = Rosario de siénzhi = Rožni venec iz tišine / Fabio Franzin ; risbe, disegni Giorgio Vazza ; [traduzione, prevod Marko Kravos]. - Topolò : Associazione = Topoluove : Društvo ; [Čedad] : Circolo di cultura Ivan Trinko = Kulturno društvo [Ivan Trinko], 2010 (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 79 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Collana = Zbirka Koderjana ; 2010, 4)

Vzpor. bsedilo v ital. narečju iz Veneta in ital. ter slov. prevod. - Z oznako: Stazione di Topolò-Postaja Topolove, XVII edizione-17. izvedba

COBISS.SI-ID 4361964

38.

OBIT, Michele

Le parole nascono già sporche / Michele Obit ; prefazione di Fabio Franzin. - Sasso Marconi : Le voci della luna, Poesia, 2010 (Truccazzano : Arti grafiche Bianca & Volta). - 59 str. : illustr. ; 21 cm. - (Materiali ; 6)

A forza di cercare il pezzo mancante / Fabio Franzin: str. 5-8

COBISS.SI-ID 4004844

821.163.6 SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

39.

GARIUP, Adriano

La luna e le lucciole = Luna an buskalce / Adriano Gariup ; [slike, fotografije Amerigo Dorbolo ... et al.]. - Cividale del Friuli = Čedad : Most, 2010 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 202 str., [16] str. pril. ; 21 cm

Vzpor. besedilo v it. in beneškoslovenskem narečju

COBISS.SI-ID 14814514

40.

KOVIČ, Kajetan

Il gatto Muri / di Kajetan Kovič ; illustrato da Jelka Reichman ; versione italiana di Jolka Milič ; le poesie con le rime sono state tradotte con l'aiuto della poetessa triestina Valeria Sisto Comar. - Trieste : ZTT = EST ; [Cividale] : Società cooperativa = Zadruga Novi Matajur, 2010 (Trieste : Graphart). - [25] str. : illustr. ; 26 cm

Prevod dela: Maček Muri

COBISS.SI-ID 4060396

41.

KRAVOS, Marko, 1943-

Ta prave od pet do glave / Marko Kravos ; ilustriral Zvonko Čok. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2010 (Trst : Graphart). - 47 str. : illustr. ; 29 cm

COBISS.SI-ID 4269804

42.

POEZIJA iz Rezije = Poetry from Val Resia = Poésie de Val Resia / [uredili Elza Jereb in Ifigenija Simonović]. - Ljubljana : Slovenski P.E.N., 2010 (Ljubljana : Pajac). - 44 str. : illustr. ; 24 cm

Besedilo v slov. in angl., pesmi tudi v rezijanščini. - 200 izv. - V slovenski knjižni jezik prevedel Marko Kravos, v angl. prevedla Ifigenija Simonović

COBISS.SI-ID 250245120

43.

SENJAM beneške pjesmi (29 ; 2010 ; Lesa)

XXIX. Senjam beneške pjesmi, Lesa, Garmak, 6.-7. novembra 2010 = [XXIX. Festival della canzone delle Valli di Natisone] / [pripr. Margherita Trusgnach]. - Lesa : Kulturno društvo Rečan = Liessa : Circolo culturale [Rečan], 2010 ([s. l.] : Idegrafica). - 17 str. ; 21 cm

Vzpor. stv. nasl. na ov. - Besedilo v beneškoslovenskm narečju

COBISS.SI-ID 4362476

44.

SREČANJE med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2010 ; Liesa)

V nebu luna plava : literarni večer, Liesa (Garmak) : serata di poesia, Liessa (Grimacco) : 11.09.2010 / [Srečanje med pesniki, pisatelji in drugi (!) ustvarjalci = Incontro tra scrittori, poeti ed altro] ; Antonella Bukovaz, Marjeta Manfreda Vakar, Lucia Gazzino ; [uredila Margherita Trusgnach-Tarbjanova]. - Liesa : Kulturno društvo Rečan = Circolo culturale [Rečan], 2010. - [20] str. ; 21 cm

Ime korporacije na ov. - Besedilo slov., v beneškoslovenskem narečju, furl. in it.

COBISS.SI-ID 4360684

45.

UTEKLI so bogovi hiše / [fotografije, fotografie Marina Cernetig, Giacinto Iussa]. - [Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko, 2010]. - [29] str. : ilustr. ; 21 cm. - (Trinkov koledar, ISSN 1124-6790 ; 2011)

Ov. nasl. - Z oznako: Trinkov koledar 2011: likovni vložek, inserto. - Besedilo v beneškoslovenskem narečju in it.

COBISS.SI-ID 4361452

908 DOMOZNANSTVO

46.

CALENDARIO [Slikovno gradivo] = Koledar : 2011 / fotografie, slike Maurizio Buttazzoni, Željko Cimprič. - Tipana : Comune = Tipajski komun ; Kobarid : občina = Caporetto : comune ; [Čedad] : Most ; [Prosnid] : Prosnid živi = Prosenicco vive : Pro loco amici di Prosenicco = Prijatelji Prosnida ; [s. l.] : Krajevna skupnost Breginjski kot = Comunità locale di Bergogna : Gasilci Breginj = Pompieri di Bergogna, [2010] ([s. l.] : Selekt). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 48 x 33 cm

Vzpor. besedilo v it. in slov. - S krajinskimi fotografijami Terske doline in okolice Kobarida ter fotografijami divjih živali

COBISS.SI-ID 653896

47.

C'ERA una volta ... Vernasso = Kajšan je biu ankrat ... Barnas / [hanno realizzato questa iniziativa Viviana Snidaro ... et al.]. - [Vernasso] : Associazione culturale "Insieme per Vernasso", 2008-<2010> (Buttrio : Tecno copy Buri). - Zv. <1-3> : ilustr. ; 30 cm

Besedilo pretežno v it., v vsakem zvezku en prispevek v beneškoslovenskem narečju
Dosedanja vsebina:
Vol. 1. - 2008. - 117 str.
Vol. 2. - 2009. - 120 str.
Vol. 3. - 2010. - 119 str.
COBISS.SI-ID 3434220

48.

IAINICH 2011 [Slikovno gradivo] : il nostro paese = Jagnjed [2011] : naša vas. - [Iainich] : Circolo culturale amici di Ianich - San Nicolò = Kulturno društvo Jaginski parjatelj - Svet Šinklauž, [2010]. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 44 x 21 cm
Besedilo v ital. in beneškem narečju. - Stenski koledar s fotografijami vasi Jagnjed v Beneški Sloveniji in z vremenskimi pregovori
COBISS.SI-ID 4372204

49.

NAŠ kolindrin 2011 [Slikovno gradivo] : ta sveta kumunjun. - Ravanca Rezija : Te rozajanski kultürski čirkolo "Rozajanski dum" = Prato di Resia : Circolo culturale resiano "Rozajanski Dum", 2010 ([s. l. : s. n.]). - 1 koledar (14 listov) : barve ; 30 x 21 cm
Besedilo v rezijanščini in it. - Izšlo kot priloga serjske publikacije Náš glas = La nostra voce decembra 2010. - Stenski koledar s fotografijami rezijanskih prvoobhajencev
COBISS.SI-ID 4311020

91 ZEMLJEPIS

50.

MI smo tu [Kartografsko gradivo] : ... tuka, ... izdê, ... kle, ... tle : slovenska jezikovna skupnost v Videnski pokrajini : preteklost, sedanjost, bodočnost : [pokrajina Videm] = la comunità linguistica slovena della Provincia di Udine : passato, presente, futuro : [provincia di Udine]. - 1:130.000. - Grmek : Istituto za slovensko kulturo = Grimacco : Istituto per la cultura slovena, [2010]. - 1 zvd. : barve ; 60 x 60 cm, zložen na 20 x 20 cm
Kratek opis Nadiške, Terske in Kanalske doline ter Rezije v slov. in it.
COBISS.SI-ID 4382188

929 BIOGRAFSKE IN SORODNE ŠTUDIJE

51.

ADELE Miani : "maestra Adelina". - [Vernasso] : Associazione culturale "Insieme per Vernasso", 2010 (Buri - Buttrio : Tecno copy). - 59 str. : ilustr. ; 21 cm
COBISS.SI-ID 4161772

NASLOVNO KAZALO

Adele Miani 51
All'ombra del Canin 1

Beneški dnevnik 2

Calendario 46
C'era una volta... Vernasso 47
Come scorre il fiume 26

Dal "San Martino" 3
Dall'emigrazione all'integrazione 15
Dancing in the dark 28
XXIX. Senjam beneške piesmi, Lesa, Garmak,
6.-7. novembra 2010 43
Dom 4

Emigrant 5
Ex emigranti Val Torre, Lusevera - Bardo 14

Galeb 6
Galebov šolski dnevnik 7
Il gatto Muri 40
Gruppo folcloristico "Val Resia" 19

Iainich 2011 48

Jagnjed [2011] 48

Kajšan je biu ankrat ... Barnas 47
Kako je tekla reka 26
Klvdij Palčić 30
Koledar 46
Koledar 2011 25
Kozja koža 35

Loretta Dorbolò 27
Luna an buskalce 39
La luna e le lucciole 39

Mi smo tu 50
La mia terra, la mia gente 16
Mlada lipa 20

Müja Karotawa 21

Náš glas 8
Naš kolindrin 2011 49
La nostra voce 8
Novi fotografski vodnik po Ljubljani 31
Novi Matajur 9
Nuova guida fotografica
della città di Lubiana 31

Od emigracije do integracije 15

Le parole nascono già sporche 38
Poésie de Val Resia 42
Poetry from Val Resia 42
Poezija iz Rezije 42
Postaja Topolove 32

Le quattro stagioni del Matajur 29

Ramonika 33
Ro ajanski kumün 18
Rosario de siénzhi 37
Rosario di silenzi 37
Rožinca 22
Rožni venec iz tišine 37

Slovit 10
Stazione di Topolò 32

Štirje letni časi na Matajurju 29

Ta pod Canynowo sinco 1
Ta prave od pet do glave 41
Tempi difficili 36
Težko življenje 36
"Ti rozajanski plesawci" 19
Tradizioni pasquali 23
Trinkov koledar 11

Utekli so bogovi hiše 45

V nebu luna plava 44
Val Canale territorio multiculturale 17
Velikonočne navade 23

La Vita cattolica 12
Vitainsieme 13

Week-end na muorju 34

[XXIX. Festival della canzone
delle Valli dl Natisone] 43

Zverinice iz Rezije 24
Življenjekupe 13

IMENSKO KAZALO

Angerame, Daniele (avtor) 30
Associazione culturale (Topolò - Topoluove)
32

Balloch, Bruna (zbiratelj, avtor) 20
Barino, Vittorio 34
Battistig, Luisa (urednik, fotograf) 22
Betti, Ugo 35
Bilić, Danijela (prevajalec) 30
Bonini, Fabio (urednik) 23
Bucovaz, Antonella (avtor) 44
Buttazoni, Maurizio (fotograf) 46

Cernetig, Marina (priređitelj, prevajalec, av-
tor, fotograf) 35, 45
Cimprich, Željko (fotograf) 46
Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum"
8
Coos, Sandrino 36
Coss, Paola (prevajalec) 21
Cromaz, Antonella (mentor) 15
Cvelbar, Jelka (prevajalec) 29

Černo, Igor (prevajalec) 14
Čoh, Zvonko (ilustrator) 41

Dapit, Roberto (avtor dodatnega besedila) 20
De Crignis, Isabella (ilustrator) 22
Del Medico, Dante 14
Di Lenardo, Marco (fotograf) 19
Dorbolò, Amerigo (fotograf) 39
Dorbolò, Loretta 27
Dugaro, Lucia 28

Fraccaroli, Martha (avtor) 34
Franzin, Fabio 37, 38

Gariup, Adriano 39
Gazzino, Lucia (avtor) 44
Gorenszsch, Marco 29
Gosgnach, Ezio 16, 29
Gošnik-Godec, Ančka (ilustrator) 24

- Iussa, Anna (priređitelj, prevajalec) 34
- Jeraša, Jaka (1953-, fotograf) 30
- Jereb, Elza (urednik) 42
- Jussa, Hijacint (fotograf) 45
- Kafol, Martina (urednik) 30
- Klodič, David (urednik) 33
- Kobarid (Slovenija) (občina) 46
- Kovič, Kajetan 40
- Kravos, Marko (1943-) 37, 42, 41
- Križman, Jadranka (prevajalec) 27
- Kulturno društvo Ivan Trinko (Čedad) 11
- Manfreda, Marjeta (avtor) 44
- Matičev, Milko (urednik) 24
- Mattelig, Renzo (avtor) 14
- Mihalič, Mojca (1978-) 17
- Milič, Jolka (prevajalec) 40
- Miorelli, Cosimo (prevajalec, ilustrator) 32
- Moholy-Nagy, László (ilustrator) 32
- Negro, Luigia (prevajalec) 19
- Obit, Michele 38
- Palčić, Klavdij 30
- Pintar, Matej (učitelj, mentor) 15
- Placer, Ivana (prevajalec) 32
- Podrecca, Graziano 31
- Postaja (17 ; 2010 ; Topolove) 32
- Pregl Kobe, Tatjana (avtor) 30
- Quaglia, Catia (prevajalec) 21
- Reichman, Jelka (ilustrator) 40
- Resia (Italia) (Comune) 18
- Senjam beneške pjesmi (29 ; 2010 ; Lesa) 43
- Sgubin, Laura (prevajalec) 20
- Silvano, Maria (fotograf, prevajalec) 32
- Simonović, Ifigenija (urednik, prevajalec) 42
- Sisto Comar, Valeria (prevajalec) 40
- Snidaro, Viviana (urednik) 47
- Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2010 ; Liesa) 44
- Taipana (Italia) (comune) 46
- Tomasetig, Luisa (ilustrator) 20, 21
- Tomasetig, Moreno (ilustrator) 36
- Trinco, Abramo (fotograf) 22
- Trusgnach, Lucia (1953-, urednik, ilustrator) 23
- Trusgnach, Lucia (1955-, urednik) 20
- Trusgnach, Margherita (urednik) 43, 44
- Vazza, Giorgio (ilustrator) 32, 37
- Zuljan Kumar, Danila (urednik, avtor dodatnega besedila) 20
- Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije Julijske krajine 5

KAZALO

5 • **KOLENDAR 2012**

- 18 • LUCIA TRUSGNACH-CEKOVA,
Leto 2012
- 21 • Naših zadnjih dvajset let
- 23 • IZTOK MIROŠIČ,
Dvajset let zorenja za skupno evropsko prihodnost
- 32 • RUDI PAVŠIČ,
Investicija v bodočnost
- 34 • IOLE NAMOR,
Naša identiteta se krepi v stiku z drugimi
- 39 • ANTONIO PASQUARIELLO,
Izobraževanje brez meja
- 42 • NATAŠA GLIHA KOMAC – RUDI BARTALOTH,
Slovenščina zopet v šolskih klopeh Kanalske doline
- 47 • ZDRAVKO LIKAR,
Pot miru od Alp do Jadrana
- 51 • ŠPELA MRAK,
Soča povezovalka

ZGODOVINA

- 59 • PETER SUHADOLC,
Idrijski potres leta 1511 v luči novih raziskav

- 64 • FRANCO FORNASARO,
Zobia grassa
- 67 • BRANKO MARUŠIČ,
Beneška Slovenija v slovenskem tisku pred prvo svetovno vojno
- 74 • LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC,
O vplivih habsburško-oglejskih odnosov na cerkev »A parte imperii«
po arhivih v Vidmu in Ljubljani
- 81 • JANKO MLAKAR,
Prva vojna ni šla v pozabo, druga pa tudi ne
- 85 • ALENKA FLORENIN,
Dvignite se!
- 90 • IOLE NAMOR,
50 let Dneva emigranta
- 103 • MILAN DOLGAN,
Metod Turnšek, Hektor Špekonja, (Mario) Ettore Specogna
- 108 • JANEZ TURK,
Lojze Kozar duhovnik in pisatelj
na skrajnem vzhodnem robu slovenskih meja

V SPOMIN

- 117 • Oj božime tele dolince ... Jožku Kraglju v spomin
- 122 • PEPAC,
Moje prvo srečanje z Ivanom Trinkom
- 131 • JOŽE ŠUŠMELJ,
Dr. Marjan Zdravljich
- 136 • ANTONIETTA SPIZZO,
Petsto grabelj za kolo
- 141 • ŠTUDIJSKI CENTER NEDIŽA,
Spomin na Riccarda Toffolettija
- 145 • MARJETA MANFREDA VAKAR,
Spomini na Zlatka Smrekarja in razmišljanja o njem
- 149 • ZLATKO SMREKAR,
11.05.09

JEZIK IN IZROČILO

- 153 • RENATO QUAGLIA,
Občutki
- 160 • MARTA MAZORA,
Ana in njeni »zagovori«
- 164 • BRUNA BALLOCH,
Se pravø, kø dan bot ...
- 168 • SILVANA PALETTI,
Jakumčič anu lisica
- 170 • IGOR CERNO – MARIA VIRGINIA MORATTI,
Srebrica anu pastir
- 172 • JOŽICA STRGAR,
Kerega je miela oženit Rozalija
- 175 • CLAUDIA SALAMANT,
Muoč ljubezni
- 178 • ANDREINA TRUSGNACH,
Tonina an Bepo

IZ DELA

- 189 • KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO,
Iz našega dela
- 193 • **SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE**

LIKOVNI VLOŽEK:

ELISA MORANDINI
Svet arhivistike

FINITO DI STAMPARE NEL MESE DI DICEMBRE 2011
PRESSO LA JULIAGRAF DI PREMARIACCO

3 omara I.Trinko
knjižnica

TRINKOV KOLEDAR 2012

Inv. št.
8448

KD Ivan Trinko

